

Gyurkó László
CSALÁDI REGÉNY

Forrás: <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/GYURKO/>

Családom nem akkor hullott szét, amikor Károly meghalt. Jóval előbb végzett vele a háború, a történelem. Amilyen erős és hatalmas család volt, olyan rövid életű. Mindössze egy emberöltőt élt meg.

Nagybátyám halála mégis a végpont. Ő volt az utolsó élő testvér, a rövid életű család utolsó családfője.

A főnővér reggel hétkor telefonált, hogy Károly az éjjel elment. Így mondta: elment. A fiatal osztályos orvos is azt mondta néhány nappal azelőtt: – Károly bácsi el fog menni.

Változik a világ. Már nem halunk meg, elmegyünk.

Egy zöld bőröndöt vittem a kórházba, az akadt éppen a kezembe. Abba rakta a nővér, ami Károly után maradt. Pizsamát, törülközőt, papucsot, villanyborotvát, evőeszközt. Szerettem volna ott hagyni mindent, de mégsem kérhettem a nővért, dobja a holmit szemétkébe. El kellett vinnem a kacatokat, melyekre soha többé nem lesz szüksége senkinek, a többi kacat közé, a *haciendára*. Jelképpé is növelhetném: nyolcvanéves korában Károly élete sem kellett már senkinek.

– Meg akarja nézni? – kérdezte a főnővér.

– Köszönöm, nem.

Láttam az előző napon, már öntudatlanul. A hátán feküdt, pergamen arcán lilás erek hálózták be a bőrt, beesett ajka mozgott, mintha rázna valamit. Elég sokszor láttam az elmúlt három évben, mióta a családunkra jellemző szívóssággal oldalgott a halál elől. Már agyér-elmészedése is gyógyíthatatlan volt, járni alig tudott, egyik kórházból a másikba hurcoltam, egyszer egy szörnyűséges elfekvőbe, amely a pokol valamely bugyrához volt hasonlatos, amikor lehetett, haza. Mindig haza akart menni, a *haciendára*. Aztán elesett, betörte a fejét, a kórházban infarktust kapott, később tüdőgyulladást. Mindegyiket túlélte. Pedig nem küzdött már az életéért. Igaz, nem is adta fel. Elfogadta, ami jön, akár az életet, akár a halált. Egyszer órákig ültem az ágya szélén, nem engedte el a kezemet. Nem szorította, nem kapaszkodott belé, csak fogta. Negyvenfokos láza volt, zihált, nem volt öntudatánál, de ha megmozdítottam a kezemet, kinyitotta a szemét. Azt a tartományt sem ismerjük, ami az élet és a halál között van. – Akkor már félig odaát voltam – mondta később mosolyogva. Még csaknem egy évig élt.

Az elmúlt években jó néhányan mentek el körülöttem. Majdnem mindenki éjszaka. Vajon miért?

A ház ajtaján rozsdás lakat lógott, olyan primitív, hogy a legügyetlenebb betörő is kinyithatta volna egy szöggel. Még arra se lett volna szüksége; a lakatpántot kézzel is ki lehetett tépni a korhadozó ajtófélfából. A zöld bőröndöt viszont le kellett tennem a sárba, hogy kinyissam a lakatot.

Az ajtó kulcsra volt zárva. A zárat sorozatkulcs nyitotta, amilyen minden vaskereskedésben kapható. Károly ragaszkodott hozzá, hogy az ajtón legyen lakat is, zár is. Ezzel tartozott a kötelességnek: a házat be kell zárni, a vagyont meg kell védeni. Hogy sosem törtek be, nem a záron és nem a lakaton múltott.

Az előteret, ahová a bejárati ajtó nyílt, jóval később építették a házhoz, már Károly öregkorában. Alighanem ez volt az utolsó évekig tervezett, számtalanszor átgondolt, lerajzolt, kikalkulált vállalkozásai hosszú sorában, melyek kivitelezéséhez a szó szoros értelmében a

szájától vonta meg a falatot. Mindegyiktől azt remélte, hogy megváltoztatja az életét. Lesz még szó róluk, a maga idejében.

Az előtér szélfogónak épült, lomtár és tüzelőtároló lett belőle. – És a sarat se hordjuk be a házba – mondta Károly elégedetten, amikor elkészült a négyszögletes, ormótlan kocka – természetesen jóval drágábban és lassabban, mint kalkulálta –, amely végképp tönkretette a már amúgy is elcsúfított épület külsejét.

Amikor kezemben a zöld bőrönddel beléptem, a sarokban nagy kupac szénpor fogadott, benne néhány szem német brikett. A Károly által eszkábált gyalulatlan polcon, melyről lemálolt már az eredetileg is ócska függöny, konzervesdobozokban, repedt befőttesüvegekben elgörbült szegek, átszakadt menetű csavarok, rozsdás vasalások, megavasodott kenőolaj, törött szerszámok, nyeletlen söprű, drótkötegek, egy rozoga, mocskos konyhaasztalon lyukas lábasok, deszkadarabok, a fél éve elpusztult kutya málladozó szíja, görbe ácskapcsok, fületlen vödör. Károly soha semmit nem dobott el. A *haciendán* mindenre szükség volt. Ha nem ma, akkor holnap, de leginkább sohanapján.

Gyerekkorom legkedvesebb játéka egy csodákat rejtő, sokfiókos, rézfogantyús szekrényke volt. Mert Károlynál mindennel szabad volt játszani. Fel lehetett mászni a díványra, a hatalmas fotelekbe, azt sem bánták, ha ugrálok bennük, nem úgy, mint más nagybácsiknál, nagynéniknél, például Stefi néninél, ahol Gyula bácsi minduntalan rám szólt, ne karcoljam össze a bútorokat. Amikor ezt fölháborodva elmeséltem, Károly és Sári egymásra nevettek.

Károly is játszott. Egy üvegajtós szekrényben ólomkatonák sorakoztak százával, a gránátosok feltűzött szuronnal masíroztak, a huszárok kivont karddal vágtattak, a tüzérek morgván álltak az ágyúk mellett, rohamoztak a dzsidások, medvebőr kucsmás óriások meneteltek. Egy másik polcon egész állatkert: lapuló nyúl, piros fenekű majom, kecses őz, létranyakú zsiráf, fogát vicsorgató farkas, jámbor elefánt, sörényes oroszlán. Legjobban a hatalmas grizlimedvét csodáltam: két lábon állt, úgy csattogtatta a fogait. Villanyvasút is volt, teher- és személyvonat. Az emeletes állomást, a bakterházat, a falucska épületeit, az ólakat, istállókat, iskolát, templomot Károly készítette, lombfűrészsel, szép színesre festve. A játékokat mind felnőtt korában vette, fabrikálta, már házasemberként. Meg nem született gyerekeinek? Nekünk, a család számlálhatatlan porontyának? Kárpótlásul, hogy gyerekkorában nem volt játéka? Vagy egyszerűen azért, mert szerette a játékokat? Gyakran kuporodott le mellénk a földre, biztos kézzel irányítva a váltókat, szerelvényeket.

A sokfiókos szekrénykében a fiókok is rekeszekre voltak osztva. Az egyikben különböző nagyságú csavarhúzó, példás rendben, a másikkban kombinált fogó, lapos fogó, csípőfogó, csőfogó, harapófogó, kisebb, nagyobb kalapácsok, kézifűrészek, jól élezett vésők, gondosan osztályozott, fényes csavarok, külön a lencsefejúek, a süllyesztett fejúek, hatszögletes csavaranyák, nyúlánk szögek, a legkülönbözőbb méretben. Micsoda öröm volt mindezt a kincset kirakni, s aztán újra visszarakni.

A szekrénykét Károly tervezte, pontos rajzot adott egy asztalosnak. A szerszámokat is ő vásárolta, használta, de rendet nem ő tartott. Amíg volt pénze, fizetett érte, mikor már nem volt, úgy-ahogy rendet teremtettek körülötte, akik szerették. Amikor ők is elmentek, magára hagyva Károlyt a *haciendán*, a kutyával, a macskákkal, az egész életében gyűjtögetett tárgyak alattomos összeesküvést szőttek ellene, eltorlaszolták a ház minden zugát, minden tenyérnyi területét, könyörtelenül befonták az életét, mint az őserdők indái a magukra hagyott romvárosokat. Csakhogy Károly ott maradt a romok között, sok évig élt még az egyre burjánzó tárgytól hemzsegő házban, békésen tűrte önkényuralmukat. Az idő akkor már egyre inkább értelmét veszítette. Egyre több ideje volt, mintha a nap nem is huszonnégy óra lenne, a fogyó erejével, tántorgó lábával egyre kevesebbet tudott kezdeni vele. A szokásaihoz ragaszkodott, hogy legyen tartása, váza az életének. Amikor elment, nem vitte magával őket, itt maradtak

tárgyasult formában a *haciendán*, példázva az evilági öröklét szegényes lehetőségeit.

Az előtér, mint mondtam, Károly öregkori bocsánatos vétke volt, nem tartozott a házhoz. A pusztulás akkor csapott meg igazán, amikor benyitottam a verandára. Sok éve néztem már, hogyan megy tönkre a ház, és benne minden, de most, hogy az éjjel Károly elment, mintha a földém, a falak is megrepedtek volna. A szag kielemezhetetlen vegyülete volt dohának, penésznek, pornak, málló vakolatnak, az ablakhasadékokba tömködött rongyoknak, egykori kutyák és macskák szőrének, molyrágta díványpárnáknak. Jól ismertem ezt a szagot. Amíg Károly élt, nem zavart, mert hozzá tartozott, léteével feledtetni tudta. Most, hogy tudtam, Károly elment, egyszerre idegen lett a szag, visszataszító, émelyítő, fojtogató. Hogy élhetett Károly annyi évig ebben a szagban? Ő, akinek valamikor minden reggel kikészítették a frissen mosott, vasalt fehérneműt, aki naponta kétszer borotválkozott, ha este társaságba ment, mindig inget váltott, akinek két W. C. volt a lakásában, s a hatalmas fürdőszoba metszett üvegpalcán glédában sorakoztak az arcszeszek, kölnivizes üvegek, krémek, samponok, púderek?

A pesthidegkúti házban fürdeni se lehetett. Kád ugyan volt a mindig hideg fürdőszobában, de fűteni nem lehetett, a meleg vizet a konyhában kellett forralni, hatalmas fazekakban. Erre eleinte hetente egyszer sor került, de az idő múlt, a ház lakóinak ereje fogyott, aztán elment Sári, elment Emma néni is. Károly húsz évig egy hatalmas, egyre rozsdásabb fehér zománclavórban mosdott, mindennap, igen alaposan, bizonyára dideregve, de ragaszkodott a *haciendához*. Ragaszkodott kétezer, port és penészt árasztó könyvéhez, melyek sosem kerültek le a roskadozó polcokról, mondván, hogy már olvasta őket. Ragaszkodott foszlott, rongyos perzsaszőnyegeihez, melyeket alaposan elnyűttek a nem mindig szobatiszta macskák és kutyák. Ragaszkodott hálónvá kopott falvédőihöz, a falakat csaknem kitapétázó festmények tömegéhez, melyeknek egy része saját alkotása volt, ragaszkodott foszladozó kalotaszegi és gobelin díványpárnáihoz, a hasán doromboló sokkilós macskákhoz, vak kutyához, amelyik már az ajtót sem találta meg. Ragaszkodott a *hacienda* minden tenyérnyi földjéhez, roskadozó óljaihoz, kamráihoz, a kifordult belü székekhez, törött rugójú fotelekhez, a téglákkal alapolcolt, megmozdíthatatlan díványhoz, ami alatt sosem lehetett söpörni. Ragaszkodott halott felesége, anyósa molyrágta ruháihoz, melyek a padláson lógtak – ahol valamikor a sonka, kolbász, disznósajt –, töredező újságpapírral letakarva, ujjnyi porréteg alatt. A padlás meredek lépcsőjén Károly már évekkal a halála előtt nem tudott fölkapaszkodni.

A pénzhez sosem ragaszkodott. Inkább szórta, ameddig volt, kérésre és kéretlenül. Kötelességének érezte, hogy fűt-fát támogasson, elsősorban természetesen a családot. S mivel szűkebb rokonságának száma, beleértve felesége kiterjedt családját is, akiket ugyancsak beolvastott a családukba, megközelítette a százat, elképzelhető, hogy ez mit jelentett, még akkor is, ha a legtöbbnek sose volt szüksége anyagi segítségre. És amikor már nem volt pénze, csak annyi, mint egy koldusnak, soha nem hallottam zokszavát. Nem szeméremből. A félelem se sarkallhatta, hogy ha panaszkodik, adok neki. Mert amikor adtam, olyan természetesen fogadta el, mint amikor valamikor ő adott. Többek között nekem is.

A pénz hiánya nem okozott neki hiányérzetet. Akkor sem, amikor már elemi szükségleteiről kellett lemondania, a napi két fröccsről, az ebéd utáni kávéról, cigarettáról, a húsetelről.

Pedig szívesen ivott két-három pohár bort, egy kupica pálinkát, ha valaki hozott, a kedve is mosolygósabb lett. A nyelvével ízlelgette az ajándékba kapott kávé aromáját.

Ámde a valamit valamiért alapvető kérdését eldöntötte. Megállapította, hogy az élet nem elviselhetetlen fröccs, kávé, cigaretta, szagos szappan nélkül, viszont a macskáknak, a kutyáknak kell a tej, a csirkeláb. A vendégek számára mindig volt egy üveg itala. Ami koldus nyugdíjából és gyéren csordogáló bevételeiből maradt, az a tervei végrehajtásához kellett, melyekről élete végéig nem volt hajlandó lemondani. Ninestelen proligyerekből lett jómódú

polgár, anélkül hogy a polgári létforma alapját, a pénz tiszteletét megtanulta volna.

Így maradt meg Károly életének minden emlékkacatja, amit nem lehetett pénzzé tenni, s tűnt el minden, mint a füst, ami pénzre volt váltható. Csak hézagosan tudom, hogyan vándoroltak felesége nyakláncai, gyűrűi, fülbevalói, az ő inggombjai, nyakkendőtüi, aranyórája, ezüst cigarettatárcái zálogházakba, uzsorásokhoz. Hogyan igyekezett hónapról hónapra megtakarítani, megszerezni azt a kis pénzt – számára, ma már tudom, elképzelhetetlenül nagy összeget –, ami a zálogcédulák, hitellevelek megújításához kellett volna. Hogyan kért kölcsön a legnagyobb titokban valamelyik barátjától, hogy megadhassa az esedékes kölcsönt egy másik barátjának.

Szerencsére, és ezt valóban így gondolom, tíz évbe se telt, s megoldódott ez a kínzó, megalázó helyzet. Bagóért, nevetséges összegekért elkótyavetyélte minden értéküket, ékszereket, ami pedig, Károly egykori életmódjából következően, nem lehetett kevés. A családi legendárium tud arról a több tízezer forintot érő – az ötvenes évek elején vagyunk! – briliáns nyakékről, amely azért nem került soha haza a zálogházból, mert Károly röstellt valakitől kölcsönkérni kétszáz forintot, hogy meghosszabbítsa a zálogcédulát. A nyakék egyébként ma is látható nagynéném portréján, melyet a háború alatt festett egy divatos és drága, de nagyon közepszerű arcképfestő. A kép az évek és a viszontagságok során úgy elkoszolódott, hogy Károly a felesége halála után megpróbálta saját kezűleg restaurálni. Nem sok sikerrel.

Legenda vagy valóság a nyakék története, ma már megállapíthatatlan, de ha nem igaz, akkor is jellemző Károlyra. A legendáknak általában igazságértékük van. És az ékszereknek kétségtelenül nyomuk veszett, az utolsó darabig. Amikor Károly elment, csak a felesége meg az ő jegygyűrűje maradt utána. És a *hacienda*.

A házról, ahol gazdája halála után egyre erősebb lett a hullaszag, Károly azt mondta, házmesterlakásnak épült. Ez is legenda, még akkor is, ha Károly is hitt benne. A házacska 1942-ben épült, nagybátyám életének, sikereinek, jómódjának zenitjén. Kívülről formás, szemrevaló volt a magas tetős, négyzet alakú épület, meg is felelt Károly ízlésének, de a belső beosztása megfejthetetlen. Mármint ha házmesterlakásnak akarjuk elképzelni. A hosszú veranda eredetileg nyitott tornác volt, boltívekkel, hasas oszlopokkal, mint a dunántúli kúriák, a fehér mellvéden zöld ládákból piros muskátli. A konyha volt a ház legnagyobb helyisége, boltívvel elválasztva a főző- és tálalórész, a fehérre meszelt falakon tarka vásári tányérok, pipacssal, kakassal, tulipánnal díszítve. A konyhából nyílt a szobányi kamra. Sötétbarnára pácolt, virágos papírcsíkokkal szegett polcain befőttesüvegek légiója, szájukon megfeszülő celofánnal: aranyló kajszibaracklekvár, benne fehérre hámozott mandula, ébenkék szilvabe-főtt, rummal ízesítve, piros málna, halványsárga körte, apró szemű ribizli, harsogó zöld uborkák, piros és fehér répaszeletekkel, csíkokra vágott tormával, mézszínű, méregerős bogyszlói paprika, Károly kedvence, a ház asszonyainak réme, bíborvörös cékla, hajszálvékonyra szelt csalamádé. A kamrából vezetett fel a meredek lépcső a hatalmas padlásra, ahol rudakon lógtak a hosszú szál kolbászok, vaskos szajmókák, indiánszínűre füstölt sonkák, gömbölyded disznósajtok.

A konyhából nyílt a kicsi fürdőszoba, káddal, mosdóval, angolvécével, noha víz sok évig nem volt a házban. A zöldre festett házikójú kerek kútból kellett húzni, melynek húszméteres gyomrában hidegre hűlt a bor, a szódavíz, a méregzöld görögdinnye. A konyhából nyílt a két szoba is, egyik kisebb, mint a másik, négyszer négy méteres a nagyobb, háromszor hármassal a kisebb. A kishálóban kémény se volt, fűteni se lehetett.

Károly egész életében szenvedélyes, megszállott tervező volt. Azt is mondhatnám, tervkovács. Hogy jómódjának még a roncsait sem tudta megmenteni, vagyonának aranyban-ékszerben megmaradt része oly hamar füstté vált, hogy öregkorában csaknem koplalt, abban nem kis része volt, hogy egykori életformájának szétesése után fantasztikusnál fantasztiku-

sabb terveket agyalt ki élete felvirágoztatására. Ezekhez, minden szerető szó, baráti jó tanács, hozzáértő vélemény ellenére, a családjukra oly jellemző konoksággal körömszakadtáig ragaszkodott. És ha belebukott az éppen soron levő vállalkozásába, mondjuk a kendőfestésbe, a krizantémtermelésbe vagy a gyümölcskereskedésbe, máris dolgozott újabb tervén. Derülátását, cselekvési vágyát semmilyen kudarc nem törte meg. Nem vette tudomásul, hogy a föld kifordult a sarkaiból. Rendületlenül követte mindig rossz irányba mutató tájolóját.

Lakóhelyeit viszont példamutató gondossággal, jó ízléssel, célszerűen tervezte meg. Én hármát ismertem. Ebben a háromban élt ötven évig.

A Bulyovszky utcai (ma Rippl-Rónai utca) lakás gyerekkoromban számomra a csoda volt. Még ma is csaknem tökéletesnek minősíteném. Károly az ötszobás lakás két szobája között áttörette a közfalat. Így keletkezett egy tízszer hat méteres terem. Velencei csillár lógott a közepén, a szobalányok réme, megszámlálhatatlan ága-boga, függentyűje között megszámlálhatatlan villanykörte. De a mennyezet négy sarkában, gipszrozettáktól övezve, külön-külön bekapcsolható villanykörtefűzők is voltak, változatossá téve a hatalmas szoba megvilágosítási lehetőségeit. A terem egy folytonegő kokszkályha fűtötte; hasának üveglakain át bíbor fénnel festette meg a szobát.

A három másik helyiség dolgozó, ebédlő és vendégszoba volt. Hálószoba nem volt a lakásban. Ne felejtsük el, hogy a harmincas években vagyunk. Károly és Sári a teremben aludtak, olyan széles, perzsaszőnyeggel borított heverőn, amelyet sehol másutt nem láttam. Ismertem a szigorú családi kettős ágyakat, mogorva éjjeliszekrényvel, a hattyúnyakú, epedás rekamiékat, cicomátlan sezlonokat, összecusukható sodronyágyakat, de ilyen hálóalkalmatosságot nem. Gondolom, megfelelt egy átlagos franciaágy méreteinek, de családomban ez a bútordarab nem dívott.

A heverő fölött hatalmas olajfestmény lógott: meztelen nő feküdt hason egy jegesmedvebőrön, elegánsan behajlítva az egyik lábát. A festmény nem nyerte meg családom tetszését. Pletykák szerint a kép Károly egyik szeretőjét ábrázolta. Valójában egy korabeli sikerfestő sorozatban készült tucatképe volt. Mivel a delnő hason feküdt, s így nem látszott sem a keble, sem még annál is szemérmertlenebb testrésze, épp hogy belefért a polgári ízlés és erkölcs kereteibe.

A harmincas években építette Károly balatoni nyaralójukat is. Ott, ahol illett. A balatoni településeknek ugyanis meglehetősen szigorú hierarchiájuk volt. Nemcsak a mondén Siófok, a patinás Füred, az avuló Keszthely, a tó három fővárosa alakította ki nyaralóközönségét. A déli part települései elsősorban a polgárokat várták, kivéve a művészvilágot vonzó Földvár, a néhány tucat villát befogadó arisztokratikus Fenyvest. Az északi parton valamivel kötetlenebb volt a rend. Badacsonyan, Tihanyban, Almádiban mágnások villái sorakoztak parasztházak között.

Károly, a helyzetének megfelelően, Balatonszéplakot választotta. Ez a nyaralótelep némiképp Siófok vonzáskörébe tartozott, a legkispolgáribb Zamárditól határolva. Károly nyaralója korszerűbb volt az akkortájt épült villáknál, kissé a Bauhaus célszerűségére, puritánságára emlékeztetett. Lakályos, jó beosztású, háromszobás, külsőre is kellemes nyaraló volt, nagy, félkör alakú, üvegezett verandával, csaknem a víz partján, saját stéggel, csónakkal.

Mindezek ismeretében elképzelhetetlen, hogy a hidegkúti ház házmesterlakásnak épült. Még akkor is, ha Károly valóban a hosszú telek alsó végébe építette, hogy minél messzebb legyen a majdan megépülő nagyháztól. Ennek az lett a következménye, hogy élete végéig száz métert kellett gyalogolnia az aszfaltúttól, ahol az autóbusz megállt, a házig, sárban, esőben, hóban, egyre gyengülő, egyre bizonytalanabb lábakkal. Gyakran esett el ezen az úton.

Ez a ház, ezzel a beosztással, Károly ismeretében, csak egyetlen célt szolgálhatott. A téglalap alakú tornác, a kihúzható nagysztaffel mellett húsz ember is elfért. A hatalmas

konyha, kamra, padlás alkalmas volt a hétvégi trakták előállítására. A két kicsi szoba, hogy Károlynak, Sárinak, Emma néinek legyen hol aludnia szombaton este. Volt egy szobácska a cselédlánynak is, épp egy ágy fért bele. Abban a házikóban, ahonnan a pince lejárata nyílt. Mert pince is volt a házmesterlakáshoz, az agyagos földbe vájva, legalább öt méter hosszú. Itt tárolták a burgonyát, dugták homokba a répát, gyökeret, itt volt egy-egy kis hordó bor, itt tartották a jó hűvösben az ételt, a felvágottat, sajtot.

Házmesterlakás?

Károly legnagyobb, gyógyíthatatlan szenvedélye a társaság volt. Társaságban virágzott ki igazán ez az amúgy is kedves ember, akkor lett a szava selymes, mozdulatai hódítóak, elméje élénk. Élete legszebb napjai alighanem a karácsonyesték voltak, amikor negyven-ötven rokon, ismerős gyűlt össze a Bulyovszky utcai lakásban. A könyvtárszobát, a mennyezetig érő hatalmas karácsonyfa alatt, melyet Károly minden évben saját kezűleg díszített fel üveggömbökkel, csillagszóróval, gyertyákkal, szaloncukorral, mézeskalács figurákkal, elborították az ajándékok.

Ha Károly megelőzhette volna a korát, amire sem lehetősége, sem hajlama nem volt, bizonyára a hippik nagycsaládos életformáját valósította volna meg, a csoportos együttélést. Megjegyzendő, hogy ezt már az arisztokrácia is megvalósította, hogy régebbi társadalmi formákat ne is említsünk. Károly alighanem megérezte, hogy igazi kötelék ember és ember között csak a munkában és az együttélésben születik. A maga körülményei között ezt igyekezett megvalósítani, amennyire lehetett. Erre szolgált az állítólagos házmesterlakás is.

Károly életeleme a társaság volt. Elsősorban akkor, amikor ő lehetett a házigazda.

Ismerjük az erre vonatkozó sablonokat. Házigazdának lenni jó, ha valaki a vagyonát, rangját, elméjét akarja fitogtatni. Ha akaratát, véleményét, elképzeléseit óhajtja másokra kényszeríteni. Ha pályáját, karrierjét, jövőjének útját kívánja egyengetni. Ha olyan helyzetbe akar kerülni, hogy a házigazda mindent megengedhet magának, a vendégeinek viszont alkalmazkodniuk kell hozzá.

Károlyra egyik magyarázat sem érvényes. Pávatollait magának gyűjtögette, ékeskedni nem akart velük. Nem emlékszem olyan emberre az asztalánál, aki a pályáját egyengethette volna, annál többre, akikért ő tett, tehetett valamit. Ha valakire megkülönböztető törvények vonatkoztak a házban, az ő volt; a vendégek azt tették, amit akartak. Az övé volt az udvarias, kedves, szolgálatkész, közvetíteni sohase rest, bőkezű, szórakoztatni soha el nem fáradó házigazda szerepe, amely jogokat nem tartalmazott, csak kötelességeket.

Ez a szerep boldogította? Lehetséges. Minden ember keresi a szerepet, amelyikben boldog lehet. Ő annak örült, ha egy üres pohárba italt tölthetett, ha a szobalányt szemével egy kiürült tányérhoz irányította, ha tanácsot adhatott annak, aki kérte, ha megpróbálta fölvidítani a rosszkedvűeket, élére állhatott a vidámoknak.

Vagy az tette boldoggá, hogy legalább egy kicsi körben, néhány tucat ember számára, egynéhány órára sikerült megvalósítania az embernek oly szükséges harmóniát? Elmélkedő ember volt, de nem általánosító. Hajlamait nem fogalmazta tételekké, ösztöneit törvénné. Ha jól érezte magát, nem az igazságot kereste jókedve mögött. Nem volt szent, aki másokért áldozta fel magát. A maga boldogságát kereste másokban.

Öregkorában is, amikor már egyre nehezebben mozgott, szombaton, vasárnap különleges gonddal borotválkozott, nyakkendőöt kötött, megláncolta a jámbor pulikutyát, ebéd után leült a törött rugójú karosszékekbe, szemben a bejárati ajtóval, a botját maga mellé támasztotta, és várta, hátha vendég érkezik. Nem nyitották rá gyakran az ajtót. Akik előtt háza valamikor nyitva állt, elmentek már. Akiket később fogadott vendégül, más világ más neveltjei voltak, megvolt a maguk gondja, öröme. Ez azonban Károlynak sem a vendégvárástól, sem az embe-

rektól nem vette el a kedvét. Említettem, javíthatatlan derülátó volt.

De visszatérve a hidegkúti házra: a hatalmas budapesti lakás, a kényelmes balatoni nyaraló birtokában Károly még magának sem vallhatta be, hogy vendégváró házat épít. Nem volt erkölcsi törvény, amelyik ezt engedélyezte volna számára. Megszületett hát az ideológia, az emberfaj magyarázata, ha cselekedetei ellentmondanak a magyarázhatónak. A *haciendán* házmesterlakást épített.

De a házmesterlakás nemcsak vendégfogadó volt, modellje is az igazinak, az áhított-nak, a majdan megépítendő nagyháznak. Ahol akár száz vendéget is fogadhat, ahol van téli-kert, medence, szőlőlugas, pálmaház, rózsakert, szökőkút. Mindenütt virág, száz színben, árnyas zugok, sárga kavicsos utak. Valahol, a hatalmas telek végében disznók röfögnek szelíden, tyúkok kapirgálnak, kacsák hápognak, tojják a tojást, telítik a füstölöt, a fazekakat, gyümölcsfák, szőlőtőkék, veteményesek százai ontják a termést, hogy legyen enni-inni mindenkinek. Károly csak üldögél egy szomorúfüz alatt, fehér nádszékben, mellette, gyöngyházberakásos török asztalkán jégbe hűtött bólé. Jön Sári, Chopint játszik a hófehér hangversenyzongorán, kibontja derékig érő, selymes, fekete haját, lebeg körülötte a hajkorona, amikor tovaszáll, hogy helyet adjon más nőknek, vörös és lila ruhában, érett eper az ajkuk, trópusi illat árad a testükből, pávaszemes lepkék libegtetik szárnyukat meztelen vállukon, a ruhakivágásukból méz csorog. Aztán összegyűlik a család, kik a rózsalugasból, kik a pálmakertből, kik a gazdasági udvarból. Körülülük Károlyt, Feri bácsi havanna szivart szív, nem pipát, Anna madeirát hímez, nem varr, a lányok csicseregnek, Poldit mintha skatulyából húzták volna ki, sofőr várja a kövesúton, piros Daimler-Benz kocsiban, a lányok férjei méltóság-teljesek és vidámak, csupa finom úr, nincs köztük pincér, borbély, munkanélküli. Jön a Szűcs család is, nevetve, csevegve, jönnek a Vojnichok, hatlovas hintón, egyenest bácskai birtokukról, a férfiak kezében lovaglópálca, a nőknél csipkés, fehér napernyő. Jön Aladár bácsi, csokornyakkendővel, büszkén hordozva ezüst fejét, jön Przanovszky lovag, ő is rokon, igazi lengyel főúr, egyenest Monte Carlóból, a zsebében zsetonokat csörget. Sanyi bácsi egyiptomi cigarettára gyújt, a buja, bódító füstben megjelenik vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, egyenruhában, bal keze arany tengerésztörén, Károly meghajol, mélyen, de nem alázatosan, már fehér szmokingban van, a család eltűnt, kettesben ülnek a szomorúfüz alatt, beszélgetnek, mint férfi a férfival, a termésről, a világ helyzetéről, egy új színdarabról, Károly csendesen, tisztelettudóan magyaráz, a főméltóságú úr érdeklődve bólogat, belekarol a feleségébe, akinek fátyol fedi az arcát, ruhája a pázsitot söpri, körbejárják a felsorakozott családot, mindenkire van egy kedves szavuk, a méregzöld bukszusoktól szegélyezett sétányon vonulnak el, a hadsegéd sarkantyúja cseng-bong, mellén csilingelnek az érdemrendek. A veteményeskertből Jézus Krisztus jön, bokáig érő, hófehér gyolcsingben, mezítláb. Maga köré gyűjti a gyerekeket, mesél nekik, mögötte kék az ég, báránnyelű sincs rajta, Jézus áldón kitarja a karját a család fölé, imát mond, mindenki lehajtja a fejét, van, aki letérdel, békesség szállja meg a lelkeket, az Úr Jézus fölemelkedik a mennybe. A család ismét cseveg, poharak csilingelnek, nevetés gyöngyözik, rózsailat árasztja el az egész *haciendát*, Károly hátradől a karosszékben, kortyol a mindig jéghideg bőléből, nézi a családot, és boldog.

Ne ne vessünk a kisemberek álmain; ők is meg akarják váltani a világot.

Volt más oka is a *hacienda* megvásárlásának. Károly akkortájt nagyon sokat keresett, hogy mennyit, nem tudtam soha, de gyerekfejjel is éreztem a nagy különbséget közte és a család többi, a kispolgári lét fűzfájának vastagabb, vékonyabb ágaira felkapaszkodott tagjai között. Ha ma utána számolok: a nagy lakás, a balatoni nyaraló, a *hacienda*, a szakácsnő, a szobalány, a kertészek, a pezsgős szeparék, a támogatásra szoruló családtagok, a legénylakás, az állandó és alkalmi szeretők, a koncertek, ahol csak nagystélyiben, briliánsokkal lehetett megjelenni, ha Toscanini vezényelt, Backhaus zongorázott, az értéktelen, de drága festmények sokasága korabeli divatos festőktől, az ezernyi könyv, több száz hanglemezzel, az állandó

vendégségek, a karácsonyi ajándékok, a születés- és névnapok légiója, a virágcsokrok a hölgyeknek – Károly legalább a hússzorosát kereste annak, amiből egy jól fizetett tisztviselő kényelmesen, gondtalanul megélt.

A sok pénzt a háború szele hozta, melyhez Károlynak akkoriban, azon kívül, hogy tartalékos tisztként ő is ott lovagolt Erdélyben, még semmi köze nem volt. Manapság elemezve a múltunkat, mintha megfeledkeznénk arról, hogy a világháborúnak már az előszele is pénzt, elég sok pénzt dugott egy milliós réteg, az akkoriban oly gyakran emlegetett középosztály zsebébe. Mért ellenezték volna a bankhivatalnokok és tanárok, köztisztviselők és ügyvédek, orvosok, katonatisztek és kereskedők, könyvelők és mérnökök, gazdatisztek, jegyzők, bírák a háborút? Különösen, amíg nem kellett következményeit a saját bőrükön tapasztalniuk.

Károly a családi emlékezet szerint akkoriban a szokásosnál is nagyvonalúbban bánt a pénzzel. Érthető, hiszen sosem volt belőle ennyi, s egyre több lett, anélkül hogy akár a kisujját meg kellett volna mozdítania érte. Miként jutott Károly ebbe a Midász-szerepbe, arról majd a maga idejében. De bármennyire folyt is a kezéből a pénz, az aranyszabályt, hogy háborúban a pénzt be kell fektetni valamibe, nem felejtette el. Annyira nem volt bohém; ez a szerep a családban öccsének jutott. Felelőtlen se volt, s talán nem is annyira könnyelmű, mint könnyű kezű. Noha az első világháborúban a zsoldján kívül egy fityingje sem volt, abból is támogatnia kellett a családot, de épp eleget látott, hallott, olvasott arról, hogyan olvadtak a háború után semmivé az övénel százszorta nagyobb vagyonok.

A föld a legbiztosabb, legidőtállóbb érték, azt nem lophatják el, nem lehet lebombázni, nem megy tönkre, nem avul el, nem rabolhatják ki, vagyis a föld a legjobb, legjövödelmezőbb befektetés, vélte akkoriban a legtöbb ember. Kivéve a hivatásos üzletembereket, akik tudták, hogy a háborúban áruba kell fektetni a pénzt, amit még több pénzért lehet eladni, amiért ismét árut kell venni, még többért eladni, és így tovább, a csillagos égig vagy a csődig.

Károly nem tartozott közéjük. A pénz fiaztatásához soha nem volt érzéke, tehetsége, nem is érdekelte. Ő az arany középutat követte, és földet vásárolt. Negyven éve volt, hogy a föld értékéről megbizonyosodják.

Először, híven nagyvonalú alkatához s a lehetőségekkel nemigen számító természetéhez, igazi birtokot akart venni: húsz hold homokot, valahol az Alföldön. Ez az üzlet valamiért nem valósult meg. Hogy szerencséjére vagy sem, arról még lesz lehetőség elmélkedni. Ekkor vásárolta a *haciendát*. Igaz, ez csak egy hold volt, de Budapest határában. Néhány hónap alatt fel lehetett rá húzni a házmesterlakást, és jöhettek a vendégek, akiket tavasszal-ősszel, amikor még nem nyitották ki a balatoni nyaralót, mégiscsak jobb volt fogadni a muskátlis tornácú, virágba boruló *haciendán*, ahol pulikutya vigyázta zöld óljában a házat, mint a budapesti lakásban.

Bár Károly minden üzleti vállalkozását fényes sikernek könyvelte el, azt hiszem, abban igaza volt, hogy a *haciendát* bagóért vásárolta. Akkoriban ez a környék még szinte lakatlan volt, s az önálló közigazgatású Pesthidegkút egy poros falu. Akkoriban ilyen messze, négy autóbuzsmegállónyira a főváros határától, nem építkezett senki. Nem volt alkalmas ez a környék se lakni, se nyaralni. Építkezni nem is volt szabad. A közben levő hármashatárhegyi vitorlázó repülőtér majdani bővítése miatt ezen a környéken építési tilalmat rendeltek el.

Ez azért nem vonatkozott mindenkire. Utánjárással, ismeretséggel, összeköttetéssel, a csúnyán csengő, de hasznos protekcióval lehetett ideiglenes építési engedélyt szerezni. Talán ez is az egyik oka, hogy a házat házmesterlakásnak keresztelték, mintegy jelezve az ideiglenességet.

Sok mindenki lakott itt, házmester soha.

A *hacienda* történetéhez tartozik, hogy Károly, mint családja legtöbb tagja, szerette a

földet. A társaságon kívül talán ezt szerette a legjobban. Magyarázhatnám ezt valamiféle atavizmussal is, de minek.

Károly kétszáz öles balatoni telkén is kertészkedett. Volt veteményese, málnása, gyönyörű őszibarackfái, díszkertje, fenyőekkel, rózsalugassal, dáliákkal. A kertet nem ő művelte meg, de szabadsága alatt hajnalban, esténként öntözött, a barackfákat, rózsabokrokat ő metszette meg, permetezett, gyomlált, sarabolt, gereblyézett. A maga örömére, hiszen meg tudta volna fizetni a napszámot.

A hidegkúti egy holdon aztán kiélhette kertészeti ambícióit. A *haciendát* az első évében a sváb gazda gondozta, akitől a telket vette, s aki a ház építésére is felügyelt. Azt hiszem, ezeken többet keresett, mint magán a földön, ami lucernás volt. A gazda mindig kék kötényt hordott, s két szép lova volt.

A *haciendán* is lett veteményes, de nem néhány tő paprika, paradicsom, mint Széplakon. Hosszú, gereblyézett ágyásokban sorakozott a fehér- és sárgarépa, karalábé, kapor, káposzta, retek, hagyma, tök. Az út mentén korán nyíló peóniák, a virágoskertben rózsza, tulipán, jácint. A gyümölcsfák helyét is Károly jelölte meg. Mint mindenben, ebben is a teljességre törekedett. Volt cseresznye, meggy, számtalan fajta körte, alma, szilva, ringló, birs, eper, málna, dió, ribiszke. Még szőlőt is telepített, ha jól emlékszem, száz tövet. Iszonyú lórét szüreteltünk minden évben, amíg szerencsére kipusztultak a tőkék.

Jóval később derült csak ki, hogy ezt a talajt, ezt az éghajlatot csak a cseresznye szereti igazán. A szilva elsatnyult, a diófák nem akartak megnőni, az alma elmolyosodott, a körte elférgesedett, az őszibarack felkopaszodott, a kajszit megütötte a guta. A sváb gazdának esze ágában sem volt figyelmeztetni az új tulajdonost. Őt aszerint fizették, hány gödröt ásott, hány csemetét telepített, karózott, kapált. Bár ha ellentmond, azzal se ment volna valami sokra; Károly, mint említettem, konokul ragaszkodott az elképzeléseihez.

1944 őszén, télén benépesült a kis ház. Volt, amikor tucatnyian lakták, zsidók és félzsidók, árja-párják, katonaszökevények. Néhány napig Károly is itt bujkált Sárival, kétszeres okból: nagybátyám megelégtelt a kényszerű katonaéletet, a felesége pedig zsidó volt. Komisz, kemény tél volt negyvennégyben, s a házmesterlakást egyetlen vaskályha fűtötte. Ezt Sári nem bírta sokáig. Inkább mindenféle, jobbnál jobb igazolvánnyal fölfegyverkezve beköltöztek Budapestre. A Bulyovszky utcai lakásban se maradhattak, mert nem fértek el. Az is tele volt menekülttel, bujkálóval, csupa rokonnal, jó baráttal, akiket nem lehetett elküldeni. Végül is Károly belvárosi irodájában vészelték át az ostromot, pontosabban az épület pincéjében, mert az iroda minden ablakát azon a napon kivitte a légnyomás, amikor nagy nehezen odaérték.

A front elvonult, a háború Budapesten véget ért, a bujkálók hazaköltöztek a házmesterházból rendes otthonukba, a tavasz is megjött, a sváb gazda eltűnt szekerstől, lovastól. Később előkerült, lovak és szekér nélkül, azokat magával vitte a háború.

A házba beköltözött Feri bácsi, Károly legidősebb, rég megözvegyült s nyugdíjba ment testvére. Ő etette a pulikutyt, művelte a kertet, vigyázott a házra, mert egy házra vigyázni is kell. Károlynak akkoriban mind a két keze tele volt munkával, mint az országnak általában, de tavasztól őszig már Hidegkúton éltek, Károly onnan járt be dolgozni. Feri bácsinak a finn faházban, az egykori felvonulási épületben alakítottak ki lakhelyet. Károly szeretett nevet adni minden tulajdonának. A ház, mint tudjuk, a házmesterlakás volt, a birtok a *hacienda*, a cseléd-szoba a kisépület, a tervezett álompalota a nagyház, a szerszámoskamrának szánt felvonulási építmény a finn ház. Hadd tegyem hozzá, semmiből nem az lett, aminek szánták, elnevezték.

A balatoni nyaralót elfújta a háború, szinte a szó szoros értelmében. Negyvenöt nyarán bicikliztem le Széplakra; ilyen alaposan kifosztott házat azóta sem láttam, talán csak Gyűrűfűn, az első halott magyar faluban, miután elhagyták a lakói. De Károlyék nyaralójához nem a

tulajdonosok lettek hűtlenek, azt a háború gereblyézte fel. Nemcsak az utolsó széket, tányért is elvitték a házból, de az ablakokat, ajtókat tokostól, a kerítést, a vaskaput is. Még a bergmannsöveket is kiszaggatták a falból. A rózsalugas helyén kráter tátongott, valószínűleg akna lehetett, az egyik szobában csupa korom a mennyezet, a padló elszenesedett. Négy hónapig állt ott a front. A cserepek felét is gondosan leszedték. A másik fele valamiért megmaradt.

Károly le se ment Széplakra, csak egyszer, amikor megbízott valaki ismerőst, hogy adja el a romhalmazt. Leírta, kitörölte, elfelejtette a villát, ahol annyi szép nyarat töltött. Volt helyette másik, a *hacienda*, akkor már azt szerette. Széplakot soha nem siratta, nem is említette. Volt, nincs. Nem tudom, mit kapott érte, de aligha annyit, amennyiért egy pianínót vásárolhatott. A nyaralóban ugyanis pianínó is volt. Ilyet se láttam máshol.

Károly szerencséje a felszabadulás után változatlanul magasan ívelt. Nem keresett annyit, mint a háború alatt, de a család többi tagjához képest, akik fizetésből élő tisztviselők, nyugdíjasok, pedagógusok voltak, tehát keresetükből épp a betevő falatra telt, még inkább krózus volt, mint azelőtt. A háromfogásos vasárnapi hidegkúti ebédek fejedelmi lakomák voltak, a tálak megrakva gyümölcssel, Sári este a pianínóhoz ült (mert Hidegkúton is volt pianínó), a metszett poharakban szekszárdi bor, a kút vödrében pezsgő hűlt, a kamra polcai roskadoztak, az asztal körül nagy hatalmú és üldözött emberek, vidámak és komorak, felszabadultak és rettegők, a legtöbben a család tagjai, volt közöttük államtitkár és börtönszökevény, főigazgató és önmagát szabadságot internált. Melyikük tudta, hogy az ő világuk a végéhez közeledik, amíg kanalazzák Emma néni híres, aranylós húslevesét, finommetélttel, hatalmas tál púpozott zöldséggel, kortyolják a feketézők szállította bikavért, ropogtatják a cseresznyét, nem tudom. Károly bizonyosan nem. Ő nem hitt a világ végében, semminek a végében. Lelke mélyén meg volt győződve, hogy jóléte, nyugalma örök érvényű. Derűjén mit sem változtatott, hogy ez a hite sem teljesezett.

Feri bácsi 1949-ben halt meg; egy hét alatt végzett vele a rák. Károly vállalatát néhány hónap múlva államosították. Nemcsak ő maradt kereset nélkül, a fél család is, aki nála dolgozott. A nagy, Bulyovszky utcai lakást is elfújta a szél, még ostobább módon, mint a balatoni nyaralót. Képek, bútorok, vitrinek, könyvek, nipppek, emlékek, ládák, bőröndök a hidegkúti *haciendán* zsúfolódtak össze. Ami fért, a házban, ami nem, a padláson, fűszekrényben, tyúkólban, sebtiben hevenyészett fűszerekben, lécekkal leszorított kátránypapír alatt. Egyetlen darab nem került el onnan soha, csak amit el lehetett adni. A többinek a *hacienda* lett a sírja, ott korhadtak, rothadtak, mállottak, törtek, koptak, szuvasodtak el, sárban és piszokban, becsorgó tetők alatt, penészes zugokban.

Károly és Sári beköltöztek a nagyszobába. A Bulyovszky utcai hatvan négyzetméteres terem helyett most ez a tizenhat négyzetméteres szobácska kapta ezt a nevet. Ide természetesen nem fért be a széles kettős heverő. Két keskeny, göcsörtös díványon aludtak ettől kezdve életük végéig. Emma néni, az anyós, akitől sosem váltak meg, aki sosem vált meg tőlük, a kishálóba költözött, ahová a sodronyos vaságyon kívül egy hármasszékény s egy nipppekkel, mütyürkével zsúfolt vitrin fért be, Sári húsz évig élt itt, Emma néni huszonötig, Károly harminc esztendeig.

Aznap, amikor Károly elment, s úgy éreztem, nem tudom már elviselni a ház hullaszagát, ledobtam a zöld bőröndöt a koszolt heverőre, ki se nyitottam, nem pakoltam ki Károly holmiját, kimentem a *haciendára*. Akkoriban már mindenki így nevezte, nemcsak a család, a barátok, hanem a postás, a szomszédok, a szamaras kordés palackgázszállító, a környékbeli boltos, mindenki. Ez Károly bácsi *haciendája* volt.

A *hacienda*, ha lehet, még siralmasabb arcot mutatott, mint a ház. A gyönyörű környék mélyeket lélegzett a friss levegőből, beszívta a Hármashatárhegy, a Hűvösvölgy leheletét, de a telekből ugyanaz a szag szivárgott, mint a házból. Az ereszcsonát megette a rozsdaság, a téglák

lépten-nyomon kilesett a lemállott vakolat mögül. A ház sarkánál ócska deszkákból tákolt sufni döntötte hátát a falnak. Károly hulladék deszkát gyűjtögetett benne, évek óta nem nyitotta ki senki bedrótozott ajtaját. Latyakos februári reggel volt, szürke, mint az egér, borzongatóbb, mint a hullaház, ahol nem akartam Károlyt meglátogatni. A finn ház előtt ládaoldalából tákolt veranda, Károly keze műve. Az albérlő szerencsére nem volt otthon, nem kellett beszélnem vele. Nem voltak otthon a többiek sem, akik a tyúkólban, a faskamrában, a cseléd-szobában laktak. Egyedül voltam a penészszagú, dohos *haciendán*. A pince beomlott, mellette egy összedőlt üvegház, Károly egyik kései, nagy vállalkozása. A barackfák kiszáradtak, de nem volt, aki kivágja őket. A nagy cseresznyefa koronája a sárba dőlt, elkorhadt a törzse, derékba roppant. A kerítésből csak a rozsdás oszlopok maradtak, betonba ágyazva. Évekig ástuk a gödröket, kevertük a betont, amíg mind elkészült. Az oszlopokon csak itt-ott lógott néhány méter elrozsdásodott kerítésfonat. Ki tudja, hány felszólítás lapult Károly asztalfiókjában a tanácstól, hogy állítsa helyre a kerítést. Az évtizedek óta nem használt kútról egy kora nyári vihar lesodorta az elkorhadt, rácsos házikót. A *hacienda* közepén fóliasátrak meggörbült, rogyant vázai; ez is Károly egyik merész, csődbe ment vállalkozása volt, akárcsak a két, vályogból vetett, romba dőlt tyúkól, ahol valamikor villanyfényvel igyekezett serényebb tojásra serkenteni az erre nemigen hajlandó leghornokat.

Szerettem volna kitárni a hidegkúti hullaház ajtaját: jöjjön be bárki, vigye el, amit akar. Ha én vagyok az isten, megparancsolom a szeleknek, emeljék föl négy sarkánál a málladozó *haciendát*, óvatosan, széjjel ne essen, vigyék el messze-messze, a tenger fölé, utasítom a villámot, lobbantsa lángra, perzselje fel, a szeleket, szórják a hamvait a végtelen vízbe.

Aztán mégis rákattintottam a lakatot az ajtóra, ahogy az megkívántatik. Nincs szél, ami elhordja a múltunkat.

Mindenesetre azon a szürke reggelen családom története végérvényesen véget ért.

Nagyapám 1850-ben született egy kimondhatatlan nevű lengyel faluban. Latin nyelvű keresztlevelének másolata, miként más családi okmányok is, azért maradt meg az utókor számára, mert a zsidótörvények idején, minden más magyar állampolgárral egyetemben, családom is köteleztetett őskeresztény származásának hiteles igazolására. Ez így nem egészen igaz, mert tudomásom szerint egyetlen zsellérnek vagy napszámosnak nem kellett számot adnia őseiről, s feltehetőleg a hercegeknek, grófoknak sem. A magát úrinak és kereszténynek nevező középosztálynak azonban igen.

Ez ma már szerencse, különben annyit se tudnék őseimről, amilyen keveset tudok. Az okmányok beszerzése annak idején nem kis gondot jelentett. Egyik nagyszülőm se Magyarországon született, és születésük óta az államhatárok meglehetősen megváltoztak. Amellett a múlt század végén még nem volt szokás születési anyakönyvi kivonattal, házasságlevéllel, iskolai bizonyítvánnyal, katonakönyvvel, a szülők és nagyszülők keresztlevelével, oltási és újraoltási bizonyítvánnyal s más hasznos és szükséges iratokkal felszerelve élni, miként a harmincas évektől kezdve. Nem ismerték a személyazonossági igazolványt sem, nemhogy a személyi törzsszámot, amely mindezeknek a fontos tudnivalóknak a lényegét egyetlen könyvecskében, illetve egyetlen számsorban összegezi. Nem is tudom, hogyan lehetett akkortájt biztosítani az állam zavartalan működését.

Még szerencse, hogy ha az államnak s ennek révén az állampolgároknak szükségük van ilyen pecséttel ellátott, kellőképp hitelesített papirosokra, mindig akadnak, akik ezeknek az okmányoknak a felkutatására és beszerzésére vállalkoznak, ha nem is emberbaráti szeretetből. Nagyszüleim hivatalos létének bizonyítékai is ilyen segítséggel kerültek a család, pontosabban a nyomozási hadműveletet irányító Károly kezébe. Ezekről aztán nagybátyám hiteles másolatokat készíttetett a család többi, ugyancsak igazolásra felszólított tagja számára.

Az okmányok adatainak ismeretében sem értem, miért nem őrizte családom féltett ereklyeként ezeket a perdöntő bizonyítékokat.

Nagyapámat Guzikovszky Pálnak hívták. Lengyel származású, ami Magyarországon, legalábbis az 1848-as szabadságharc óta, mindig valamiféle titokzatos dicsfényt jelentett, valamint a neve végén díszelgő ipszilon, amely akkoriban az oly varázslatos nemesi származásra utalt, szépséges legendák eredője volt családom fiatalabb tagjainak körében. Az idősebbek hallgattak. Ők tudták, miért.

A mese két változatát én is hallottam gyerekkoromban. Az egyik szerint nagyapám lengyel gróf volt, akinek az orosz cár elleni összeesküvésben való részvétele miatt kellett örökre elmenekülnie szülőhazájából, hátrahagyva birtokát, kastélyát, hátszobáit, agarait. A másik változat szerint nagyapám elszegényedett nemes volt, aki beleszeretett egy dúsgazdag hercegkisasszonyba, s tudván, hogy szerelmük beteljesedése lehetetlen, inkább a bujdosást választotta. Guzikovszky Pál mindkét változat szerint koldusszegényen érkezett a szép Magyarországra.

A legendákból ez az egyetlen mondat igaz. A keresztlevel tanúsága szerint nagyapám apja földműves volt, feltehetőleg cseléd, mivel a családi legendárium egyetlen tényrnyi ősi földről sem tud. Arról viszont igen, hogy élt egy húga abban a kimondhatatlan nevű lengyel faluban, akivel hébe-hóba levelezett. Mármint nagyapám írt néhány mondatot a testvérenek, aki valakinek tollba mondta a válaszát, mivel írástudatlan volt. Ezzel a részlettel a családi krónika nem szívesen foglalkozott. Azt viszont kénytelen volt elismerni, hogy az ipszilon a Guzikovszky név végén nem a család nemesi származását tanúsította, hanem a szláv név akkoriban szokásos magyarításából származott.

Nagyanyám Bécsben született, az okmányok tanúsága szerint törvénytelen gyerekként. Az anyja cseléd volt, miként ő is, bár a házasságlevelében foglalkozásaként már a fennkölt és megfoghatatlan háztartásbeli szerepel. Ennek az okiratnak az a szépséghibája, hogy kiderül belőle, nagyszüleim csak ötödik gyermekük megszületése után kötöttek házasságot. Igaz, hogy ezek közül hárman csecsemő korukban meghaltak.

Aligha tévedek, hogy a család ezen nem éppen szeplőtelen adatok miatt nem őrizte féltett kincsként nagyszüleim hivatalos okmányait. Ahogy családom polgárosodni kezdett, úgy lett egyre zavaróbb, de legalábbis feledésre méltó a parasztszármazású napszámos apa, a törvénytelen születésű cseléd anyja, aki később mosónő lett, s a szülők ugyancsak törvénytelen, isten földi helytartója által sokáig nem szentesített kapcsolata. Szébbek voltak a legendák, ajánlatosabb a hallgatás. Avagy nagyszüleim egyetlen fennmaradt, közös fényképe. Ez egy nyakkendő, mellényes férfit ábrázol, hasán jól látható óralánccal, s egy kalapjával tekintélyt parancsoló asszonyságot. Nagyszüleim akkorra már valóban vitték valamire: nagyapám mozdonyfűtő volt a vasútnál, s nagyanyám valóban háztartásbeli. A családban mindenesetre mindig azt tanultam, hogy a szegénység nem szégyen.

Hogyan került ez a két, feltehetően koldusszegény fiatal ember Budapestre, hogyan találkoztak, költöztek össze, miért csak olyan későn szentségesítették frigyüket, ma már felde-ríthetetlen. A családi legendáriumban még utalás sincs erre: nagyszüleim előélete nyom nélkül kirostálódott az emlékezetből, vagy mélyen eltemetődött gyerekeik tudatában, s velük együtt a sírban.

Abban egyébként semmi csodálnivaló nincs, hogy egy isten háta mögötti lengyel faluban egy nyilvánvalóan nincstelen parasztleány fogja a vándorbotot, ráakasztja a mesebeli tarisznyát, benne az édesanyja által hamuban sütött pogácsát, s nekiindul a nagyvilágnak. Vesztenivalója aligha volt, legfeljebb annyi, hogy az otthoni nyomort idegen nyomorúságra cseréli. Melyik a rosszabb, nem tudom eldönteni. De az a milliónyi paraszt, aki akkortájt Kelet-Európában útra kelt az otthoni semmiből, a sárkunyhóból, vályogputriból, barlanglakásból,

odúból, mind a szerencse igézetétől vezérelve fogott vándorbotot. Azzal nem számoltak, hogy nagy kalandjuk a csődbe is vezethet. Fiaik és unokáik majdani reménysége, a csodálatos Újvilág, ahol a gazdátlan föld arra vár, hogy valaki megművelje, ahol ökölnyi aranyrögök hevernek az út szélén, s minden második cipőpucoló fiúból milliomos lesz, számukra még elérhetetlen volt, álomnak sem álom, mert lehetőségnek sem lehetőség. Az ő útjuk faluból községbe vezetett, községekből kisvárosokba, onnan megyeszékhelyekre, a legszívósabbaké, legszerencsésebbeké a fővárosokba.

Hogy nagyanyám miért és miként került a birodalom fővárosából Budapestre, az sem talányosabb, még ha a részleteket, az okokat ugyanúgy nem ismerem, mint nagyapám esetében. A cselédlány oda megy, ahová gazdája, otthona a gazdája otthona, s ha nem a gazdájával költözik, akkor azért, hogy új gazdát keressen. Talán jobbat, talán mást. Talán ajánlott címre indult, dicsérő munkaadói igazolással, talán valamitől üzve, talán éhezve, talán egy kis összekuporgatott pénzzel a batyujában, talán a jobb szerencsét, talán a kalandot keresve, talán muszájból, talán önszántából. Az a néhány száz kilométer, ami Bécset Budapesttől elválasztja, egy tizenhat éves cselédlánynak gyalog sem jelent gondot.

Történt, ahogy történt, Guzikovszky Pál és Lauk Mária mindenesetre a magyar fővárosba érkezett. Ott összeismerkedtek, összeálltak, összeházasodtak. Tizenhárom gyerekük született, közülük tíz marad életben. Születésük sorrendjében: Ferenc, Anna, Erzsébet, Júlia, Adalbertina, Stefánia, Károly, Mária, Lipót, Lujza. Az én anyám Mária volt, illetve Adalbertina. Hogy ez hogyan lehetséges, arról még lesz szó.

Amikor a családomról beszélek, mindig anyám családját értem. Nem vagyok zabigyerek, ilyen félrelépés polgárosuló családban már nem fordulhatott elő. Holtáig együtt éltem apámmal, de az ő családjáról szinte semmit sem tudok, életemben, életünkben nem játszottak szerepet. Apai nagyapám meghalt, mielőtt születtem, mindössze azt tudom, hogy evangélikus lelkész volt az Alföldön. Szükszavú apám soha nem mesélt róla. Nagyanyámról csak annyi az emlékem, hogy körösi nagymamának hívtam, mert Nagykörösön lakott. Hároméves lehettem, amikor meghalt. Gyerekkoromban olykor felbukkant a lakásunkban egy toprongyos, züllött külsejű férfi, apám testvére. Gyorsan kituszkolták a konyhába, ahol ételt, használt ruhát s feltehetőleg némi pénzt kapott. A nevét sem tudom, szót sosem váltottam vele, csak dödörésző beszéde maradt meg az emlékezetemben. Hamar eltűnt az életünkben. Azt mondták, örült volt, a Lipótmezőn halt meg. Lehetséges. De az is lehet, hogy csak az italt kedvelte jobban a kellesténél, s élete valahol vakvágányra jutott. Családom értékítélete szerint az elmebaj kisebb vétek volt a részegességnél.

Apámat, attól kezdve, hogy feleségül vette az édesanyámat, bekebelezte a család, szőröstül-bőröstül. Nemcsak ő részesült ebben a sorsban, minden vő és meny, aki a családba került: a Guzikovszkyak beolvasztó ereje ellenállhatatlan volt. Olyannyira, hogy valamirevaló lázadásról sem tudok a család történetében. Szabadságharcukat az unokák vívhatták volna meg a család ellen, de erre már csak azért sem kerülhetett sor, mert a család addigra elvesztette erejét.

Megfigyelhető, hogy nagyszüleim minden gyermeküket az uralkodóház valamelyik tagjának nevére keresztelték. Nagyapám, nagyanyám politikai nézeteiről, ha voltak egyáltalán, semmit sem tudok. A család nem volt Habsburg-barát, legfeljebb a monarchia áldott békéjét emlegették kellő sóhajokkal és nosztalgiával. De aligha hiszem, hogy a sötét budapesti bérházak hátsó lépcsőházában, napszámosok, vasúti munkások, cselédlányok, mosónők gyermekeként általában Adalbertinák, Stefániák, Lipótok rajcsúroztak volna. Merő logikai feltételezés, hogy a nem mindennapos nevekben nagyszüleim konok, elszánt vágya tükröződött, hogy gyermekeiket kiszakítsák abból a környezetből, amibe születtek. Persze tudom, hogy az élet sokkal bonyolultabb és egyszerűbb, mint a logika.

Hogy magát is, családját is sikerült kiszakítania származásuk vakságából, ez minden, amit nagyapámról tudok. Ő is meghalt, mielőtt születtem, hatvanéves korában; fényképe egy fáradt, barázdált arcú, nagy bajuszú férfit rajzol elém. A családban csak azt hallottam róla, hogy nagyon szorgalmas ember volt, csak a munkának és a családjának élt. Nem dohányzott, nem kártyázott, nem járt kocsmába, legfeljebb otthon ivott meg egy fröccsöt, vasárnap, ebéd után, ha nem volt szolgálatban.

Ha figyelembe veszem, hogy egy polgárosuló család készülő mitológiájába ilyen jellemű családfő szükségeltetik, akkor is bizonyos, hogy nagyapám csak ilyen ember lehetett. Különben elképzelhetetlen, hogyan indította el abból a feneketlen nyomorból, amiből családom elrugaskodott, szinte valamennyi gyerekét a polgárság valamelyik stációjára felé.

Nagyapám hagyatékából két tárgyat ismerek. Egy arany pecsétgyűrűt; a meggypiros féldrágakőbe dúsan cirkalmazva belevésve nevének kezdőbetűi. Ez arra vall, hogy élete vége felé nem éltek már nyomorban. És egy diófából készült, talpas fakeresztet, rajta a megfeszített üdvözítő öntvénytésével. Ezt állítólag Lengyelországból hozta magával nagyapám. Nem érdemes firtatni. A feszület a legközönségesebb vásári tucatmunka, amelyet feltehetőleg Európa minden államában árultak. A családra nem volt jellemző a mély vallásosság, pedig negyvenvalahány unokatestvérem között volt egy pap is. Ő is meglehetősen világi életet élt.

Tudok valamit a Podmaniczky utcai (mai Rudas László utca) kétszoba-konyhás lakásról, ahol a nagyszüleim éltek, közel a nyugati pályaudvarhoz, hol nagyapám a vasutat szolgáltatta. Egész fiatalságomat ezen a környéken éltem le, ismerem ezeket a századforduló táján épült, zárt udvaros, függőfolyosós, három-négy emeletes épületeket, melyeket akkoriban, nem ismervén még a panelházakat, bérkaszárnának neveztek. A lakások kényelme, presztízse, bére nemcsak nagyságuk szerint változott, hanem a szerint is, hogy utcaiak vagy udvariak voltak. Ugyanígy rangbéli különbség volt a földszint és az emeletek között. Hogy ez csak azon múltott, melyik lakás kapott több napfényt, vagy valamiféle státuszszimbólumot is jelentett, nem tudom. Nagyszüleim mindenesetre a földszinten laktak, udvari lakásban. A konyhában egyetlen vízcsap, az illemhely (a kispolgári szóhasználat prűdériájának gyöngyszeme) a folyosó végén, több család részére egy közös helyiség, melynek tisztán tartása miatt heves szomszédháborúk dúltak. Szüleimmel két évtizedig egy majdnem pontosan ugyanilyen házban laktunk, nem is messze onnan, de a második emeleten, utcára nyíló, háromszobás lakásban.

A családi visszaemlékezésekben felbukkannak valamiféle ágyrajárók is, de hogy ez mikor volt, hányan éltek akkor a lakásban, ugyanúgy homályban marad, mint az, hogy meddig ázott nagyanyám mosóteknőjében idegen szennyes. Említettem, hogy a családi emlékezet ezekre az időkre vonatkozóan szemérmesen hallgatag s célszerűen hiányos.

Sokkal többet a nagyanyámról se tudok, noha ő nyolcéves koromban halt meg, évtizedekkel túlélve a férjét, s egy ideig velünk lakott. Ez nemcsak emlékezetem hiányosságait jelzi, azt is, hogy nem igyekeztem felderíteni családom történetét, amikor erre még lett volna mód. Szó, ami szó, sosem lelkesedtem a családi élet semmiféle formájáért.

Emlékezetem és a megmaradt fényképek arról tanúskodnak, hogy nagymama szép aszszony volt, még öregkorában is. Elsősorban nem a már említett, műteremben készült merev fotográfia, melyen a kalap jelentősebb, mint nagyanyám, hanem néhány sokkal silányabb, de természetesebb amatőr kép, elsősorban Károly felvételei. Fényképezőgépe is neki volt először a családban. Nagymama arca harmonikus, szelíd, a szemét emlékezetemben eltakarja fémkeretes szemüvege, amit akkoriban már mindig hordott. Inkább a lényére emlékszem, mint a vonásaira. Mondatára csak egyre.

Kora nyár volt, rekkenő hőség, cseresznyeérés ideje. Mi, gyerekek, mohón faltuk az áhított, gyönyörű ropogós gyümölcsöt. Kínáltuk nagymamát is, aki vigyázott ránk, de ő nem

vett.

– Nem szereted? – kérdeztem.

Hallgatott, de könnyek folytak az arcán.

– Tudod – mondta –, nekem meghaltak a kicsi gyerekeim. Ők most a mennyországban vannak, és nem kapnának az angyaloktól cseresznyét, ha én elenném előlük.

Nem úgy sírt, mint a könnyen elérzékenyülő öregasszonyok. Nem is emlékszem, hogy máskor sírni láttam volna. Pedig nagyon sokat szenvedett. A csecsemők, akiknek a nevét sem tudom, akkor már félszázada halottak voltak. Ők még meghaltak, nem mentek el.

Élete utolsó éveit nagymama ágyban töltötte. Szélütés érte, deréktól lefelé béna maradt. A család, közös erővel, illően gondoskodott róla. Soha nem maradt egyedül, mindig volt, aki megfőzze az ételét, rendbe hozza az ágyát, tisztába rakja, odategyen az éjjeliszekrényére egy pohár vizet, kitakarítsa, kiszellőztesse a szobát. Panaszára nem emlékszem, csak egy-egy sóhajára, amikor megfordították az ágyban: – Ach, mein Gott. Ó, istenem. Napközben kötött, a család számtalan gyerekének, néha olvasott. Mindig valami piros fedelű, gót betűs sorozat valamelyik kötetét, talán az Universal-Bibliothek lehetett, vagy egy másik regénysorozat. Tökéletesen beszélt magyarul, minden akcentus nélkül, de olvasni csak németül olvasott. Ebből kénytelen vagyok arra következtetni, hogy a bécsi kiscseléd nem lehetett egész műveletlen, noha ez ugyanúgy nem illik bele a nyomorról alkotott általános képbe, mint nagyapám pecsétgyűrűje.

Nagymama eleinte két-három havonként vándorolt egyik gyerekétől a másikhoz; a család mindig megbeszélte és egyeztetette, ki következik. Károly jött érte, bérautóval, ő vitte le az ölében nagymamát a kocsiba. Nem eshetett nehezeire, megtermett, erős férfi volt, nagymama meg ruhástól negyven kiló. És Károly nagyon szerette az anyját. Három ember arcképét festette meg tudomásom szerint, nagymamáét, Sáriét és egy másik asszonyét. De festett képet nagymamáról anyámnak is, ott lógott élete végéig az ágya fölött. Azt hiszem, nagymamát minden gyereke szerette.

Károly hozta el nagymamát Juliska néniék érdligeti házából is, amikor a hirtelen jött áradás átszakította a gátakat, és a Duna már Juliska néniék kertjében tocsogott. Hogy mit kezdtek volna jármű nélkül a magatehetetlen nagymamával, ha Károly nem jön érte gépkocsival, nehéz megmondani. A Duna rövidesen elöntötte a házat is, egész az ablakpárkányig.

Talán ez a riadalom is okozta, hogy a család úgy döntött, véglegesen megoldja nagymama helyzetét. Kétszobás lakást béreltek az Erzsébet királyné útján, egy modern házban. Ez abban különbözött a régiektől, hogy a homlokzatról elmaradt a díszes gipszornamentika, s a szobák kisebbek és főleg alacsonyabbak lettek. A korszellemnek és a növekvő fűtési költségeknek köszönhetően az emberiség ismét felfedezte, hogy nem feltétlenül szükséges négy méter magas szobákban laknia. Az ablakokat sárgára festett, hevederrel felhúzható esslingeni redőny árnyékolta, ami minduntalan elromlott. Nálunk s a hasonló régi házakban vászonrolók voltak, amik viszont sosem sötétítették be a lakást. Gyerekkorom hajnalai mindig félhomályban s félálomban teltek.

Az Erzsébet királyné úti modern lakásba a család beköltöztette Feri bácsit, aki ekkor már rég özvegy volt, és Anna néni, az egyetlen pártában maradt leányt. Ettől kezdve ők látták gondját nagymamának haláláig, a család, elsősorban Károly hathatós anyagi támogatásával. Mindkettőjüknek megvolt a maga szigorúan körülhatárolt feladatköre. Anna néni főzött, mosott, varrt, bevásárolt, mosdatta, gondozta nagymamát, takarított, ágyazott, mosogatott. Feri bácsi aprította a tüzelőt a pincében, hordta fel kosárban a fát a második emeletre, befűtött, mert az is férfimunka, javította a redőnyt, foldozta a lyukas lábasokat, helyére illesztette a szekrény lábát, és pipázott, de kizárólag a saját szobájában. Ha besütött a szobába a nap, ő

vitte ölben nagymamát az ágyból az ablakhoz állított karosszékbe. Nagymama szeretett ott üldögélni; fürdött az áldott napocskában, és nézte az utcát.

Miután nagymama elment, a két legidősebb testvér továbbra is együtt élt az Erzsébet királyné úton, Anna néni haláláig. Sokat zsörtölődtek egymással. Kettőjük gyakori perpatvara állandó napirendi pont volt a családban. Hol az egyiket, hol a másikat békítgették. Feri bácsinak megmagyarázták, hogy Anna néni raplis, mert vénlány. Anna néninek a lelkére beszéltek, hogy Feri bácsi mogorva, mert özvegyember.

A többes szám, melyet a családi döntésekkel kapcsolatban használok, szó szerint értendő; a közös akarat nagyon fontos tényező volt a család életében. Nemcsak olyan esetben, amikor a határozatnak nem kis anyagi következményei voltak, mint az Erzsébet királyné úti lakás bérbé vételének, vagy amikor három testvér elhatározta, közösen épít nyaralót a Balatonnál. Olyan életeteket eldöntő kérdésekben is, mint amikor édesanyám halála után nővérét férjhez adták apámhoz, vagy amikor a család legfiatalabb, javíthatatlanul bohém férfitagját száműzték Dél-Amerikába. Valami furcsa, különös klánsszellem uralkodott a családban, ami olyan erős volt, hogy kapcsolt részeire is kisugárzott. Egyik nagynéném sógornője esetében például a család választott két kérése között. Ugyancsak a család beszélte meg, milyen egyetemre iratkozzék be legtehetségesebb másod-unokatestvérem. Ragyogó eszének, nagy tudásának nem sok hasznát vette; senki sem tudja, hol és kik kaparták el a Don-kanyarban.

A közös döntések nem valamiféle családi tanácsülésen születtek. Már csak azért sem, mert amíg Károly nem szerezte meg a Bulyovszky utcai nagy otthonát, nem volt lakás, ahol a család felnőtt tagjai elfértek volna. Alighanem a hangadók, a legelkötelezettebbek beszéltek sorban testvéreikkel, a sógorokkal és sógornőkkel, kicserélték, egyeztetették, összegyűjtötték a véleményeket, javaslatokat, anyagi felajánlásokat, közvetítették az érveket és ellenérveket, amíg létrejött a döntés, aminek mindenki részese volt, beleértve az érdekeltet is. Ha ismerném ennek a folyamatnak pontos mechanizmusát, tudnám a demokrácia egyik formáját. Bár nem hiszem, hogy családom néphatalmi rendszere más közösségekben is alkalmazható. S alighanem nem is volt kidolgozott, kodifikált mechanizmus, csak az egymás segítésének közös akarat.

Elnézést érdemel, hogy ezt az összehangolt, összetartó, egymásra utalt családi közösséget erős türelmesség jellemezte. Általában mindenkinek igen határozott véleménye volt mindenkiről s mindenről, ami a családban történt. Mélységesen elítéltek bizonyos jelenségeket, helytelenítettek bizonyos cselekedeteket. Anyámnak különösen erős hajlama volt a maga megfellebbezhetetlen véleményének kialakítására. Így jutott tudomásomra, hogy Anna néni hisztérika, Stefi néni bolond, hogy túri Gyula bácsi szeszélyeit, noha ő tartja el. Lujzi néni fenn hordja az orrát, Sári jobban tenné, ha kevésbé lenne megbocsátó Károllyal. Liszka néni boszorkány, Poldi bácsi javíthatatlan, Juliska néniék rosszul tették, hogy Érdre költöztek, Marci bácsi csélcsap, édesanyám angyal volt, Feri bácsi goromba pokróc, Gyula bácsi here, a Szűcsök nem tudják, mit csináljanak jó dolgukban.

Ezeknek a kemény, ítéletnek is beillő véleményeknek ellenére a testvérek a legritkább esetben szóltak vagy avatkoztak bele egymás életébe. Különösen, miután valamelyik családtag önálló családot alapított. S bármilyen csattanós volt anyám vagy bármelyik testvér véleménye a többiekéről, ez jótányit sem befolyásolta egymás iránti szeretetüket, ha kellett, áldozatkészségüket. És ha idegen mert lesújtó véleményt nyilvánítani a család bármely tagjáról, azonnal zárt, harcias falanxszal találta magát szemben. Talán mindezzel is magyarázható, hogy a családtagok a rájuk vonatkozó döntést nemcsak elfogadták, igényelték is, és azonosultak vele.

Ebben a létformában a családfőnek fontos és megkülönböztetett, de nem feltétlenül döntő szerepe volt. Erre vall, hogy a nagyapám halálát követő másfél évtizedes interregnum-

ban a családi gépezet kifogástalanul működött. Feri bácsi, a legidősebb gyerek és fiú, alkata, társadalmi rangja, családi helyzete miatt teljesen alkalmatlan volt a családfői szerepre, de nagyanyám az idősebb lányok segítségével hibátlanul kormányozta a családot. Egészen addig, amíg Károly felnőtt, elvégezte az iskoláit, eltöltött néhány évet a fronton, megnősült, egzisztenciát teremtett magának, s valamikor a húszas évek végén átvette a család irányítását. Uralma minden volt, csak nem diktatúra.

A család valamiféle véd- és dacszövetség volt, érdekképviselő, menedék, oltalom, mintsem hierarchikus, netán parancsuralmi közösségi forma. Alighanem elsősorban ez a magyarázata virágzásának, erejének, de gyors felbomlásának is. Családom soha meg nem írt alkotmányában, szervezeti szabályzatában az első pont így hangzott: kitörni a szülői nyomorúságból. Ez vezényelte nagyszüleim minden gondolatát, erre szerveződött, szövetkezett a családi klán. Ezt az első számú parancsolatot, amíg a család ereje tartott, sosem szegték meg.

A módszer egyszerű s meglehetősen közismert volt, különösen a parasztnál: a tucatnyi gyerek, egyik a másik után, előbb a házimunkába, majd a családfenntartásba kapcsolódott be, ki-ki a maga módján, képességei, lehetőségei szerint. Így biztosították a család egyre nagyobb erejét, biztonságát, a fiatalabbaknak egyre jobb lehetőséget.

Csak hogy amíg a paraszti családok célja a föld volt, s hogy megmaradjanak parasztnak, családom egyetlen vágya volt minél messzebb kerülni a szülői világtól. A család pályáíve egyértelmű: Feri bácsi lakatos volt, Anna néni varrónő, Liszka néni szakácsnő, Juliska néni fodrászlány, Berti óvónő, Stefi tisztviselő, Károly mérnök, Mária tisztviselő. Poldi és Lujzi akár jogász vagy orvos is lehetett volna már. De Poldi bácsi nem akart semmi se lenni, úgy-hogy különböző vargabetűkkel ugyancsak tisztviselő lett. Lujzi néni pedig csak szép akart lenni. Papíron tanítónő lett, valójában feleség. Némi éllel, a családregények analógiájára, megállapíthatnám, hogy a hanyatlást termő dekadencia már a két legfiatalabb testvér esetében megmutatkozott. Az én értékrendem azonban más, mint a családregényké.

Családom meggyökereztetéséhez, felvirágoztatásához tehát nem kellett más, mint egy tucatnyi ember szóban bizonyára soha meg nem fogalmazott ösztöne, hite, elszántsága, hogy nem egyedül akarnak boldogulni, vagy idegrendszerük felismerése, hogy erre egyedül képtelenek. Ilyen egyszerű volt családom ideológiája, életútja. Hogy ki milyen árat fizetett ezért, az más kérdés.

Attól a naptól, hogy Feri bácsi megszületett, s ezzel a család elindult útjára, addig, amíg minden gyerek úgy-ahogy sínre került, harminc év telt el.

Családom életének rövidege nemcsak abban nyilvánult meg, hogy egyetlen emberöltő alatt széthullott. Ami a klasszikus családregényekben általában három generációra méretezett, a felemelkedés, a kivirágzás, a hanyatlás, nálunk egyetlen nemzedéken belül bekövetkezett. Igaz, ebben alapos szerepe volt a történelemnek.

Az igát a szülőkön kívül elsősorban a négy legidősebb testvér húzta. Nekik jutott a legkevesebb lehetőség, nekik kellett a legtöbbről lemondaniuk, a legtöbbet segíteniük, hogy útnak indítsák a család gyerekekkel jócskán megpakolt szekérét. Ők proletárok vagy félproletárok maradtak, ki élete végéig, ki addig, amíg a házasság és a jó szerencse segítségével fölkapaszkodott a kispolgárság valamelyik lépcsőfokára.

Nagyapám, miközben napszámosból mozdonyfűtővé küzdött föl magát, vagyis igazi vasutas lett, ami számára rang volt, nem is akármilyen, alighanem elnyerte valamelyik főnöke bizalmát, vagy egyszerűen beépült a vasút bonyolult hierarchiájába. Az Államvasút nagy úr volt az országban, szinte külön birodalom; saját egyenruhával, rendfokozatokkal, törvényekkel.

Mindenestre nagyapámnak sikerült behoznia a legidősebb fiát a járműjavító műhelybe, lakatosinasnak. Ebben talán az is segített, hogy a századforduló környékén történt, az ország iparosítása, a nagy építkezések idején.

Ami az én számomra, gyerekkori olvasmányaim alapján, a züllés legfenyegetőbb réme volt, hogy valakit lakatosinasnak adnak, családom számára az első lépést jelentette a felfelé vezető úton: legidősebb gyermekéből szakmunkás lett. Annyi volt ez, mint ha egy bocskoros nemes fia megkapja a grófi címet.

Feri bácsi külsőleg nagyon hasonlított nagyapámra. Idős korában akár odaállhatott volna a már többször említett fényképre, nagymama mellé. A háta hajlott volt, a haja ritkult, harsabajusza lecsüngött, a homloka barázdált, tekintete fáradt. Lassan mozgott, és lassan dolgozott. Ez nem az öregkor jele volt. Olyan ember jellemzője, aki megtanulta beosztani az erejét. Ha együtt ástuk a *hacienda* agyagos földjét, ő, a hatvanéves, és én, a suhanc, eleinte mindig elhagytam, s a végén mindig mögöttem maradtam. Feri bácsi az első ásónyomtól az utolsóig ugyanolyan tempóban dolgozott, nem lihegett, mint én, nem törölgette a homlokát, nem állt meg pihenni. Pontosan akkor ért a sor végére, amikor delet harangoztak. Akkor megtisztította az ásót, s mentünk ebédelni.

A szerszámot, amit a kezébe vett, először mindig megvizsgálta. Elég éles-e az ásó, a kasza, nem mozog-e a gereblye, a kapa nyele, a kisbalta, a fejsze foka. A gyalut a szeme elé emelte, kalapáccsal megkocogtatta a vasát. A tenyerét mindig megköpte, mielőtt munkához látott. Nem is tört föl a bőre soha, mint az enyém.

Ezermester volt, akárcsak Károly. Hol tanulták, fogalmam sincs. Értettek a gyümölcsfákhoz, a palántázáshoz, az asztalosmunkához, tudtak betonozni, hegeszteni, még kárpitozni, cipőt talpalni is. De Károly mindig sietett; igyekezett, hogy minél hamarabb helyén legyen a zár, készen a polc. Így aztán az ajtóvasalások mindig lötyögtek, a deszkát elhasította a szög, a csavar átszakadt. Feri bácsi akkurátusan, lassan dolgozott, de ami a keze alól kikerült, az tökéletes volt.

Az állatokkal is másként bánt. A kutyának sose lökött egy falatot ebéd közben, mint Károly, aki még a legelőkelőbb társaságban is kézzel etette a pulit; kimérte a porcióját a bádogtálkába, azzal slussz, hiába epedt el a kutya egy szem kockacukorért, egy falat mócsingos húsért. A fülét sem vakargatta, nem simogatta talpával a hasát, miközben a puli boldogságában hanyatt fekvé négyfelé tárta a lábát. Olykor bele is rúgott, ha az útjában volt, vagy valamiért mérgeskedett. Pedig kedvelte, és a kutya, ha csak tehette, nem mozdult el a sarkából. A macskákat, Sári kedvenceit, férfiember módjára utálta. Űzte, kergette őket a közeléből, szitkozódva. Ilyenformán: a franc essen belétek, vagy: a fene vigyen el. Amúgy igazából, legalábbis előttem, sosem káromkodott. Igaz, a családban sem hallottam trágárnak nevezett szót, csak ha kifüleltem, amikor a férfiak egymás között viccet meséltek.

Esténként a *haciendán*, a petróleumlámpa fénye mellett, mert akkor még villany se volt, ha vacsora közben kissé mélyebben nézett a pohár fenekére, Feri bácsi énekelt. Az asztalra könyökölve, lábánál a pulikutyával, csak úgy magának. Olyan hangerővel, hogy bizonyára felveri a szomszédokat, de akkortájt még szomszédok se voltak, kilométernyi távolságban ez volt az egyetlen ház a környéken. Feri bácsi fiatal korában basszus volt valamelyik vasutasdalárdában, egyszer Grazba is meghívták őket fellépni, amit gyakran és büszkén emlegetett. Nem tudott halkán énekelni. A csalfa szeretők, hűtlen asszonyok, kacér menyecskék, kétszínű leányok okozta búbánat úgy harsogott a sötét *haciendán*, mint Rigoletto panasza az Operaházban. Feri bácsi soha másról nem énekelt, mint elhagyott, megcsalt, összetört szívű férfiak keservéről.

Egyébként kilenc gyereke volt. Felesége volt nagyapám után a család második halottja; elment, amint megszülte kilencedik gyerekét, mint aki ezzel befejezte kötelességét itt a föl-

dön. Nem ismertem, a nevét sem tudom, mintha Annusnak hívták volna.

Feri bácsi minden gyerekéből munkás lett, vagy munkásfeleség, valamennyi a vasútnál. Kint is laktak mind Rákospalotán, a járműjavító közelében, egy bolyban, a vasúti lakótelepen. Csupa földszintes ház, szorosan egymás mellett, mindegyik egyforma. Még a kétszobakonyhás lakások bútorzata is nagyjából egyforma volt. Gondolom, mert az ízlésük is hasonlított, de azért is, mert másfajta bútor nemigen fért ezekbe az alacsony lakásokba. A házak előtt levő tenyérnyi kert tanúskodott a lakók egyéni hajlamairól. Az egyiket szőlőlugas foglalta el, a másikon vetemény termett vagy rózsa nyílt, a harmadikban árnyat adó fa alatt ácsolt asztal, lócák. Aki nem gondozta a kertjét példásan, azt megszólták, s aki hagyta elvadulni, elgázosodni, annak nem volt hosszú élete a kolónián.

A családban ez okból palotaiaknak nevezték Feri bácsi családját, akik ugyanúgy összetartottak, mint a nagy család. Talán még jobban is, mert néhány utcányira laktak egymástól, s egy munkaadójuk volt, még ha más-más üzemben, műhelyben dolgoztak is. A gyerekeket kalákában nevelték, az vigyázott rájuk, aki ráért, az gondoskodott a betegről is, főzött, mosott a családjára. Feri bácsinak huszonhat unokája volt.

Családom felfogására jellemző, hogy noha a palotaiak társadalmilag is, anyagilag is más rétegbe tartoztak, mint a többiek, nemhogy nem rekesztették ki őket, soha egy megjegyzést nem hallottam, hogy valamiben különböznének tőlünk. Anyám, aki, mint említettem, előszeretettel köszörülte a nyelvét testvéreim, még a családfőn, Károlyon is, a palotaiakat egy rossz szóval sem illette. Azok szerinte is valamennyien példás, rendes családi életet éltek, gondosan nevelték gyerekeiket, dolgozó, szorgalmas, becsületes emberek voltak. Családom értékrendjében, szemléletében keveredtek múltjuk és jelenük törvényei. A tisztességes szegénység, mint említettem, nem volt szégyen, a kétkezi munka sem, de aki nem dolgozott, vagy italozott, azt keményen megszólták. Kétségtelen viszont, hogy a család arisztokratái, Lujzi néniék, nem voltak kapcsolatban a palotaiakkal.

A palotai rokonok, ha tehették, velünk nyaraltak a Balatonon, ott voltak Károly karácsonyestéin, a nevezetesebb születésnapokon. Ha kilátogattunk Rákospalotára, általában két-három testvér együtt, családotól, ami akkoriban kisebb vidéki utazásnak számított, házról házra cipeltek bennünket, újabb és újabb rokonok bukkantak fel, szomszédok, ismerősök is. Az újonnan jöttek széket, zsámolyt hoztak magukkal, hogy legyen mire ülniük, zsúfolásig megteltek a kiskertek, a kicsi lakások. A pogácsával, buktával, fánkkal, linzerrel, sós rúddal púpozott tálaknak mindig jutott hely. A borosüvegeket, poharakat a férfiak a kezükben szorongatták, hogy fel ne boruljanak. Csodák csodájára ez a rengeteg ember nagyjából tudta egymásról, ki kicsoda. Én úgy éreztem ilyenkor, hogy az egész vasutaskolónia a rokonom.

Hogy Feri bácsi miért vált ki a palotai közösségből, nem tudom. Valamit hallottam rebesgetni, hogy odavette a lakásába újonnan nősült fiát, s nem értett szót a menyével. Úgy is szólt a fáma, hogy a gyerekei, miután felnőttek, családot alapítottak, nem voltak hajlandók alávetni magukat a családfő akaratának. Ezt Feri bácsi önérzete nem viselte el, inkább száműzetésbe vonult, mint egy bukott uralkodó. Olyan nagy harag azért nem lehetett, mert a palotaiak szorgalmasan látogatták Feri bácsit az Erzsébet királyné úton is, a *haciendán* is. Feri bácsi is eltöltött egy-egy hétvégét hol az egyiknél, hol a másiknál, de nem költözött vissza egykori birodalmába. Azt mondták rá, mogorva; én, gyerekként, inkább magánakvalónak ismertem. Nevetni, mosolyogni sosem láttam.

A palotaiak története külön regényt igényelne. Két nemzedéküket ismertetem, unokatestvéreim korban inkább nagybátyáim, nagynénéim voltak, a gyerekeik alig fiatalabbak nálam. Csak néhány pillanatkép családi regényük lapjairól:

Márton, az egyik idősebb fiú olyan kiváló műbútorasztalos volt, hogy rábízta a kormányzó szalonkocsijának bebútorozását. Különösen a kártyaasztalt emlegette gyakran: hat-

szögletű volt, vöröses mahagóniból. Horthy állítólag ezt szerette, még tengerész korából, sárga körtefa berakással. Márton nagyon zokon vette, hogy sohasem láthatta a főméltóságú urat az ő asztalánál kártyázni, még titokban, az ablakon keresztül sem. 1945-ben, amikor a kertjét ásta, egy fel nem robbant tüzéségi akna elvitte a jobb karját könyékből. Portás lett a vasútnál, a portásfülkéből is ment nyugdíjba. De egy év alatt megtanult bal kézzel fűrészelni, gyalulni, vésni. Hogyan csinálta, senki sem tudta, mert a fészterben berendezett műhely ajtaját ilyenkor magára zárta, az ablakot elfüggönyözte. Kecses polcokat, sokfiókos fűszertartókat, díszdobozokat fabrikált a családnak. Hibátlan munkák voltak, csak nagyon lassan készültek.

Laci, az egyik vő kivonult a világból. Ez 1950 táján történhetett. Akkor már hajóztam, egyszer meg is tűztük a vontatóval az Angyali-szigetet. Laci ide vonult önkéntes száműzetésbe, a Soroksári-Duna-ágba, ahová sok évig járt horgászni. Kié volt a zöldre festett bódé, ahol tanyázott, nem tudni, de biztos, hogy nem az övé. Laci önellátásra rendezkedett be. Gazdátlan föld bőven akadt akkoriban arrafelé, megtermelt mindent, ami kellett neki, horgászott, volt egy ladikja és egy kutyája, tüzelőfa akadt a szigeteken bőven, olykor valami munka is Ráckevén. A rendőrök se bántották, egyszer megvizsgálta az orvos, azt mondták, nincs ki a négy kereke. Laci marós volt és szakszervezeti bizalmi a járműjavítóban. A felesége olykor meglátogatta, vitte magával a három gyereket is. Addig kiabáltak a parton, amíg Laci át nem evezett értük. Nem zavarta el őket, de nem is tűrte, hogy vele maradjanak, még a kunyhójába se eresztette be őket. Ha kérlelték, hogy menjen haza, beült a ladikjába, és kivezett a Dunára. Amikor meglátogattam, halászlével kínált, bográcsban főzte, szabad tűzön. Kenyere nem volt hozzá, de nem engedte, hogy hozzak a hajóról. Barátságosan fogadott, de csak a halakról és az időjárásról lehetett szólni vele. Két év múlva került haza, a rákospalotai temetőbe: holttestét felpuffedve találták meg egy sűrű bozótban.

Erzsi olyan szép volt, mint egy egyiptomi istennő: ha belépett a szobába, kisütött a nap. Két évvel lehetett fiatalabb nálam. Tizennyolc éves korában férjhez ment egy beesett mellű esztergályoshoz, aki csokornyakkendőt viselt, párttitkár volt a műhelyben, ahol Erzsi felíróként dolgozott, s egész nap ömlött belőle a szó. Erzsi csak ült, és hallgatta ragyogva. Az esztergályos verte, állítólag azért, mert nem szült neki gyereket. Amikor Erzsi apja, az unokabátyám felelősségre vonta, az államvédelemmel fenyegetődött. 1956-ban eltávozott az országból, anélkül hogy erről Erzsit értesítette volna. Másfél év múlva jelentkezett Kanadából, ahol pincér volt. Állítólag minden héten írt egy tízoldalas levelet. Erzsi kisírta a szemét, és a levelet olvasta. A hatvanas évek elején kezdte kérlelhetetlen hadjáratát a hatóságokkal kívándorló útlevelért, amit akkortájt még nem osztogattak bőkezűen. Erzsi gyönyörű volt és boldogtalan. Mindenkit levett a lábáról, a műhelyfőnököt, a párttitkárt, az igazgatót, a nőfelelőst. Pártoló javaslatok ott szerepeltek az egyre szaporodó, újra meg újra elutasított kérvényeken. Erzsi elment a MÁV vezérigazgatójához, az országgyűlési képviselőhöz, a miniszterhez is. Mindenütt fogadták. A több éves ádáz harcban végül is a hatóságok maradtak alul. Erzsi mehetett Kanadába, de a kétbőröndnyi levelet nem vihette magával. Az utolsó éjjel elégette mind, úgy ment ki a repülőtérré. Néhány évvel ezelőtt egyik unokatestvérem meglátogatta. Azt mesélte, Erzsi olyan szép, hogy az utcán megállnak az emberek, amerre jár.

Feri, aki legkisebb gyerekként az édesapja nevét örökölte, ötvenhét éves korában temette el a feleségét. Azt mondják, harmincéves házasságuk alatt soha nem nézett más nőre. Nyolc héttel Zsófi halála után beleszeretett harmincöt éves szomszédasszonyába, akinek a férjével váltótársak voltak ugyanazon az esztergapadon. A vonzalom viszonzásra talált. A kolónián ma sincs titok; rettenetes botrány lett. Az üzemből nemcsak a közös gépről kellett levenni a két vetélytársat, Ferit más műhelybe helyezték. Feri ragaszkodott, hogy az asszony váljon el, amiről a férj hallani sem akart. A válóper így jó sokáig elhúzódott: az ismerősök úgy jártak a tárgyalásokra, mint a színházba. Mire nagy nehezen megszületett a fellebbezést nem tűrő döntő ítélet, Feri beleszeretett egy huszonhat éves, csípőficammal született lányba, aki azonban

nem volt hajlandó férjhez menni hozzá, nem akarta elveszteni önálló szoba-konyhás lakását. A szomszédasszony maradt az elvált férj lakásában, társbérletként, s a kerítésen át olykor csatogó szópárbaj zajlott közte és a csípőficamos lány között. Ebbe alkalomadtán Feri és egykori váltótársa is bekapcsolódtak.

A palotaiak beírták a nevüket a munkásmozgalom történetébe is. A kolónia közelében levő cipőgyár falán egy reggel égőpiros feliratot olvashattak a munkába igyekvők: Vesszen Gömbös! Két nap múlva letartóztatták András nevű unokabátyámat. Akadt egy buzgó nyomozó, aki kiderítette, hogy nemcsak Magyarország miniszterelnökét hívják így, hanem történetesen András művezetőjét is, akivel valami nőügyben nézeteltérése támadt, vagy egyszerűen szerencséje volt, nem tudom. Andrászt mindenesetre néhány napi vallatás és néhány tucat pofon után szabadon bocsátották. A vasúttól azért mennie kellett, de néhány év múlva visszavették. Hogy kit illetett a felirat, máig sem tisztázott egyértelműen. András mindig úgy beszélt erről, mint egy jóízű diákcsínyről. 1945-ben belépett a kommunista pártba, s harsányan szidta a reakciót. Ugyanúgy keresztfia volt Károlynak, mint én. Történetesen a beszélgetésükön is jelen voltam, valószínűleg 1952-ben. Károly ugyanúgy megörült neki, mint minden vendégnek, nem kérdezte, mért nem nézett feléje ennyi év óta, a palotaiakról faggatta. András kényeszeredetten, szűkszavúan válaszolgatott, aztán mély lélegzetet vett, és kibökte, amiért jött:

– Én kilépek, Karcsi bácsi.

Károly éppen azzal foglalkozott, hogy a törökösen főzött kávé kitöltse a dzsezből, ami eléggé bonyolult művelet, úgyhogy csak mellékesen kérdezte meg:

– Honnan lépsz ki?

– A pártból – mondta András.

És mondani kezdte Rajkot, Kádárt, Marosánt, a nyomort, a kiskirályokat, a hazugságokat.

Károly gyorsan letette a dzsezből, és körülnézett; ilyen beszédéről akkoriban tudni se volt ajánlatos, nemhogy meghallgatni. Szerencsére nem volt senki a környéken, még Sári és Emma néni is a kert végében szedték a málnát. Akkor Károly cigarettával kínált bennünket; abban az időben még nem döntött úgy, hogy nincs pénze dohányra.

– Én nem tenném – mondta aztán. – Elsősorban, mert abból nagy bajotok lenne. Neked is, a családnak is. De azért is, mert bár ti le se köpítetek a magamfajta burzsujt, de én ismerem a történelmet. A forradalom mindig véres ágyban születik. Tetszik ez neked, vagy sem, úgyse változtathatsz rajta. Azzal se, ha kilépsz.

András végül is nem lépett ki a pártból. Nem hiszem, hogy Károly szavainak hatására, inkább nyomósabb érvek miatt. Nemrégiben olvastam a Magyar Államvasutak munkásmozgalmáról szóló kötetben az emlékezését mint veterán vasutasét és illegális harcosét, milyen alaposan készítették elő a Gömbös Gyula elleni tiltakozó akciót. Lehet, hogy így történt.

A palotaiakról szólván nem esett említés békés családapákról, gondos családanyákról, s gyerekekről, akikből technikus, pedagógus, tisztviselő, műszerész, mérnök lett, s szétszéledtek a kolóniáról, benépesítve Budapest új lakótelepeit. Sorsuk ebben a regényben elhanyagolható; a hétköznapi életek minden családban egyformák.

Feri bácsi után Anna néni következett a sorban, a család legidősebb életben maradt lánygyermeké. Ő áldozta a legtöbbet a csaláért, a szó szoros értelmében az egész életét, attól a naptól, hogy varrólánynak adták, szinte gyerekként, amíg csak el nem segítette nagymamát a halálig. Egész életében varrt, sok millió öltést. Emléke összekapcsolódik bennem az arany feliratos, fekete Singer varrógép örökös csattogásával.

Családom törvényei szerint nem lehetett más élete. Feri bácsinak elég volt eltartania a

maga nagy családját, Anna néninek kellett segítenie nagymamának a háztartásban, felnevelni Liszkát, Juliskát, Bertit, Stefit, Károlyt, Máriát, hazaadnia minden fillért, amit keresett, s úgy mellékesen megvarrni, átigazítani, kifoltozni az egész család ruháit, később Feri bácsi gyerekeiét is. Még nekem is volt olyan matrózblúzom, amit Anna néni varrt.

Nem csoda, hogy férjhez menni sem ideje, sem ereje, sem lehetősége nem volt. Pedig a fényképek és emlékeim szerint ő volt a legszebb a Guzikovszky lányok között, legalábbis az én ízlésem szerint. Sudár, karcsú, koromfekete, keskeny arcú, csillogó tekintetű. Ötvenéves korától vannak róla emlékeim. Hosszú hajában még nem volt ősz szál, homloka magas, tekintete parancsoló és mégis fájdalmas. Engem valamiért Erzsébet királynéira emlékeztetett. Ez csak azért érdekes, mert a szomorú végű királynéira minden magyar hódolattal gondolt, ami Anna néniről való értékelésem mitológiai bizonyítéka. Hogy büszke tartása mit takart, arról csak feltevéseim vannak.

Vénlánynak maradni ma sem öröm, akkoriban szégyen is volt, tragédia is. Különösen egy családban, ahol sorakoztak a lányok. Milyen élet lehetett Anna néni leánysága, amikor egymás után kopogtattak a kérők, kezükben virágcsokorral, ahogy illik, de nem az ő kezéért esedezve? Látni, szemmel kísérni hűgai mátkaságát, egyikét a másik után, ahogy beveznek a házasság áhított kikötőjébe, miközben felette egymás után múlnak az évek, s büszke derekára senki sem fonja a karját? Mindegy, melyik frigy sikerült jobban, melyik kevésbé, hiszen az asszonynak a házasság rendje, csakúgy, mint az életé, a szenvedés. De a legrosszabb házasság is jobb, mint társtalanul maradni.

Lujzi néni kivételével minden hűgának ő varrta hófehér menyasszonyi ruháját. Mit varrhatott bele a számtalan fodorba, csipkébe, pliszébe, ráncba, esténként a varrógép, a férc, a hímzőráma fölé görnyedve, milyen álmokat, vágyakat, mennyi keserűséget, sértettséget, szégyent, soha senki nem tudta meg. Gondolt-e hűgai nászéjszakájára, amikor kemény, erős, szőrös férfikezek bontják ki a lánytesteket az ő ruhakölteményéből, vágyott-e férfi ölelésére, volt-e valaha, aki megcsókolta, forgolódott-e ágyában egy másik test hiánya miatt, elképzelt-e, hogy valakivel kézen fogva jár, tavasszal, nyíló orgonák között, álmodott-e arról, hogy egyszer magának varr menyasszonyi ruhát, a legeslegszebbet, csak porladó csontvázától kérdezhetném, ha tudnám, hogy hol vegyül teteme a földdel.

A családi legendáriumban ugyan van említés holmi udvarlókról, szó esik Anna tanti összeférhetetlen természetéről s arról, hogy egy férfi sem volt neki elég jó.

A tény tény, Anna néni pártában maradt. Mégis azt hiszem, a fenti magyarázat családom önmentegése: senki sem vallja be szívesen, hogy valaki fölláldozta magát érte. Anna néni sem volt összeférhetlenebb a házasság védett öblébe evező hűgainál, s talán esetleges udvarlói sem rosszabbak majdani sógorainál. Anna tanti a család áldozata volt, ha úgy tetszik, mártírja vagy nemtője. Miként anyám is, akire egy másik nehéz időszakban osztotta családom ezt a szerepet, bár az ő élete később másként formálódott. A család megszűnt, széthullott, Anna és Berti gyereket sosem szülő teste, amely annyi utódnak adott nem életet, hanem lehetőséget, nem nyugszik panteonban, emléktábla sem figyelmeztet, hogy kik voltak. Nincs is már, aki emlékezzék rájuk.

Idős korában Anna tanti valóban szeszélyes, pipifakszos vénlány volt. Gyakran kínoztta a fejförccs, ilyenkor besötétített szobában hevert szenvedve, családom elnéző mosolyától kísérvé, akik ezt fakszsinak, kényeskedésnek minősítették. Olykor felcsattant, a hangja vijjogott, mint a sirályé, amire hasonló megbocsátó mosoly volt a válasz, csitító szó, mint a durcás gyerekeknek. Ez hozta ki végképp a sodrából Anna néni. Mért tűrte volna ezt a lekezelő, megbocsátó mosolyt testvéreitől ő, aki a házasság boldogtalan boldogságához vagy boldog boldogtalanosságához hozzásegítette őket?

A beavatottak pedig miért ne szánakoztak volna a kívülrekedten? Aki sose feküdt egy

ágyban férfival, nem szült gyereket, nem várt haza este részeg férjet, nem sétált másnap a karján, nem nyílt ki az öle senkinek, akár kívánta, akár nem. Aki nem tudhatta, hogy a házasság lehet jó vagy rossz, poklok kínja vagy a mennyország, a házaspár feket le veszekedve és ébredhet békésen, gyűlölheti egymást nappal, és szeretheti éjjel, vagy szeretheti nappal, és utálhatja, unhatja a közös ágyban, de a házasság közösség, egymásba kulcsolódó kezeké, egymás öléből születő gyerekeké, egymást sárba tipró, mámorba repítő indulatoké, sértődések oka, megengesztelődés lehetősége, utálat forrása, undor okádéka, gyönyör reménysége. A házasság vasárnap délelőttök békéje, hóvégek kicsinyes takarékosága, pisis alsónadrágok, havivérzéstől foltos lepedők undora, a kéz melegének semmivel sem pótolható selyme, védelem a leglidércesebb rémálmom, a magány elől, aminél jobb a tüzes vas, az ostor, a pellengér, a deres, a bitó.

Miután Anna néni teljesítette végső családi kötelességét, s nagymamát elkísérte, elvezette a sírig, mi, gyerekek maradtunk neki. Volt belőlünk a családban elég, mindig akadt pesztrálnivaló, különösen nyáron. Mint kotlóstyúk a kislibái között, kárálva igyekezett a réten tartani bennünket, de mi úszni akartunk, mindenütt a vizet kerestük. Ő meg a parton csapkodott a szárnyaival, kotkodácsolt felháborodottan, riadtan, magából kikelve.

Anna tantinak hívtuk, ebből formálta a család gyerekközössége az Ann-tant elnevezést, ami az akkori világban semmiképp sem volt hízelgő. Hajmeresztő csínyeket eszeltünk ki a bosszantására. Ebéd előtt felmáztunk a cseresznyefára, mélán lógtunk a lábunkat a vastag ágakról, s amikor Ann-tant az egeket hívta tajtékozva segítségül a fa alatt, ösztüzet zúdítottunk rá a nagy szemű, ropogós germersdorfi cseresznyékkal. Rázártuk az ajtót, hogy ne akadályozhassa felfedező utunkat a közeli, rejtélyes mocsárba, de nem iszkoltunk el sürgősen, az ablakon át számárfület mutattunk Ann-tantnak, aki a haját tépte, majd az ágyra borult zokogva. Sajnos nem hiszem, hogy az ember eleve jónak születik. Nagyon kegyetlen a gyerek, és még ravasz is. Tudtuk, tehetünk, amit akarunk, mert a nagy elszámolásoknál szüleink megrovó tekintetéhez cinkos kacintás járult: Anna néni nem ért a gyerekekhez, hiszen vénlány. A köztünk és Anna tanti közti perekben az ítélet mindig szóbeli dorgálás volt.

Ha Anna tantinak nem fáj a feje, nem kerengtek körülötte a szomorúság varjai, és mi se bontottuk le a tetőt, nem telepítettünk békákat a kútba, nem kötöttük össze a villanyvezeték a kilinccsel, szívesen mesélt. Anna néni házivarrónő volt, a legelőkelőbb családoknál. Nem grófoknál, mágnásoknál, de bejáratos volt az Andrássy úti palotákba, ahol fehér kesztyűs inas fogadta a vendégeket, bankigazgatók, nagykereskedők Bajza utcai villáiba, orvosok, főtanácsosok hatszobás nagykörúti lakásaiba. Anna tantival mindenütt úgy bántak, mint a hímes tojással, a széket is megtörölték, amire ült, kínai porcelánban tálalták a teát, ezüsttálcán az aprósüteményt. A háziasszony meghallgatta véleményét a divatról, megfogadta tanácsait, milyen szín, milyen szabás illik az ő egyéniségéhez. Ruhapróba közben rendszerint bekopogott a ház ura is, megdicsérte a készülő ruhakölteményt, s ha netán vitára került a sor Anna tanti és a megrendelő között, mindig Anna néninek adott igazat. Hiába, a férfiaknak általában jobb az ízlésük. Márpedig az ízlésből Anna tanti jottányit nem engedett, akkor sem, ha keresztre feszítik.

– Megmondtam Dörgeinének is – mesélte nemegyszer –, pedig azoknak négy bérházuk volt, lila ruhát nem varrok neki. Ha lilát akar, keressen más varrónőt. Én nem teszem nevetségessé magam.

Anna tantit hallgatva ezek a büszke dámák vendégként, sőt családtagként bántak velem, lesték a kívánságát, a szava szent volt, nem győzték dicsérni az ízlését, a keze munkáját, féltékenyen őrizték, nehogy valamelyik barátnőjük megkaparintsa előlük.

– Mert ha valahol összejöttek, száz közül is tudták azonnal, melyik ruhát varrtam én.

Anna nénit hallgatva úgy válogatott a környék módos famíliái között, mint tyúk a ken-

dermagban, s akit kegyeiben részesített, mind ajnározta arany kezét. Nem csoda, hiszen ő varrta a szépségüket, a fiatalságukat, a karcsúságukat, s férjet varrt az eladó sorba került lányoknak, örökké hűséges hitvest a fiatalasszonyoknak, gazdag, jó modorú családfőket. Minden férfi Anna tanti ruháiba volt szerelmes, azokért rajongott, azokat ölelte, simogatta, értük epekedett.

Azokról az évekről, amíg előkelő családok házivarrónőjévé küzdötte fel magát, Anna tanti, híven a családi szokásokhoz, sohasem mesélt. Családom nem kívánt emlékezni a nehéz esztendőkre. A varrodáról, ahol napi tizenkét órát dolgozott, nem Anna tantitól tudok. Arról sem, hogy munka után otthon halomban várta a számtalan gyerek kimosatlan szennyeje, elszakadt inge, stoppolni való harisnyája, átalakítandó szoknyája. A szombat-vasárnapi különmunkákról se, amikor kosárban vitte haza beszegni, gomblyukazni a blúzokat. Nem valami élénk a fantáziám, de el tudom képzelni, hogyan élhetett a múlt század végén szép hazánk gyönyörű fővárosában egy varrolány.

Anna nénit hallgatva úgy tűnt, olyanképp lett belőle varrónő, hogy egy szép napon bekopogtatott a Podmaniczky utcai lakásba egy méltóságos asszony, fellibbentette a fátylat az arcáról, s könyörögve kérte, varrjon neki egy sötétkék kisestélyit, ezüst flitterekkel, de a flitterekről Anna tanti lebeszélte. Amikor a büszke dáma a csodálatos, sötétkék kisestélyiben, Anna néni első munkájában megjelent a fogadószobába vezető tölgyfa lépcsőn, az odalent beszelgető vendégeknek elhalt a szavuk, a lélegzetük is elállt.

Anna tanti csak néhány évvel élte túl nagymamát. A háború alatt halt meg, amikor már sikoltoztak a légiveszélyt jelző szirénák, vijjogtak a bombák. Egyetlen vagyona egy több méteres, sodrott aranylánc volt. Sohase hordta, bankbetétként használta. Akit kedvelt a családból, kapott belőle egy arasznyit, karkötőnek. Anyámé 1945-ben változott át szemenként zsírrá, tüzelővé. Nemegyszer én vittem az ékszerészhez, aki szemébe csippentette a nagyítót, valamit rácepegtetett a láncra, éles fogóval lecsípett egy szemet, kicsi, törékeny mérlegre tette, s adta érte a pénzt, napi árfolyam szerint. Én meg ügettem a közeli Garay téri piacra, futólépésben, mert a pénz értéke minden percben csökkent.

Anna néni szívszélhűdésben halt meg, akkoriban így mondták. Mire a mentők megjöttek, már eszméletlen volt, a kórházban sem tért magához. Így nem tudta elárulni a titkot, hogy hová rejtette a láncot. A lakást hiába kutatták át, a pincétől a kamráig, legalább háromszor, a láncot nem találták. Feri bácsira, aki együtt lakott vele, természetesen a gyanú leghalványabb árnyéka sem esett. Végül is úgy gondolták, Anna tanti elásta a láncot, hogy megóvja a bombázásoktól. Miután a pincét fölásták, eredmény nélkül, csak a balatoni nyaraló jöhetett szóba, ahol nem sokkal a halála előtt heteket töltött.

A családi bizottság kiszállt a nyaralóba, miután a házat az utolsó zugig átkutatták, ugyancsak hasztalanul, csak a kert maradt. Órákig töprengtek, hová áshatta el nővérük a láncot. Volt, aki a nagy diófát gyanította, más a legmagasabb fenyőt, mivel a kincseket általában fák tövében szokták elásni. De a leggyanúsabb, ki tudja, miért, a kis sziklakert volt, Károly egykori keze munkája. Ezt aztán alaposan felásták, feltúrták, minden követ megmozgattak, de a láncnak hűlt helye volt. Családom vállalkozóbb kedvű tagjai még évekig ástak a kertben, hol itt, hol ott. A lánc sohasem került elő. Lehet, hogy Anna tanti magával vitte a túlvilágra.

A két legidősebb gyerek, Ferenc és Anna után Erzsébet következett a sorban. Családomban a német, pontosabban az osztrák hagyomány csökkenését az is jelezte, hogy őt még hol Liszka tantinak, hol Liszka néninek szólítottuk. A hűgát már mindig Juliska néninek neveztük, s a tanti elnevezés végképp kiveszett a családból.

Az ő fiatakorokról keveset tudok; hamar kirepültek a Podmaniczky utcai családi fészekből. Gyerekkoruktól dolgoztak ők is, Liszka tanti vendéglőben, Juliska néni borbélyműhelyben. Így jutottak férjhez is, Liszka egy pincérhez, Juliska egy borbélyhoz, aki bácskai

sváb volt; az egész családban egyedül ő beszélte némi akcentussal a magyar nyelvet.

Liszka tanti parancsoló hajlamú asszony volt; az idősebb testvérekben mélyebben gyökerezett az agresszivitás, ami ugyancsak hozzájárulhatott családom felhajtóerejéhez. Marci bácsi a válláig ért harcias, kiszámíthatatlan indulatú feleségének. Cingár, aranyos, szolgálatkész ember volt, telis-teli csodálatos történetekkel, melyeket azalatt gyűjtött össze, amíg végigszolgált a fél Európa nevezetesebb éttermeit. Tőle hallottam a francia grófról, aki ebéd előtt ette a salátát, ebéd után a levest. Egy amerikai milliomosnőről, aki olyan gazdag volt, hogy a híres bécsi Astoriában a majma egy asztalnál ehetett vele. A majom különösen a fügét szerette, amit meisseneni tányéron kellett tálalni neki. Ha megette a fügét, a tányért földhöz vágta. Marci bácsi mesélt a nagy játékkaszinók világáról, ahol blázítra borotvált mágnások egy éjszaka kártyázták el egyik birtokukat a tucatnyiból. Egyszer egy fiatalember a rulettasztalnál örült meg, mert százezreket nyert, felfeküdt az asztalra, a zsetonokba temette az arcát, úgy kellett kényszerzubbonyt húzni rá. A berlini Ritzben az volt a szokás, hogy aki az utolsó garasát is elvesztette, annak egy libériás inas ezüsttálcán egy pohár jégbe hűtött francia pezsgőt hozott, a legjobb márkáját, legjobb évjáratút.

Marci bácsinak otthon hallgass volt a neve, nem is járt, inkább osont, fél szemmel mindig Liszka nénit lesve. A családi legendárium viszont számos konyhalányról, pincérnőről tud vele kapcsolatban, különösen később, amikor már vendéglős volt. Hogyan jöttek létre ezek a kalandok, rejtély, mert Liszka tanti egy pillanatra sem mozdult mellőle, hol a konyhában dirigált, hol a kasszában trónolt zárásig. Otthon mindenesetre szakadatlanul zengett a ház a ledér nőszemélyek miatt. A legidősebb fiuk állítólag azért ment papnak, mert hamar elege lett a családi életből.

A mindig vidám, kedves Marci bácsi némán, megszeppenve hallgatta a villámlást, mennydörgést, mint egy riadt egér, s arra összpontosított, hogy kellő időben ki tudjon térni a feléje repülő tányérok, söröskorsók elöl. Liszka néni égzengésének partitúrájában ugyanis volt egy hely, ahol a porcelán és üvegedények következtek. Marci bácsi fürgesége csak növelte a bajt. Ha a repülő csészealjok nem találták el a férjét, Liszka tanti a földhöz vagdosta a tányérokat, poharakat, miközben vércsehangon rikoltozva biztatta magát, szidalmazta a férjét és cemenéit. Ezután a fogócska következett, körbe a lakásban, elöl a kisegérként surranó Marci bácsi, mögötte az égnek emelt kézzel csörtető Liszka néni. Amennyiben sikerült a megátalkodott bűnöst a szoba egyik sarkába beszorítani, Marci bácsi napokig tapasztokat viselt az arcán. Családom rosszmájúbb tagjai szerint Liszka tanti módszeresen növesztette, rápolyozta körmeit hosszú ujjain.

A családi égszakadásokat, földindulásokat nemcsak a ringó farú, riherongy cemenék okozták. Marci bácsi ugyanolyan szenvedélyes vállalkozó és tervkovács volt, mint Károly. Alighanem kiválóan tudta a szakmáját, értett az üzlethez is, csak az ítélőképessége nem volt pontos. Amint fölvirágoztatott egy üzletet, túladott rajta, s egy nagyobbba kezdett, amibe mindig belebukott.

Egy időben a Bécs és Belgrád között közlekedő termesgőzös konyháját, éttermét bérelte. Alighanem ezek voltak házasságuk legharmonikusabb évei. A hajón egyetlen pillanatra sem szabadulhatott Liszka néni sólyomszeme, hamar csattanó fakanala elöl. Sellők már akkoriban sem voltak a Dunában, s ha lettek volna is, Marci bácsi nem tudott úszni. Nőnemű lény pedig, az utasokat kivéve, nem tartózkodhatott a karcsú, hófehér, büszke kéményű lapátkerékes gőzösön. Konyhalánynak Liszka néni jó érzéssel leendő anyámat választotta. Neki nemcsak az erkölcei voltak feddhetetlenek, négy szem mégiscsak többet lát, mint kettő.

Majd fél évszázad múlva egyébként én is szolgáltam az egykor oly délceg hajón, a dunai flotta egyik büszkeségén, néhány évvel azután, hogy a magyar hajók, mint a jó lovak, hazataláltak Budapestre Ausztriából, ahová a háború végén kihajtották őket. A felszabadulássá

átkeresztelt Szent László akkoriban már aggastyán volt. Alig győztük festékekkel takarni a rozsdát, istenigazából nem mertünk odaütni a rozsdaverő kalapáccsal, féltünk, hogy átszakad a teste. Hát csak ecseteltük egyfolytában, az ujjunk bőgye mindig fehérlett a lemoshatatlan olajfestéktől. Fújtunk egyet-kettőt, ha egy réteget felhordtunk, szidtuk az úristent és aki a Szent Lászlót megépítette, aztán kezdhettük újra. A rozsdáronda tulajdonsága, hogy nem tűri magán a festéket.

A konyha még megvolt, a hatalmas tűzhellyel, ahol Liszka néni főzte valamikor a másodosztályú utasoknak nagy fazekakban a levest, a főzeléket feltéttel, az első osztályúaknak az álakárt ételeket. Megvolt a zsámoly is, amelyiken anyám pucolta a krumplit, a zöldséget. Harmadosztály a hosszújártú Szent Lászlón nem volt. Az ebbe a kategóriába tartozó utasok kofahajón közlekedtek.

Megvolt a tükrös, hosszú ebédlő is, a mahagóni asztalok, ahová Marci bácsi fürge keze repítette a kék szegélyű fehér tányérokot a vakítóan tiszta abroszokra, halálbiztosan, a legnagyobb hullámverésben is. Csak a vastag, bordó zsinór hiányzott, amelyik elválasztotta az első osztályú utasokat a másodosztályúaktól. A két rézkarika még megvolt, ahová a tiszteletet parancsoló zsinórt akasztották; parancsnokom megkövetelte, hogy a hajósinasok ezeket is fényesre dörzsöljék Sidollal.

De a Szent László alias Felszabadulás sárgás okumével burkolt, egykor első osztályú kabinjaiban az utasok cipővel feküdtek a nem éppen tiszta ágyba, a lepedőt cigarettával kiégették, leöntötték vörös borral, és a deckboynak a szemébe nevettek, ha szólni merészelt. Az uralkodó osztály tagjai akkoriban, ezen a téren, nem ismertek semmiféle tilalmat. És az uralkodó osztályhoz tartozónak vélte magát mindenki, aki megváltotta a jegyét a hajóra. Filléreért, az állam zsebére. Vagy talán éppen azért.

A Felszabadulás egyébként akkortájt Budapest és Mohács között közlekedett. Bécs és Belgrád mintha a térképen se lettek volna. A Duna Rajkától Mohácsig folyt. Fölötte és alatta is volt valamilyen folyó, de ezt nem ismerte senki. Pozsonyról annyit tudtunk, mint az Északi-sarkról.

A Szent László után Marci bácsiék életében egy városligeti kertvendéglő következett, a Rákóczi úton a mai Bástya, a Palatinus strand étterme. Ezekről szól a családi legendárium, a bukásszünetekről nem. Egy-egy csőd után Marci bácsi fizetőpincér volt valahol, főúr. Az egész szakma ismerte, becsülte, mindig jutott számára munka. S százrekeszű, hosszúkás, fekete tárcájában, melyet Liszka néni mindig gondosan elkobzott zárás után, gyűltek a pengők a következő vállalkozáshoz. Pincér vagy bérlő volt egész életében, tulajdonos soha.

Liszka tanti jeremiáái ezért is döngették az eget. Ha virágzott az üzlet, nemcsak a pincérlányok hegyes, simogatásra alkalmas keblei fenyegették, szakadatlanul a fülébe kárált a csőd fenyegető hollója. Amikor pedig szűkös napok következtek, az elveszített jólét fájdó emléke adta a kezébe a halálra ítélt tányérokot.

És ez még nem minden. Marci bácsi ugyanis kártyázott is. Hogyan, mikor, megint csak rejtély, de kénytelen vagyok hitelt adni a több helyről megerősített családi annaleseknek. Lehet, hogy akkoriban nem huszonnégy óra volt egy nap, s voltak az emberek életében titkos alagutak, ahol négykézláb vagy hason csúszva eltűnhettek a világ éber szeme elől? Vagy lehet, hogy ma is vannak?

Liszka tanti, vagy Lizett, ahogy szintén nevezték, csak Erzsébetnek, Erzsinek soha, tántoríthatatlanul hitte, hogy a peccsenyeszagú konyhatündérek, az elbukott piros ultimók fosztották meg őt a boldogságtól, családját a jóléttől. A család maliciózusabb tagjai úgy vélték, a vércsekarmú kezével kivégzett tányérok, poharak százai is felemésztettek egy kisebb vagyont. Még akkor is, ha vendéglősként nagykereskedői áron pótolhatták a családi szerviz gyorsan

fogyó darabjait.

Liszka néni 1964-ben halt meg, nyolcvanéves korában. Évekkel élte túl az élete végéig aranyos és rettegő Marci bácsit, aki sírba vitte legfontosabb, akkor már használhatatlan munkaeszközét, a kezét. Évekkel a halála előtt a köszvénytől úgy görcsbe rándultak az ujjai, hogy egy poharat se tudott felemelni. A pincér, aki életében tányérok százezreit tette az éhes vendégek elé.

Marci bácsi halála után Liszka tanti róla alkotott képe egyik pillanatról a másikra megváltozott. Attól kezdve ő volt a legtökéletesebb férj, a leggondosabb apa, a legkiválóbb üzletember, a feddhetetlen erkölcs mintaképe. Aki Liszka nénit ezekben az években hallgatta, meg lehetett győződve, hogy Marci bácsi megérdemelt helye ott van valahol az isten jobbján. Furcsa teremtmény az ember, de ne higgyük, hogy nem érthető.

A szelíd Juliska néninek ugyanolyan szelíd férj jutott. Hangos szót az ő házukban sohasem hallottam. Egymáshoz is kedvesen, becézve szóltak mindig. Úgy is bántak egymással, mint a hímes tojással, óva, dédelgetve. A család mosolyogta is, irigyelte is ezt a sok kedveséget.

Juliska néni hamar kirepült a fészekből. Nem a házassága miatt, hanem mert Verbászra költözött, a Bácskába. János bácsinak ott volt borbélyműhelye. Akkoriban Verbász persze még egy ország volt Magyarországgal. Akik a családból meglátogatták őket, azt mesélték, Verbász unalmas kisváros, Juliska néniék földszintes, kertes házban laknak, ott van a műhely is, az utcai fronton. János bácsi, ha éppen nincs vendég, siet a házba, a kertbe, hogy egy kedves mondatot mondjon a feleségének. Juliska néni főz, gyereket szül, csirkét nevel, gondozza a veteményeskertet, takarítja az üzletet. Amikor a trianoni döntés alapján Verbászt Jugoszláviához csatolták, Juliska néniék Budapestre költöztek, János bácsi itt csattogtatta az ollóját.

Juliska néni csaknem hatvan esztendő volt János bácsi oldalán. Csak a halálával lett hűlen örök kedveséhez. Úgy mondták, megszakadt a szíve távoli hazája miatti honvágyában. Juliska néni ugyanis Ausztráliában halt meg.

Aztán kiderült a titkolt igazság. Az örökké kedves Juliska néni öngyilkos lett. Állítólag valóban a honvágytól. János bácsitól Károly kapott még egy levelet, azt írta, nagyon beteg, nem tud élni az ő Juliskája nélkül. Az írás szétfolyt, a betűk kiugrottak a sorból, az egyik piri-nyó volt, a másik hatalmas. Nemsokára ő is elment, infarktus végzett vele, akkoriban már így nevezték.

Az idősebb testvérek, pontosabban Feri bácsi történetéhez tartozik családom nevének megszűnése is, mintegy előrevetítve a család megszűnését. Valamikor a harmincas években a MÁV valamely vezetői úgy vélték, hogy a magyar államvasutaknak magyar nevű dolgozói legyenek. Családom, élén Károllyal, felháborodottan tiltakozott az ősi név meggyalázása ellen, de hiába. A vasút erősebb volt, és Feri bácsi is makacs. Valamennyi gyerekével együtt Gátira magyarosította a nevét. Mivel Károlynak nem volt gyereke, Poldi bácsinak pedig csak lánya, a Guzikovszky név kihalásra ítéltetett. Károlynak dédelgetett, titkos álma volt, hogy valamelyik unokaöccse, talán éppen én, felnőtt korában felveszi a régi családi nevet. Mondanom sem kell, hogy ebből semmi sem lett.

Hogy 1919 mélyebb nyomot hagyott országunk idegrendszerében, mint azt a tankönyvek érzékeltetni tudják, ugyancsak a családi krónikákból tudom.

A gyerekek második hullámát Berti vezette, akit természetesen soha senki nem hívott Adalbertinának. Szorosan a nyomában Stefi, Károly, Mária. Ők négyen alkották majdan a család magját. Nagyon összetartottak.

Családom a század elején válságos korszakát élte. Nagypám meghalt, Feri bácsit le-

láncolta nagy családja, Liszka tanti, Juliska néni kirepült az otthonból. A család minden gondját nagymama és Anna néni hordták a vállukon. A következő gyerekek, adott esetben anyámnak, feltétlenül csatasorba kellett állnia.

Itt kellene végképp érthetővé tenni, hogy amikor anyámról beszélek, Adalbertináról, vagyis Bertiről van szó, aki a mostohaanyám volt, ugyanakkor a nagynéném. Ő nevelt az első naptól, vele éltem ötven esztendeig, nemcsak anyámnak szólítottam, az is volt, minden tekintetben. Édesanyámat, Máriát, nem ismertem; meghalt a szülőágyon, ahol engem a világra hozott.

Anyám óvónő volt, de áhított, nagy becsben őrzött diplomáját csak kinkeservesen, már felnőtt korában szerezte meg. Amint elvégezte a négy polgárit, munkába kellett állnia, mert a családnak lapos volt a pénztárcája, s még öt gyerekek kellett ruha, cipő, enivaló, tandíj.

Anyám volt konyhalány, vendéglői mindenese, nevelőnő, tisztviselő, amellet, hogy főzött, mosott, takarított a családra, őrizte, nevelte öccseit, húgait. Anna nénin és Károlyon kívül ő érezte át legjobban a család iránti felelősséget, ismerte, számon tartotta a család minden oldalágát, mellékhatását. Meg is követelte az ezzel járó beleszólási, de legalábbis véleményezési jogot. Hajadon maradt negyvenegy éves koráig, vagyis vénlány volt már, s így élt volna haláláig, miként a család másik kizsákmányoltja, Anna tanti, ha nem üresedik meg a család egyik férfiának ágya, s nem kell gondoskodni a család újszülöttjéről, amire férfiember, vagyis az apa, nem alkalmas. Anyámnak így én vettem meg a nászágyát. Nem volt benne sok öröme, azt hiszem, de megajándékozta a férjes asszony rangjával.

Csodák csodájára anyám, akárcsak Anna tanti, mindig a legjobb körökben mozgott, tevékenységét mindig a legnagyobb elismerés övezte. A vendéglői munka csínját-bínját családi vállalkozásokban tanulta meg. Csak eleinte pucolt krumplit a Szent László termesgőzősön, később már Liszka néni teljhatalmú megbízottjaként tevékenykedett a Rákóczi úti étteremben, ügyelt a szakácsokra, pincérekre, a minden stiklire hajlamos borfiúkra, s nem utolsósorban arra, hogy Marci bácsi akkor még egyenes, kakaskodó ujjai ne kerülhessenek érintkezésbe a vendéglőkben mindig megtalálható csalfa keblekkel, fenekekkel.

Anyám a gyermeknevelést választotta élete céljául, mintha megsejtette volna, hogy ő sohasem szül gyereket. Józan eszével felmérte, hogy tanár, tanító nem lehet, azért akart óvónő lenni, ami ugyan a legalacsonyabb fok a pedagógusi létrán, de mégiscsak diplomás állás. Eleinte azonban óvónő sem lehetett; amikor nem valamelyik családi vendéglőben kereste a pénzt a családnak, nevelősködött. A már említett legjobb körökben. Felügyelt például Sommerék egyetlen kislányára, velük töltötte a nyarat Abbáziában, Tátra-Lomnicon, élete végéig feltöl- tekezve külhoni emlékekkel, noha akkoriban mind a két említett nyaralóhely ugyanúgy a monarchiához tartozott, mint Budapest. Nem is volt soha életében külföldön. Emlékezete meg- őrizte a tenger kékjét, a plázs selymes homokját, a soha nem látott cápák lúdbőröztető rémét, a mélyzöld fenyveseket, kopár csúcsokat, virágos réteket, a tüdőt simogató hegyi levegőt. És természetesen Sommerné teljes elégedettségét, a vasgyáros udvarias meghajlását, a kislány könnyeit, amikor anyámat máshová parancsolta a sors. Mert a gyerek természetesen csak neki engedelmeskedett, az ő szavára hallgatott, őt szerette, ő értett a nyelvén.

Ebben biztos volt igazság. Sok év múlva, élete csúcspontján, amikor már nemcsak óvó- nő, óvodavezető volt a Ferencváros egyik külterületi intézményében, egy U alakú földszintes épületben, ahol a nagy udvaron százszám rajcsúroztak a gyerekek, s anyám az óvónőket, da- dusokat, szakácsnőket parancsnokolta, magam is láttam, hogyan csüngenek rajta az ótvaros, petróleumba áztatott fejű gyerekek, hogyan sereglenek köréje Mikulás napján, ami akkortájt kétszeres ünnep volt, nemcsak a fehér szakállú, piros köpenyes, ajándékot osztó öregemberé, hanem a főméltóságú kormányzó úr nevenapja is. A Mikulás szerepét az óvodában egyébként minden évben a mindenkori fűtő alakította.

Úgy gondolom, magas beosztását anyám nemcsak nevelői, szervezői képességének köszönhette, hanem politikai pályafutásának is. A harmincas években, Károly és más pártfogói hathatós támogatására, a Nemzetvédelmi Kereszttel tüntették ki. Ezt a kitüntetést a kommün elleni harcban szerzett érdemekért adományozták. Örökölhető volt, úgyhogy most én lennék büszke tulajdonosa, ha a kereszt és a hozzá tartozó díszes okmány 1945-ben nem tűnik el vilámgyorsan a szemétkben. Anyám egyre gyakrabban ismétlődő önéletrajzaiban természetesen említés sem esett róla. Annál többet szerepelt viszont a proletár származás, a nyomorúságos gyerekkor. Igen, anyám kétszínű volt, mint az ország legtöbb kisembere, ha a hatalom harapófogóba fogja.

Amikor Marci bácsi épp csődbe jutott és nevelőnői állás sem akadt, anyám irodában dolgozott. Jól számolt, s akkoriban még nem ismerték a számológépeket, nemhogy a komputereket. Anyám adminisztrátor volt, de csak előkelő cégeknél, őt mindig nagyra becsülő és tisztelő főnökök mellett. Ha hihetek az emlékeinek, nem egy céget mentettek meg a csődtől az ő gyöngybetűs számsorai, az egymás alá írt számoszlopok, az alájuk húzott vonás és az alatta mindig fillérre egyező végösszeg. A csőd lehetősége mélyen befészkelődött anyám tudatába, az ellene való küzdelem felért Zrínyi Miklós harcával. Családom olyan mélyről indult, annyi akadályt kellett legyőznie, hogy nem engedhette meg magának a bukást. A krach riasztó hullója még gyerekkoromban is ott károgott családom ablakában.

Mit ad isten, anyám olyan cégekhez került, ahová aztán követték húgai, Stefi és Mária is. És ahol a főnök mindig olyan ember volt, akinek a szava később súlyosan nyomott a latban a Nemzetvédelmi Kereszt odaítélésekor. Gyanítom, hogy a kitüntetés adományozásakor a nehezen bizonyítható tetteknél többet számított az ajánlók rangja, személye.

Anyám bérelszámolt egy vállalatnál, melyet leveldi Kozma Miklós igazgatott, akiből később belügyminiszter, Kárpátalja kormánybiztosa lett. Dolgozott egy bankban, Weinhardt Tibor keze alatt, aki a Bethlen-kormány idején sok millió dolláros hitelt szerzett a megcsontult országnak, s az elnök-vezérigazgatóból kormányfőtanácsos lett, noha zsidó volt, mint ezt anyám sajnálkozva emlegette. Bizalmi – természetesen pénzügyileg bizalmas – feladatokat látott el egy nagykereskedelmi hálózatban, amely a monarchia idején a fél világot beszötte. A trianoni béke után csápjja vesztett polipként vergődött, de aztán kinőttek a karjai, szívókorongjai megtapadtak Berlinben, Rómában, Rio de Janeiróban, Londonban, Bécsben. A kicsi, Dunára néző, carrarai márvánnyal borított főnöki irodában, így mesélte anyám, a hatalmas, faragott íróasztal mögött egy kis, púpos ember ült. A nevét ma már senki sem ismeri, vagy ha igen, nem érdekes. Lovag volt, ami még a furcsaságokban bővelkedő Horthy-Magyarországon sem mindennapi, választott vagy kinevezett főnöke valamelyik titkos társaságnak, amelyiknek beleszólása volt az ország irányításába.

Az ilyen főnökök ismeretében anyám Nemzetvédelmi Keresztje érthetőbbé válik.

Anyámat hallgatva egyébként, az ő keze is ott volt Magyarország kormányrúdján. Az irányt természetesen nem ő szabta meg, de ismerte, ha nem is a parancsnokokat, de a második és harmadik tiszteket, a kormányosokat, s olykor felmehetett a hídra. Ilyen ismeretek birtokában nem csoda, hogy megfellebbezhetetlen véleménye volt elevenekről és holtakról, pontosan tudta a múltat és a jövőt.

Anyám és a család legfőbb célja alighanem az volt, hogy felneveljék Károlyt, nagyapám után a család egyetlen lehetséges családfőjét. Mint már említettem, Feri bácsi, kilencgyerekes, agyonfáradt lakatos nem jöhetett szóba erre a posztra. Poldi bácsi még kicsi volt, s ha hihetek a családi emlékezetnek, már kisdíák korában kiderült róla, hogy ugyancsak alkalmatlan erre a feladatra. Családom kiválasztotta, kitermelte uralkodóját, jó érzékkel azt, aki erre valóban méltó volt.

De előtte még Stefánia következett, Stefi néni, legkedvesebb nagynéném. Apró, mint

családom legtöbb nőtagja, mosolygós, harmonikus, csupa kedvesség, csordultig töltve szeretettel, noha talán keserveesebb élete volt, mint bármelyik testvérének.

Stefi néni sorsa alakulásában, akárcsak Károlyéban, Máriáéban, anyámnak nagy szerepe volt. A családi pénztárba általa befizetett összegek tették lehetővé, hogy Stefánia, a lányoknak akkor már kijáró négy polgári után, leszámítva egy krumplitisztító nyarat Liszka néniék Szent Lászlóján, mindjárt irodába kerülhetett, ugyancsak anyám ismeretségei segítségével. Az ő főnökei nem voltak az ország sorsát eldöntő emberek, hivatalai nem voltak különlegesebben előkelőek, viszont Stefi néniből lett a legjobb titkárnő, akit valaha ismertem. Tökéletesen gyors- és gépírt, száz aktából mindig megtalálta, amelyik kell a főnökének, az iratokból a valóban fontos mondatokat, emlékezete nem tévesztett és nem hibázott, olyan volt, mint egy schaffhauseni óra, évenként legfeljebb egy másodpercet késett vagy sietett. Ismertem, nemcsak akkor, amikor már Károly vállalatának adminisztrációját irányította. Egyszer, még parancsnok koromban, megkértem, tegye rendbe a hajóm papírjait. Olyan dicséretet sohasem kaptam a főkönyvelőtől, noha Stefi néni életében nem hallotta, mi az a proviant, a hazai beszerzés, hajózási illeték, rakodási költség. Még segíthettem, hogy vágják ki belőle a rákot, ott ültem a mentőautóban, amelyik kigördült a ferihegyi repülőtér betonjára, szabad utat parancsolva határőrnek, vámosnak, fogtam a kezét a kórházig, magyaráztam, miért nem jöhet most haza hozzánk. Másnap reggel már ráborult az altatósátor, kirámoltak belőle mindent, amit csak lehetett. A karomban vittem föl a lépcsőn, anyámhoz, két zord mentőstől kísérvé, a saját felelősségemre. Még fél évig élt.

Károly üstökös volt a családukban. Azért is, mert annak született, azért is, mert erre rendeltetett. Kéttucatnyi ember fogott össze az érdekében, hogy majdan ő képviselje az érdekeiket. A gyümölcsös az ő keze alatt fordult termőre.

Károlyt sok minden predestinálta a családfői tisztségre, nemcsak két fiútestvére alkalmatlansága. A testvérek közül ő végzett egyedül egyetemet, ő volt a legműveltebb, anyagilag ő vitte a legtöbbre. Gyereke nem született, pedig nagyon vágyott rá. Legalább hat unokaöccsének, unokahúgának volt a keresztapja, nekem is. A család ügyeire nemcsak idejéből, képességeiből, de érzelmeiből is futotta. Ha nem is egyformán, mindegyik testvérét szerette. Szerette a férjüket, feleségüket, gyerekeiket, rokonságukat is. Pártatlan volt, áldozatkész, a maga javát a családban sohasem kereste. És őt foglalkoztatták a leginkább a család minden rendű és rangú dolgai, gondjai, örömei, bajai.

Károly családfői erényeit dicsérve igazságtalan vagyok családom nőtagjaihoz. Hiszen a nagyapám halálát követő másfél évtizedes interregnumban nagymama, Anna tanti, majd anyám hibátlanul irányították családom ugyancsak imbolygó hajóját. Családfő egyikük sem lehetett, mert ez a rang csak férfiembert illet meg igazságtalan világunkban.

Bár kár az ilyen en töprengeni, talán akkor is van család, ha Károly nem születik meg. Talán engem is a levegőbe emel családom, ha nincs Károly. Repültem volna Stefi néni szeretetének szélárnyékában, anyám büszke tudatába kapaszkodva, Anna tanti egyenes derekát fogva, megbújva Feri bácsi homlokráncaiban, nagyapám óraláncát markolva, cseresznyét kapva nagymamától, végig a Dunán, a Szent Lászlón, konyhaszagú kémények füstjében, Poldi bácsi zongoráját hallgatva, Sári ölébe kuporodva, a hajamat János bácsi jó szagú műhelyében vágatva. Talán akkor is elkísértem volna őket a sírig, kézen fogva. Nekem már csak orvosom lehet, családom nincs. Remélem, a morfium fogja majd a kezemet a halálos ágyon.

Akárhogy is, mindenesetre Károly volt az első a családban, aki nem polgáriba, hanem gimnáziumba járt, ami már eleve nagy lépés volt a majdani beteljesülés felé. Cserkész is volt, innen gyerekkora annyiszor elmesélt nagy élménye, egy tutajút a Vágon. Hol a szülő, aki ma elengedné tizenéves gyerekét a sebes, szeszélyes folyóra? És hol a pedagógus, aki vállalná a felelősséget? Vattába csomagoljuk gyerekeinket, a széltől is óvjuk őket, összkomfortos üdü-

lőket építünk a számukra, nem sátrat adunk a hátukra, szakácsnő főzi számukra az ebédet, nem ők, bográcsban, szabad tűzön. Mennyi, de mennyi örömtől fosztjuk meg őket.

A tutajút a Vágon nemcsak a kalandot jelentette Károlynak, ami oly fontos embernek, gyerekek egyaránt, hanem a mindennapos ismerkedést idegen falvakkal, parasztokkal, akik-től az élelmet vették, papokkal, jegyzőkkel, akik útjukat felügyelték, egyengették, orvosokkal, akik a kínzó hasmenést gyógyították. Ha lenne még tutaj a Vágon, odaküldeném valamelyik fiamat. Ha engedné az anyja.

Ez az út alakította ki Károlyban a biztos tudatot, hogy a magyarok mindig jól bántak a nemzetiségeikkel. Hiába volt minden érv, adat, okoskodás, csak rázta a fejét makacsul: ő ott volt, látta, hallotta. Ha valaki valamiben hinni akar, okot mindig talál rá.

Háborús élményei sem bizonytalanították el ebben a meggyőződésében. Bosnyák ez-redben szolgált. Igaz, csak a bakák, a cúgszfűrerek voltak bosnyákok, az őrmesterek már ma-gyarok, nem is beszélve a tisztekről. De ezek a derék magyar tisztek, tiszthelyettesek úgy gondját viselték a bosnyák legénységnek, mint a saját gyereküknek.

Károly egyenest az érettségi vizsgáról került ki az olasz frontra. A Műegyetemen is egy-egy szabadsága alatt vizsgázott, nyalka zászlósi, majd hadnagyi egyenruhában, a mellén szaporodó kitüntetésekkel. Elképzelhető, mennyire szigorúak voltak a tudós professzorok az ilyen vizsgázóval. A halált ők sem buktathatták el.

Károly is folytatta a családi hagyományt: az ő ezredében csupa talpig becsületes, félel-met nem ismerő, a hazáért az életét bármikor feláldozó férfi szolgált, mind kiváló katona, nagyszerű ember. Ott nem voltak meglapuló bakák, kiskirálykodó sarzsik, üvöltő őrmesterek, dekkoló tisztek, páváskodó főtiszték. Az egész ezred úgy élt, úgy harcolt, mint egy nagy csa-lád: egy mindenkiért, mindenki egyért. Ők jól bántak a hadifoglyokkal, enni-inni adtak nekik, dohányt is, a sajátjukból, nem gorombáskodtak a lakossággal, nem rekviráltak, az nem léte-zett, hogy az ő ezredéből valaki akár egy szelet kenyeret elvitt volna egy házból. Menetelni mindig dalolva meneteltek, még jó, hogy nem díszlépésben, a fáradságot nem ismerték, a fé-lelmet még úgy sem, akárhogy is hullottak körülöttük a gránátok, srapnelek, törve-zúzva a Doberdo sziklái. Mindig hajrázva rohamoztak, feltűzött szuronnal, s a bosnyák ezred előtt nem állt meg ellenség.

Hogy Károly bátor katona volt, jó tiszt, emberséges parancsnok, elhiszem. Nemcsak féltucatnyi kitüntetése bizonyítja, köztük két nagyezüst vitézségi érem, amit mégse adomá-nyoztak nyakra-főre tejföldrőlösszájú tartalékos tisztecskének. És nemcsak a történetei; az ember olyannak meséli magát, amilyennek tudni szeretné. Ilyen ember volt egész életében, mért pont abban a két évben lett volna más, a doberdói harctéren?

Inkább azt kellett csodálni, Károlyt hallgatva, miért nem kergették a hős bosnyák bakák és a derék magyar tisztek néhány hét alatt Sziciliáig a taljánokat. Károly természetesen tudta ennek az okát is. A síberek, akik milliókat kerestek odahaza, amíg ők a vérüket ontották, és papírtalpú bakancsot küldtek a frontra. Csalánból szőtt posztót, amit az első eső szétáztatott. A hadiszállítók, akiknek a kezén eltűnt a lőszer, megfogyatkoztak a gránátok, egyre kevesebb lett a töltényheveder. A géhások, ott messze, a front mögött, kényelmes, pazarul berendezett szállásaikon, ahol kaviárt zabáltak, vedelték a pezsgőt, a csicskásaik is havannát szívtak, ami-akor a lövészárookban már csak fagyott krumpli akadt, húscafatok a kondér alján, savanyú, fe-kete kenyér. Tehát a zsidók. Mert mindezek az élőködők, harácsolók, potyalesők, hadimilli-omosok természetesen zsidók voltak. Magyar ember ilyenre soha nem vetemedett.

Károly furcsa antiszemita volt, ennek az undorító állatfajnak jellegzetesen magyar pél-dánya. A zsidókat okolta nemcsak a háború elvesztéséért, általában az ország minden olyan gondjáért, amelyre nem talált magyarázatot. De zsidó nőt vett feleségül, akit imádozott. Benő-sült egy hatalmas, szerteágazó, összetartó zsidó családba, s annak minden tagjával testvéri

kapcsolata lett. Egy zsidó embernek köszönhette jólétét, jómódját. És amikor úgy hozta a sors, több zsidó életét, vagyonát mentette meg a saját élete, vagyona kockáztatásával, mint bárki, akit ismertem.

Mindez nem akadályozta meg abban, hogy antiszemita legyen. Fennhangon szidta az ország testén élőszködő biboldókat, zsidó családtagjai jelenlétében is. Bár igaz, hogy a szidálomba indulat sosem vegyült. És becsületére váljék, hogy a legnehezebb időkben, amikor a halál naponta ott kóválygott a zsidók között, akkor sem. De amint elmúlt az életveszély, kezdte újra a zsidózást.

Furcsa képződmény az ideológia, vagy nevezzük hamis tudatnak. Sokszor erősebbek a törvényei, mint az élete. És nincs tény, valóság, amely érvényteleníthetné. Károly például valamilyen okból egész életében nem szenvedhette a négereket, mondván, hogy lusták és büdösek. Nem hiszem, hogy életében fél tucát négerrel találkozott. S úgy hiszem, ha valaki néger a környezetében bajba kerül, ő lett volna az első, aki segít rajta.

Amire Károly, ha élne, büszke lehetne, hogy alapvető emberszeretetét, igazságérzetét semmiféle ideológia nem szüntette meg, nem is csökkentette. Szerencsére hiányzott belőle a gyűlölet, ami elvakítja az embert, végképp eszét veszti. Nem volt krisztusi alkat, bár a szeretet erős volt benne. De ennél is erősebb az emberiség alapvető törvényének tisztelete, noha ezt tételesen bizonyára nem fogalmazta meg magának sohasem. Azok közé tartozott, akiknek ez a törvény az ösztönükben él. Naiv emberként még hiszek egy világban, amely ezt az ösztönt kitermeli.

Feltehető, hogy Károly a mohamedán bosnyákok között kedvelte meg a törökös tárgyakat, bár lehet, hogy háremhajlamai is szerepet játszottak ebben. Szerette a perzsaszőnyegeket, az alacsony heverőket. Élete végéig törökösen főzte a kávé, amit vendégei mindig udvariasan megdicsértek, hogy jobb, mint a presszókávé, holott őszintén szólva csapnivaló volt. Volt két gyöngyház berakású török asztalkája, tucatnyi sárgaréz tálcája, dzsezvája. Idős korában elhátározta, hogy arabeszekkel festi be a *hacienda* ajtóit. Eggyel el is készült, a többi maradt fehérén. Vagy a türelme fogyott el, vagy az érdeklődése csappant, vagy más cél került figyelem periszkópja elé.

A háború, mint tudjuk, 1918-ban véget ért, s Károly a bosnyákjaival valahogy hazavergődött a frontról. A Nyugati pályaudvaron a bosnyákok sírva búcsúztak a hadnagy úrtól, s mentek haza, puskával a kezükben, a csodálatos osztrák-magyar bakák, megalapítani Jugoszláviát.

Károly ezt, őszintén szólva, rossz néven vette tőlük. Azért igazán sose haragudott bosnyák fiaira. Emlékezetében megmaradtak hősnek és vitéznek, derék magyar katonának.

Károly viszont belecsöppent az őszirózsás forradalomba és a Podmaniczky utcai családba. Romantikus, könnyen lelkesedő ember volt, feltehetőleg magával ragadta az utcán ujjongó tömeg lelkesedése. Rövid időre megfeledkezett fájó sebéről, a veszített háborúról, a bajtársairól, akik az oldalán estek el a győzelemért, csupa bátor, talpig férfi, gáncstalan lovag. Levágta a tisztí rózsáját, a csillagjait, eltette a kitüntetéseit, őszirózsát tűzött ő is a sapkája mellé. Civil ruhát nem ölthetett, mert csak az érettségi ruhája volt meg, azt pedig kinötte. Így állt be a felvonulók közé, akik akkoriban mindig találtak valamilyen alkalmat, hogy fölvonuljanak. Később tagja lett a Vörös Őrségnek, mint azt meglepetve tapasztaltam egy igazolványból, amit a halála után találtam. Soha nem beszélt erről, azokban az években sem, amikor ugyancsak szüksége lett volna, hogy proletár származása mellett valamilyen papír is egyengetse az útját. Vagy megfeledkezett erről az epizódról? Bármilyen hihetetlen, el tudom képzelni.

Hogyan lett a proligyerekből műegyetemistává, szépen dekorált fronttisztté avanzsált Károlyból, a vörösörből ellenforradalmár, tanulságos történet nemcsak családom, országunk

szempontjából is.

Egyébként érdekes, hogy az egész családból Károlyon kívül egyedül apám járta meg a frontot. Neki kijutott belőle, ha nem is a frontból, a fogságból. Feri bácsit felmentette a nagy hatalmú vasút, Poldi még fiatal volt, Marci bácsi, János bácsi valahogy megúszták, ahogy megúsza Stefi néni, Lujzi néni majdani férje is, noha koruk miatt a fronton lett volna a helyük. Vagy talán mégsem volt ott az egész ország?

Károly mindenesetre ott volt. S a kétéves frontszolgálat után nem csodálható, hogy egykori bajtársai társaságát kereste. Ami nem volt nehéz, hiszen hivatalosan már műegyetemi hallgató volt, s nem az Osztrák-Magyar Monarchia hadnagya. Már csak azért sem, mert a monarchia időközben megszűnt létezni.

A Műegyetem, mint a történelemből tudjuk, az ellenforradalom egyik góca volt. Érthető módon. A műegyetemisták nagy része frontot megjárt, becsvágyó, csalódott, parancsoláshoz szokott, harcedzett, általában nem előkelő, de jó polgári családból származó, hazát és istent tisztelő, a magyarságra és kereszténységre büszke fiatalember volt. Az őszirózsát talán még kitűzték gomblyukukba, de ahogy a történelem kereke egyre balra fordult, úgy kerültek egyre inkább szembe a forradalommal. Ügyvédek, tanárok, tisztviselők, katonatisztek, jószágigazgatók voltak ezek a leendő mérnökök, s mint tudott, a középosztály nem tartozik a forradalom dédelgetettjei közé. Olyan egykori proli, mint Károly, száz közül ha egy akadt közöttük.

Gondolom, Károly akkortájt nem nagyon dicsekedett a származásával. Családom polgárrá emelte őt, s ehhez ragaszkodott, elveiben, életében. Hogy sose lett belőle igazi polgár, az más kérdés.

A forradalommal nem éppen elégedett műegyetemisták természetesen befogadták a jó svádájú, féltucatnyi háborús érdemrenddel rendelkező, lovagias Károlyt. Akkori fényképei arról tanúskodtak, hogy ha nem is szép, de vonzó férfi volt. Megtermett, délceg, izmos, a szeme alatt még nem nőttek táskák.

Származásáról aligha tudhattak. A család proletárjai, Feri bácsiék, elszigetelten éltek a maguk életét Rákospalotán. S a család főhadiszállása akkoriban nem a kétszobakonyhás Podmaniczky utcai nyomorlakás volt, hanem Marci bácsi Rákóczi úti étterme. Ott dolgozott akkor a vércsehang Liszka tantin kívül harmincéves, szépségét már kibomlasztott anyám, oda járt be kiségiteni a mindig mosolygó Stefi néni, aki akkor még nem volt néni, fekete rózsára emlékeztető édesanyám, ott csipkedte a konyhatündéreket a kamasz Poldi bácsi, ott bontogatta tizenhat éves, észveszejtő szépségét Lujzi néni.

A családi legendárium számtalan történetet őriz a kommün rövid napjairól, nemcsak a három Nemzetvédelmi Keresztet, amely először Károlynak, majd Liszka tantinak és anyámnak jutott. Innen a meggyőződés, hogy akkortájt mégiscsak történt valami, ami úgy megkavarta az országot, mint az Al-Dunát a kosava, ha igazán mérges.

A Rákóczi úti étterem, közvetlenül a Rókus mellett, ideális hely volt titkos találkozókra, megbeszélésekre, tervkovácsolásokra. Számtalan kijárata volt, van ma is, két utcára, az udvarba, a pincébe. Gondolom, a honért hevülő szívű műegyetemistáknak az sem volt mindegy, hogy Károly csinos, finom bókokra érdemes hűgai várták őket, s a mélyebb rétegekben könnyebb kalandra is hajlamos perszónák, Liszka néni rémei, akikre egy fiatalembernek ugyancsak szüksége volt. Sose írták meg a lányok, asszonyok történetét, akik megágyazták a forradalmakat, ellenforradalmakat.

A vendéglőnek volt két másik előnye is. Az egyik, hogy Marci bácsi tudománya, Liszka néni főzőkanala mindig teremtett valami ételt, a nehéz napokban is, amikor az ország éhezett, s ennivalót csak jegyre lehetett kapni. Egy kis harapnivalóval mégiscsak jobb ellen-

forradalmat szervezni, mint korgó gyomorral.

A másik talán még fontosabb volt. A vendéglő pincéjében még lapult néhány hordó, a legnagyobb titokban, hiszen szigorú szesztilalom volt, mivel a forradalmak általában szigorúak. S a kicsi mámor az agyban, amit a bor szül, talán még annál is fontosabb, hogy ne korgjon a gyomor.

Mi kell más fiatal férfiaknak, akik meg akarják váltani a világot, mint csinos hölgyek, akiknek a kezét csókolhatják, lehet, hogy kevésbé csinosak, de másra is kaphatók, a gyomor korgását enyhítő néhány falat s egy kicsi mámor a szesztől. Ki kérdezte volna ebben a vendéglőben Károlytól, ki volt az apja, anyja. És ha megkérdezik? Apám rég halott, anyám háztartásbeli. Károly úriember volt az úriemberek között, akiknek összetartozását akkoriban nem demonstrálhatta glazékesztyű, érdemjel, predikátum.

Hogy mit csináltak a derék műegyetemisták azon kívül, hogy bókoltak anyáimnak, nagynénéimnek, kiszökdöstek a konyhalányokkal, aminek Marci bácsi aligha örült (nem is ő kapta a Nemzetvédelmi Keresztet, hanem Liszka néni), megették és megitták, ami az asztalra került?

Tervezgettek. Mondhatnám úgy is, hogy álmodoztak.

Akkoriban ezt természetesen úgy fogalmazták volna, hogy összeesküvést szőnek a tancshatalom ellen. Így is volt igaz. Olykor, meséli a családi legendárium, megjelent egy-egy titokzatos férfiú, ki tudja, Szegedről vagy Bécsből, borotvált arcú, keskeny szemű. Ilyenkor családom jelenlevő leányai őrt álltak a különböző bejáratoknál, nehogy idegen férközzék a vendéglőbe. Ha úgy hozta a sors, a pincén át menekítették az üldözötteket. Milyen kellemes izgalom lehetett a dohos boltívek alatt osonni, kéz a kézben, nehogy elveszítsék egymást. Családom leányainak nemi feszültsége ezekben a kézfogásokban sült ki. Hiszen ezt nem az undorító, szemérmetlen szexualitás sugalmazta, hanem a haza megmentése. Be szép lányok szárnyán röpködni az igazság felé.

A baj csak az, hogy egybehangzó vallomások szerint az üldözők soha nem jelentek meg a vendéglőben. Nem volt ott egyetlen bőrkabátos terrorfiú, övében mauserrel és kézigránáttal, kivéve, amikor betértek egy tányér levesre, amit Marci bácsi szélvészfélegként repített feléjük, s úgy tett le eléjük, mint a hímes tojást. Nem mondta, hogy alázatos tisztelettel, mert tudta, ilyet csak a burzsujok mondanak. A forradalom inkább halált követel, mint tiszteletet.

Hogy mi történt a vendéglőben, ami később annyi jelenlevő mellé tüzte a Nemzetvédelmi Keresztet? Szerintem szavak szálltak a légből a lefüggönyözött ablakú különteremben, fehér damasztabrosz mellett, Liszka néni akkor éppen nem repülő tányérjai társaságában. Szavak, gyönyörű szavak. A haza volt a leggyakoribb, minden hangszínen, de az asztalt verte az isten, a kereszténység, az erkölcs, az eget rengette a becsület, a hűség, a kötelesség, a gondosan bezárt ajtón dörömbölt a szabadság, önfeláldozás, bajtársiasság.

Honnan tudták volna az önjelölt összeesküvők, hogy a cigarettafüsttel szépen cirkalmazott, könnyű spiccben fogalmazódó szavak nem jelentettek mást, mint hogy nem akarnak olyan világot, ahol a lakatos egyenrangú a gyárigazgatóval, a paraszt a földbirtokossal? A plakátokra, melyek ezt a szemükre hányták, legyintettek; ők nem a maguk posztját, rangját, kiváltságát védték, az országot akarták megmenteni, a magyar népet, a kereszténység szellemét, a magántulajdon szentségét, a világot az istentelen bolsevista mételytől, lánytestvéreiket, hogy prédául ne dobják őket bőrkabátos férfiaknak, apjukat a rájuk szegezett mauserrel, zongorájukat, ebédlőbútorukat az anarchiától, mely tudvalevőleg lehasogatja az elefántcsont lapokat a billentyűkről, kitépi a szekrények ajtaját.

Nemzetvédelmi Keresztet ide vagy oda, úgy tudom, Károly és családom Rákóczi úti főhadiszállásán csak a szavak forgatták meg a világot. Valószínűleg megfordult ott a hamvába

holt, néhány géppuskával szétlőtt ludovikás felkelés egyik-másik résztvevője. A családi legendárium szerint anyám glóriájának csúcán az szerepelt, hogy állítólag ebédet vitt a Parlament pincéibe zárt tiszti iskolásoknak. Mielőtt elvitték őket egy átnevelő táborba, ahol egy jó író Dosztojevszkij szavait tanította nekik, lássák be bűneiket, s hajoljanak meg mélyen, homlokukat a földhöz érintve a nép előtt, amely ellen vétekzték, amikor ólommagvú lövedékeket igyekeztek a testükbe juttatni. A tanfolyam nem hathatott rájuk meggyőző erővel. Ez onnan tudható, hogy amikor később bikacsököket kaptak a kezükbe, buzgón forgatták.

Károly és ellenforradalmár családom soha nem vett korbácsot a kezébe. Nagybátyám, úgy tudom, életében nem ütött meg embert. Amint a kommünt levertek, Károly műegyetemi hallgató lett, a Rákóczi úti vendéglői főhadiszállás feloszlott, az ellenforradalom kormányrúdját hivatalos politikusok, célratoróbb, kevesebbet beszélő emberek vették a kezükbe, akik nemcsak szavakat öblögettek, pincérlányok fenekét simogatták. Ők már a halálnak dirigáltak.

Károlyból nem lett politikus, de az egykori proligyerek, a kopott ruhás, stoppolt ingű gimnazista, a jóakarátú fronttisz, a szegény műegyetemista beépült a keresztény, nemzeti, úri középosztályba. Megörökölte annak erkölceit, szokásait. Társaiban mindig támaszra lelt a poklot hozó kurzus viharosabb, majd csendesebb vizein. Nem egyben akkor is, amikor az ár ellen kellett úsznia.

Családom története országom története is valamennyire. Károly rendhagyó eset volt: proliból lett úr, szegényből gazdag, emberszerető létére elfogadta a világ legembertelenebb eszméit, lázadni sose lázadt, de amikor kellett, emberek életét mentette meg. Amikor proletár szüleinek örökösei kerültek hatalomra, s megfosztották őt jólététől, kényelmétől, csendesen nézte maga körött az új világot. Van, amit meg is értett, van, amit el is fogadott belőle. Egész életében önmaga tudott maradni, amennyire az egy kisember számára lehetséges.

A család magját alkotó négy testvér közül jövendő édesanyám, Mária volt a legfiatabb. A család minden tagja közül róla tudok a legkevesebbet: nem ismertem. Azt tudom, hogy megszületett, felnőtt, szép volt, fekete hajú, dús idomú, mosolygós. Apám feltehetően imádta, a hűséges férfiak szép imádatával. Soha nem vette szájára a nevét. Nem tudta megbocsátani a sorsnak azt, amit nem is lehet, hogy megfosztotta őt a boldogságtól. Talán nekem sem bocsátotta meg, hogy elvettem tőle élete egyetlen elképzelhető társát. Bár ezt sohasem érzékeltette velem. Nem is tehette volna, mostohaanyám éberem őrizte sérthetlenségemet, jogaimat, miként azt a család rábízta.

Édesanyám is tisztviselő volt. Titkárnő az egyik úr mellett, akit korábban anyám szolgált. Úgy látszik, nemcsak apám, testvérei is imádták, ajnározták. Nemcsak szóval, simogatóssal, nemcsak szalagot kötöttek szép hajába, amiből egy fürt ott díszelgett a vitrinünkben, metszett üvegtartóban, amíg el nem vitte a háború. Az állásukat is átadták neki, Berti is, Stefi is. Könyveim között kallódik egy bőrbe kötött, aranyozott fedelű könyv, a később országos hírnű politikus emlékirata, édesanyámnak dedikálva, aki a kéziratot gépelte. S a szerény, bordó fedelű albumban, melybe édesapám beragasztotta a kondoleáló táviratokat, leveleket, van néhány sor az akkor már kegyelmes úrtól, aki nemcsak őszinte részvétét fejezi ki feledhetetlen munkatársa halála miatt, hanem tegezi is irodakukac apámat.

Nagyanyám, mint említettem, tizenhárom gyereket hozott a világra. Közülük tízen nőttek fel, a legtöbbjük messze meghaladta a kort, ami egy embernek adatik. Egyetlenegy nem ismertem közülük, az édesanyámat. Sírja sincs már, nemtörődömségem miatt felszántották. Eltűnt a betonkereszt is, ahová gyerekkoromban a virágcsokrot vittem, apám kezét fogva. Apám ilyenkor lesütötte a szemét, összekulcsolta a kezét. Azt hiszem, imádkozott, bár sohasem hallottam imádkozni. Egy héttel azelőtt, hogy meghalt, azt mondta, én istenem, segíts meg. De azt hiszem, ez csak afféle szólás volt, a lélek automata szelepe, ahol kijön a keserűség. Karácsonyeste sem énekelte a Mennyből az angyalt, szilveszterkor sem a Himnuszt. Fél-

szegen mondta, hogy nincs hallása. Nekem sincs. Egy bombaszilánk s egy új kor végzett velem, könyörtelenül, ami a bombák és az új világok szokása. Nemrégiben egy öregember megkérdezte, az-e az édesapám, aki 1927-ben megnyerte Magyarország gerelyvető bajnokságát. A háború szinte mindent elsodort vitrinünkéből, de ez az aranyozott érem, piros-fehér-zöld szalagon, valahogy megmaradt. Talán azért, mert halott édesanyámon kívül ez volt apám legféltettebb kincse? Nem hiszem, hogy az élet nem ilyen célszerű.

– Legyen büszke rá – mondta az öregember, vérbeli Fradi-szurkoló.

Nem tudtam mit mondani. Nemcsak azért, mert nem vagyok elkötelezett híve a zöld-fehér színeknek. Alig is értem az apámat, pedig tizenhat évig éltem vele. Önmagát alighanem kulcsra zárta azon a napon, amikor édesanyám elment. „Laci örjöng” – írta róla Emma néni az éppen a Tátrában nyaraló Károlynak, aki a gyász híre azonnal csomagolt és jött haza. Apámat nemhogy örjöngeni nem láttam soha, hangos szavát sem hallottam. Érzelmeinek, indulatainak kútja alighanem kiapadt édesanyám halálával. Nem volt többé forrás, ami táplálja.

Kinek könnyebb, az egy embert szerető vagy a virágról virágra szálló embernek?

Apám sírja ugyanúgy eltűnt, mint édesanyámé. A bűnös megint csak én vagyok. Abban is, hogy úgy vélem, mindegy, hol porladnak a halottak csontjai. Az emlékezet nem temetőben él, mondom, megideologizálva restségemet.

Az én világom a víz, nem a föld; nem érdekel, hová szórják majd a hamvaimat. Földben, vízben lesz helyük. Bár nem igaz, hogy az emberélet a halállal véget ér, tovább él az tárgyakban, emberekben, gondolatokban, még a szél szagában is, olyan mindegy, hogy porhüvelyünk, egykori vallásom kifejezésével élve, hol nyugszik.

Ezt a bizonyosságot sugárzó kijelentő mondatot csak a megtanult, magamévá tett kételkedés kérdőjelezi meg, mint minden egyértelmű kijelentést. Sokat hajózva megtanultam, sohasem bizonyos, amiről úgy hisszük. Nincs hajszálpontos térkép, nemhogy a Dunáról, az életről, halálról még kevésbé. A tájoló is eltérhet néhány fokot, szelet, áramlást lehetetlen milliméterre pontosan kiszámítani.

Ami bizonyos, hogy életem rozsdás hajója beúszik majd a halál öblébe. Folyami hajós vagyok, nem büszke, világot járt tengerész. Nem Hawaii valamelyik csendes öble, Tahiti szép lagúnája vár rám, talán a Mosoni-ág, a Sió-torkolat, Gemenc, a Vén-Duna.

Jó lesz nekem ott is. A köhögő gépek leállnak, állóvíz vár, a sodrás nem visz se föl, se le, nincs limány, hogy megfordítson, örvény, hogy megpenderítsen. Áll majd életem kiszuperált hajója, mozdulatlanul. A világ végezetéig, ha a világnak is van vége, nemcsak az életnek.

Az aranykor még késett, hiába kocogott be egy esős napon, darutollas tisztjei élén, honfoglaló Árpád vezért utánozva Budapestre a nyalka fővezér. Családom, amely oly áhítva várta ezt a szép napot, nem indult el egyenesen a jólét felé. Feri bácsi és a palotaiak továbbra is a vasutat szolgálták hűségesen, Anna tanti varrógépe szakadatlanul csattogott, Liszka néniék belebuktak a Rákóczi úti vendéglőbe is, Juliska egy budapesti borbélyüzletben söpörte kupacba a szőke, barna tincseket, Berti, Stefí, Mária gondosan körmöltek, verték az írógépet, adták össze a számoszlopokat. Károly a Műegyetem padjait fényesítette, ha nem is túl buzgón, Poldi, Lujzi a leckét magolta, már amikor, nagymama a Podmaniczky utcai lakást felügyelte, ahol a két szoba, konyhában, ha jól számolom, akkoriban heten laktak. Hogyan oszlottak meg a hálóhelyek a hét, különböző nemű felnőtt között, arról hallgat a családi emlékezet.

Furcsa szerkezet a memória; sokat mond a múltról az is, ki mit felejt, mire emlékszik. Családom krónikásai például mintha más világban éltek volna, mint amiről tud a történelem. Kódexeikben nem szerepelnek Dunában úszó hullák, kútágásokra akasztott emberek. Igaz, nem szerepel az elviselhetetlenül zsúfolt lakás sem, a hajnali kelés, a napi tíz-, tizenkét órai

munka. Nem szerepelnek anyám éjszakái, akinek akkortájt kellett számot vetnie a sorsával, hogy ő is pártában marad, mint Anna tanti. Nem szerepelnek Károly filléres gondjai, aki, miután száz ember életéért felelt s naponta találkozott a halállal, a család kegyelemkenyerére szorult szegény egyetemista lett, még a zsebpénzt is valamelyik nőtestvére csempészte a zsebébe, hogy nagy ritkán megihasson egy pohár sört az évfolyamtársaival.

Családomat hallgatva ezekben az években nem történt az égvilágon semmi, csak azt az egyetlen szerződést kötötték meg a gyönyörű francia kastélyban, amely nevében a békét viselte, de sok millió ember életét fenyegette, nem is olyan távoli jövőben. Családom agyában, szívében vezetett naplója szerint nem történt más ezekben az esztendőben, mint kidőltek országunkból a Kárpátok bércei, megcsonkultak a folyók, idegen kézbe jutottak ősi magyar városok, a Bácska, a Bánát arany búzaföldjei, Erdély havasai. Véget nem érő szerelvények gördültek át az új határokon, zsúfolva menekülőkkel, akik a megcsonkított hazában remélték boldogulásukat. Trianon, ez az egyetlen szó lüktetett családom idegrendszerében. Ezt kalapálták beléjük az egyre zúduló szónoklatok, a plakáterdők az új Magyarország Krisztus tövisével koszorúzott nemzetiszín képével, a „Nem, nem, soha”, a „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” jól fogalmazott, szépen csengő jelszavai. Ezek a szívből nőtt, szívükbe oltott jelmondatok évtizedek múlva is ökölrel verték az asztalt, beszótták álmaikat, mint több millió emberét e honban. Magyarországot nem lett volna olyan könnyű a háborúba édesgetni, ha a történelem nem írja fel a fekete égboltra lángoló betűkkel Trianon nevét. A kor politikusainak, minisztereinek még a nevét sem hallottam gyerekkoromban emlegetni, de pontosan ismertem a jelenetet, amikor a galambősz, aggastyán diplomata, Apponyi Albert gróf szálfá termetével, megroggyant vállával fellépett az emelvényre, s szemébe mondta a béketárgyalás delegátusainak Magyarország panaszos jajszavát, a hazát ért szörnyű igazságtalanságokat. De a győztesek általában nem jogban, igazságban gondolkodnak, nem aszerint intézik a történelmet.

A húszas években családomat olyan tragédia érte, ami háttérbe szorította a trianoni katasztrófát is. Nem olyan elemi, elháríthatatlan, mint nagyapám halála, de épp ezért kísértetiesebb. A társadalmi helyzetében már-már megváltozott családot utolérte a polgárság egyik fenyegető réme.

Lipót nagybátyám, akit soha senki nem nevezett ezen a néven, mindenki Poldinak szólította, semmi kedvet nem érzett az iskola iránt. Megértem, én is így voltam vele. Családom eleinte még reménykedett. Poldi volt az egyetlen Károlyon kívül, aki gimnáziumba járt. Már ott is mutatkoztak némi, majd egyre súlyosabb nehézségek, különösen a kamaszkor beköszönteivel. A háború, a forradalmak kora egyébként se kedvez a nyugodt tanulásnak, hát még ha valakinek erre amúgy sincs hajlama.

A család Podmaniczky utcai törzsparancsnokságának egyre gyakrabban kellett tapasztalnia, hogy Poldit minden jobban érdekli az iskolapadnál, a leckénél. A tanárok szóbeli és írásbeli figyelmeztetései alapján arról is tudomást kellett szerezniük, hogy Poldi, hátán az iskolatáskával, egyre gyakrabban kerüli el az iskola kapuját. A legfőbb csábító a közeli Városliget volt, amely akkoriban még inkább hasonlított elvadult pagonyhoz, mint jól ápolt parkhoz. Mindenesetre mindig akadt hely és társ rongylabdát rúgni, golyózni, snúrozni.

Hogy Poldi bátyám hányszor bukott meg a gimnáziumban, hányszor ismételt osztályt, homály fedi. Mindenesetre akkor még hajadon, csinos nővérei, egymást váltva, gyakran ke-resték fel tanárait, osztályfőnökeiket, azzal az alig titkolt szándékkal, hogy meglágyítsák a szívüket mihaszna, de jobb sorsra érdemes Poldi öccsük iránt. Bizonyára eszükbe sem jutott, hogy ezzel valamilyen helytelen cselekedetre vetemednek, amely kissé hasonlít, ha nem is a megvesztegetéshez, de a protekcióhoz. Magától értetődő, hogy pénz soha nem vándorolt egyik kézből a másikba, legalábbis családom tanúsága szerint. Az azonban bizonyos, hogy női

mivoltukat egy simogatás sem érte az akkoriban még kizárólag férfinemű tanárok kezétől. Nem használtak más eszközt öccsük érdekében, mint a szépségüket, legfeljebb némi hízelkedő hangsúllyal, egy csipetnyi szolid kacérkodással fűszerezve.

Ahogy múlt az idő, nemcsak az iskola mélységes megvetése jelentkezett problémaként Poldi bácsi és családom életében. A megvetés alighanem nem a megfelelő szó, keményebb annál, mint amilyen Poldi volt. Úgy hiszem, egyszerűen unta az iskolát, mégpedig nagyon. Ezt is megértem, átéltem én is.

Hogy milyen előzetes figyelmeztető jelek mutatkoztak, arról nem tudok, de ismerem a családi krónikának azt a fejezetét, amely arról szól, hogy Poldi egyszer kabát nélkül jött haza, állítólag az iskolából.

Poldi bácsi nem volt hazudós, soha életében. A szégyenkezés nem tartozott erős jellemvonásai közé, s mivel nem szégyellte, amit tett, nem volt szüksége a hazugság leplére. Azon az emlékezetes délutánon is csak a tisztesség kedvéért eszelt ki valamiféle mesét kabátja eltűnésének okáról, de a családi ítélőszék előtt néhány perc alatt bevallotta, minden kényszer nélkül, hogy a kabátot elsnúrozta a Ligetben.

Ekkor nyilvánult meg először komoly formában Poldi bácsi egyik, sírig tartó szenvedélye, a szerencsejátékok szeretete. Volt egy másik, ugyancsak gyógyíthatatlan szenvedélye is, arról majd később. Családom ettől kezdve nemcsak az intőktől, rovóktól, elégtelen osztályzatoktól rettegett. Attól is, hogy melyikük pénztárcájából tűnik el kisebb-nagyobb összeg, amire Poldi bácsinak feltétlenül szüksége volt szenvedélyének kielégítésére. Mert, mint minden igazi szerencsejátékos, vesztett mindig, egész életében.

Milyen összegekről volt szó, nem tudta soha senki, mert a testvérek egymás elől is titkolták veszteségeiket, hát még nagymama elől. Részben, mert mélységesen szégyellték öccsük vétkeit, részben, mert szerették Poldi bácsit. Ő volt a családban a kicsi, nemcsak azért, mert utolsó előttinek született. Olyan alacsony, vékony csontú, pehelykönnyű volt, mint a nővérei, a haja selymes, vékony szálú. És kedves volt, aranyos, hízelkedő, jó kedélyű. Akkor is mosolygott a huncut, ha rajtacsípték. Mindenkit levett a lábáról, elsősorban a testvéreit.

Poldi bácsi valahogy mégiscsak leérettségizett, bár él bennem némi gyanú, hogy ez nem egészen bizonyos. A családnak, mint említettem, kifejtett érzéke és tehetsége volt a szégyellni való események elhallgatására.

Akár érettségi bizonyítvánnyal a zsebében, akár nem, Poldi mindenesetre hivatalnok lett valamelyik feddhetetlen hírű vállalatnál. Nem tudom, nővérei főnökeinek vagy Károly ellenforradalmi kapcsolatainak segítségével, de aligha Poldi bácsi kiemelkedő tisztviselői képességeinek köszönhetően.

Ekkor következett a tragédia.

Hogyan és mi történt pontosan, nem tudom; családom hallgatása megtörhetetlen volt. A hét pecsét azonban nem maradhatott a titkon, így a lényegét mégiscsak ismerem.

Poldi bácsi sikkasztott.

Ez a szó családomban olyan volt, mint az istenkáromlás. Még annál is rosszabb. E szó hallatán meghasadt az ég, özönvíz árasztotta el a földet, megnyíltak a poklok kapui, arkangyalok jelentek meg, kezükben lángoló pallossal.

Mennyit, hogyan sikkasztott Poldi bácsi, most már elporladó családom titka örökké. Az is, milyen büntetés várt volna rá az igazságszolgáltatás részéről. Az is, miként sikerült az ügyet a családon belül lebonyolítani.

Az tény, hogy a kártyán, lóversenyen elúszott összegért a család vállalt kezességet, ők fizették vissza, közös összefogással, nem kis erőfeszítéssel. Csak emlékszilánkok, mi min-

denbe került családomnak fekete bárányának tette: váltók röpködtek, szerény ékszerek vándoroltak aranyművesekhez, zálogházba, a nővérek attól kezdve gyalog jártak a hivatalukba. A pacik elvitték a hátukon Liszka néniék új garnitúráját, a metszett tükröket János bácsi borbélyműhelyéből, Berti stafírungját, s vele az esetleges házasság utolsó reménységét. Stefi néni esküvőjének napja a távolba tolódott, Károly, életében nem utoljára, lemondott a cigarettáról, Máriának csak a nővérei átalakított ruhája jutott, Lujzi néninek nem telt új cipőre. A palotaiak Feri bácsi első és utolsó betétkönyvének eltűnéséről tudnak. Nagymama és Anna tanti aligha tehetett mást a közös perselybe, mint még több munkát, még több ráncot az arcukon, a szívükben.

Poldi bácsit a családi nagytanács száműzetésre ítélte. Hallottam valami olyasmit is harangozni, hogy ehhez a megkárosított cégtulajdonos is ragaszkodott. A költségek természetesen családomat terhelték. Ők fizették a hajójegyet Dél-Amerikába, biztosítottak némi pénzt a tékozló fiúnak, hogy legalább az első hónapokban legyen kitartása. De még évek múlva is indultak kisebb-nagyobb pénzadományok a világ végére, Uruguayba, ahol Poldi bácsi kényszertartózkodási helyét kijelölték.

Mindez a húszas években történt, szerencsére még a világgazdasági válság előtt. A száműzetési hely megválasztása családom gyakorlatias gondolkodásáról tanúskodik. A legkézenfekvőbb lehetőséget, az Egyesült Államokat elvetették, mondván, hogy a pénzéhes jenkik között az élehetetlen Poldinak semmi eshetősége a boldogulásra. Inkább a bohémabbnak ítélt Latin-Amerikát választották, amely feltehetően jobban megfelel Poldi hasonló hajlamainak. Hogy miért épp Uruguayra esett a választás, arra vonatkozóan nincs nyom. A választás mindenestre jó volt. Poldi bácsi Montevideóban egy nagyszámú magyar kolóniában landolt – spanyolul természetesen egy szót sem tudott –, s másik szenvedélye biztosította a megélhetését, feltehetőleg még játékszenvedélyének némi kielégítését is.

Poldi bácsi másik szenvedélye a zene volt. Nem Beethoven vagy Wagner. Kizárólag az operett, a kuplé, a sanzon, de leginkább a magyar nóta. Hogyan tanult meg zongorázni, nem tudom. A kottát élete végéig nem ismerte, de mint a jó cigány, bármelyik dalt eljátszotta az első dúdolásra. Később, családi ünnepeken, szilveszterkor, Sárival váltották egymást a zongoránál. Sári képzett muzsikus volt, kisujjában a zeneirodalom, Chopin-rajongó. Briliáns futamokkal cifrázta a magyar nótákat, akkordjai sokáig zengtek, tökéletesen játszott, egyenes derékkal, megfelelő kéztartással. Poldi bácsi szája sarkában mindig cigaretta lógott, a kottatartó mellett borospohár. Hosszú, vékony ujjai csak simogatták a billentyűket, alig érintették, hízlegtek nekik. Rekedtes, halk tenorján hívta Bodri kutyáját, megállott a keresztfánál, végigment az akácós úton, megidézte a vén cigányt, édesanyja meszelt falú házát. Poldi bácsi felolvadt a zenében, akár magának játszott, akár a családnak, akár a füstös kiskocsmák vendégeinek, mint Montevideóban, ahol ezzel kereste meg a kenyerét. A zene volt számára a boldogság.

Tudom, milyen árat fizetett a család Poldi bácsi ballépéséért. Azt is sejtem, mit veszített Poldi bácsi. Mégis úgy gondolom, hogy rút cselekedetével a számára egyetlen üdvösséges életformát vásárolta meg. Idehaza, a polgárosodó családban nem lehetett volna belőle éjszakai zongorista. Mint ahogy nem is lett, amikor nagymama makacs könyörgésére a család a harmincas évek végén hazahozatta a megtévedt bárányt. Poldi bácsi ekkor újra tisztviselő lett, és boldogtalan. Hogy egy rövid időre visszakerülhessen az utált íróasztal mellől az imádott kiskocsmák lehangolt pianínója mellé, előbb meg kellett járnia a háborút, a hadifogságot, s a világnak kellett a sarkaiból kifordulnia. Aztán ismét fedélzetére vette egy hajó, Poldi bácsi visszavitorlázott Uruguayba, két lányától tizenkét unokája született, majd elment örökre, magával vitte vékony szálú, selymes haját, huncut mosolyát, a szája sarkába tapadt csikket, a nótáit.

Poldi bácsi történetével előreszaladtam az időben, ahogy ő is gyökeresen fölforgatta a család nyugalalmát. Következzék, ismét nem tartva be a sorrendet, Károly. Családom regényének dramaturgiája is van, mint az életnek.

Károly házassága három titkot rejtegetett. Nem tartoztak ezek a család igazi, nagy, soha fel nem fedett titkai közé, mégis sok évbe telt, amíg mindhármát megismertem. Családom a titkok birodalmának különböző bugyraiba száműzött mindent, ami valamennyire is eltért az átlagostól, a mindennapitól, a megszokottól. Talán éppen azért, mert története, pályája annyira rendhagyó volt. A mélyről jött család igyekezett mindenben megfelelni, hozzáidomulni a kispolgárság gondolatvilágához, erkölcseihez, szokásaihoz.

Károlyék legnagyobb titkát a történelem fedte fel. Mint említettem, Sári zsidó volt. Ez a szó számomra, amíg meg nem ismertem Sári titkát, valamiféle absztrakt fogalom volt. Magyar kispolgári módra, antiszemita családom hatására valami olyasmi, mint a kapzsiság, a harácsolás. Hogy vannak zsidó emberek, az nem jutott el a tudatomig. Honnan tudtam volna, hogy Sári zsidó, amikor ugyanolyan katolikus volt, mint mi, talán még vallásosabb is egy kicsit. A hangja vasárnaponként mindig kicsengett a kis balatoni kápolna kórusából.

Azt hiszem, bár ezt sose kérdeztem, minden felmenő ága zsidó volt. De szélesan indázó rokonságában még véletlenül sem akadt egyetlen izraelita vallású sem. Azt, hogy a zsidóság nem vallás, hanem faj, végképp nem értettem. Hiszen a Szücsök, Sári rokonai, ugyanúgy magyarul beszéltek, mint mi, ugyanúgy öltözködtek, ugyanazt ették, a férfiak ugyanúgy kezecskóztak a nőknek, s a nők ugyanúgy megölelték egymást. Még a kormányzó urat is ugyanúgy becsülték, mint mi, ugyanúgy siratták Erdélyt, a Felvidéket, énekelték dagadó kebellet, elhomályosult szemmel a székely himnuszt jajgatták Rákóczi búcsúját, szenvedtek a nagymajtényi síkon letörött zászló miatt. Mért voltak hát zsidók, vagyis mások, mint mi?

Megérteni ezt akkor sem értettem, amikor Magyarországon megkezdődtek a zsidóüldözések, s antiszemita családom, ugyancsak magyar módra, mindent megtett Sári és családja megmentéséért. Már csak azért is, mert ez Károly megmentését is jelentette. Máig is meg vagyok verve azzal az áldott tulajdonsággal, hogy nem ismerem fel a zsidó pónemet, ahogy akkoriban mondták. S kést tudnék szúrni abba, aki zsidózik.

A másik titok az volt, hogy Sári három évvel korábban született, mint Károly. Az efféle tényt, legalábbis a mi köreinkben, szemlesütve, pironkodva kellett tudomásul venni. Alighanem azért, mert ellentmondott a család istentől rendelt, a társadalomtól szentesített rendjének, miszerint a férfi legyen a tapasztaltabb, az életben járatosabb, ezzel is aláhúzva családfői szerepét, rangját, tekintélyét.

Legvégsőként azt a titkot kellett megtudnom, hogy nem Károly volt Sári első férje. Sári nem fehér, leánykori ágyából röpült át Károly hitvesi nyoszolyájára. Ezt a szégyenletes vétket legfeljebb az enyhítette, hogy Sári nem valamiféle ledér, elvált asszony volt, hanem özvegy. S valamiért az is, hogy első férje mindössze egy évig birtokolhatta Sári testét, aztán elvitte a tüdőbaj. A nevét sem tudom, azt hiszem, ügyvéd volt.

A fiatal mérnök és a fiatal énektanítónő frigye egyike volt a ritka boldog házasságnak, amelyet ismertem; számukat egy kezemen meg tudom számlálni. Az esküvő előtti fényképeken Károly gyakran látható Sári lábánál ülve, nemegyszer mandolinnal a kezében, mint egy trubadúr, rajongó tekintetét Sárra függesztve. Későbbi emlékeim szerepcseréről tanúskodnak. Sári szeretett a férje lábához kuporodni, a térdére hajtotta a fejét, úgy dúdolt neki. Sok mindent megéltek együtt, egymás mellett, nem utolsósorban a boldogságot.

Pedig ennek csaknem minden ellene mondott. Nemcsak a már említett három titok, ami magában is megzavarhatta volna kapcsolatukat. Sárinak valamiért nem lehetett gyereke, pedig ő is, de elsősorban Károly, imádta a kicsiket. Gyerekszeretetüknek számos unokaöcs, unoka-

húg s egyéb rokon gyerek látta a hasznát. Nem utolsósorban én is.

Harmonikus együttélésüket ugyancsak kétségessé tették Károly szakadatlan nőügyei is. Akadt ebből minden rendű és rangú, a bárnőktől és hivatásos prostituáltaktól a futó kalandokon át a halálos szerelmekig. Károlyt úgy vonzották a nők, mint a virágpor a lepkét. Ő pedig szárnyalt, egyik bimbóról a másikra, örömet kapva, és azt hiszem, adva is. Vonzó ember volt, magas, széles vállú, fiatalabb korában karcsú. Mosolygós, fekete hajú, enyhén sasorrú, mindig vidám, mindig udvarias, mindig szolgálatkész. Kirándulni, úszni, evezni ugyanúgy szeretett, mint az éjszakai mulatók parkettjén suhanni, füstös kiskocsmákban könyökölni a piros-fehér kockás abroszon. Szerette Balzacot és Cronint, Van Goghot és Fried Pált, Shakespeare-t és Vaszary Jánost, Beethovent és Lehárt és a magyar nótákat. Hogyan fért meg benne mindez egymás mellett, máig is rejtély számomra. Gyanítom, hogy voltaképp inkább a könnyű műzsák vonzották, s a nála sokkal műveltebb Sári és családja hatására kedvelte meg a nehezebb szellemi táplálékot, egy Rachmaninov-zongoraversenyt, Csajkovszkij-szimfóniát, Dickens-regényt, impresszionista festményt, Ibsen-dramát. Bár ez nem perdöntő, de Sári családja már akkor is polgár volt, amikor Károlyé még a földet túrta, s alighanem olvasni sem tudott.

Csak érdekesség és adalék: kétezer kötetes könyvtárunkban egyetlen verseskötet sem volt, még Petőfi sem. Verset sohasem olvastak, költőkről társaságban sosem beszéltek. Sári, akinek abszolút hallása volt, s néhány perc után meg tudta mondani, melyik híres karmester vezényli valamelyik Beethoven-szimfóniát, élete végéig elzárta a rádiót, ha Bartók zenéje vagy népdalok következtek.

Károly ízlésének végtelen befogadóképessége mindenestre végtelenné növelte a nők skáláját, akikkel jól érezte magát. Szót tudott érteni parasztselédekkel és már-már arisztokrata hölgyekkel, szendén kacér polgárasszonyokkal, kokottokkal, gépírónőkkel. Ugyanúgy jól érezte magát egy kiskocsmá illuminált danászói között, mint a Zeneakadémia előkelő csöndjében. Részegnek sohasem láttam, spiccesnek annál gyakrabban. Olyankor még kedvesebb volt, búbajos, elragadó, a jókedv és a derű mámorával ajándékozva meg az egész társaságot.

Ami a nőket illeti, a lehető legrosszabb természetű férj volt. Az a fajta, aki nemcsak rövid légyottra, egy éjszakára akarja megszerezni az áhított zsákmányt, nemcsak évekig folytat boldog, titkos viszonyt valakivel. Akit szeretett, bármilyen módon és formában, azt maga mellett akarta tudni, be akarta építeni az életébe. Kétségtelen, hogy egyedül a többnejűség lett volna számára a megfelelő életforma. Legszebb álma alighanem egy hárem volt, márványmedencével, benne langyos vízzel, szökőkutakkal, rejtett világítással, süppedő heverőkkel, törökös asztalkákkal. Egy hatalmas terem, ahol együtt élnek a felesége, a szerelmei, a szeretői, mind-mind szeretik, becézik egymást, egymás haját fésülik, körmét fényesítik. S együtt rajongják körül urukat, aki mindegyiket elárasztja kedvességével, bókjaival, bőkezűségével, szerelmével.

Mivel a többnejűség törvényes formája Magyarországon megvalósíthatatlan volt, Károly megvalósította törvénytelen formáját. Hogyan csinálta, nem tudom; tapasztalataim szerint ezt az életformát nem kedvelik sem a feleségek, sem a szeretők. Károlynak valahogy sikerült mosolyt varázsolni a háremébe. Szerelmei a felesége barátnői lettek, már-már családtagok, szeretői a ház vendégei, a közös multságok állandó résztvevői. Családom lesütött szemmel, mélységesen rosszállva vette tudomásul a családfő közismert ballépéseit. Magyarázat természetesen volt: Sári a hibás. Családomban sohasem fordult elő, hogy egy vőnek, menynek igaz lett volna egy Guzikovszkyval szemben.

Mi zajlott le Sáriban, amíg ezt az életformát tudomásul vette, mi zajlott le Károly és Sári között a zárt ajtók mögött, nem tudhatom. De előttem, mindenki előtt Sáriból csak az imádat áradt Károly felé, bepermetezve boldogsággal kettőjük kapcsolatát. Napsugaramnak nevezte az urát, a kezét csókolgatta, s Károly sem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy ne

küldjön feléje egy napsugaras pillantást, ne nyugtassa tenyerét gyönyörű haján. Még véletlenül sem fordult elő, hogy Sári, aki egyébként nem volt könnyű természetű asszony, egy rossz megjegyzést vagy akár célzást tett volna valamelyik vetélytársnőjére. A temetésén Károly összeroskadva, de méltóságteljesen fogadta a kondoleálók hosszú sorát. Amikor élete utolsó nagy szerelme lépett oda hozzá, az ő vállára borult jajgatva, zokogva.

Alkata, természete miatt sem illett össze ez az oly tökéletes emberpár. Károly energiája elpusztíthatatlan volt, ötvenéves korában is képes volt átmulatni az egész éjszakát, egyetlen percet sem aludva menni dolgozni, mintha mi sem történt volna. Sári törekeny, könnyen fáradó volt. Egész életében gyötörte a migrén iszonyú görcse. Családom ezt szánakozva megmosolyogta, mondván, ilyen betegség nincs, tehát csak kényeskedik. A csendes, meghitt estéket szerette, maga körül a családját, egy jó hanglemeszt a kályha vörös parazsa mellett, a halk zongoraszót, vastag regényeket. Reggel sokáig heverészni, ágyban enni a reggelit. Szép asszony volt, karcsú, formás, minden tagja arányos, fekete haja még idős korában is a térdéig ért, órákig fésülte, kefélté. Élénk, figyelmes tekintete mélyén volt valami szomorúság, de ez azonban csak vonzóbbá tette. A tökéletesség valószínűleg nem emberi.

Sírni csak egyszer láttam, egyik testvére halála után. Valamiért mégis úgy gondolom, sokat sírt életében. Mindegy, voltak-e hozzá könnyei. A boldogság ikertestvére a szenvedésnek, egymáshoz tartoznak, eltéphetetlenül.

Hogyan lehetett ez a két, egymástól szinte mindenben különböző ember egymással oly határtalanul boldog, máig is az élet egyik legnagyobb rejtélye számomra. Csak azt a bődületes közhelyet tudom mondani, hogy végtelenül szerették egymást. És átkozni az emberiséget, amelyik többet tud a naprendszer ismeretlen bolygóiról, mint a szeretetről. Még a rákbetegség megfejthetetlennek tűnő, hétpecsétes titkáról is többet tudunk, mint a szerelemtől. Ilyenkor úgy vélem, az emberiség eszét vesztette, s ha tovább megy ezen az úton, megérdemli a pusztulást.

Lesznek-e majd utódaink, akik százezer év múlva létrehoznak valamilyen igazán emberi életet, ki tudja. Élnek-e emberszabású lények más galaktikákon, kit érdekel. Mi csak egyetlen kategóriában tudunk gondolkozni, az emberben. A világ fölött ott van már a viharfelhő, amiből a mindent elpusztító villám lecsap. Megérdemeljük. Felgyújtottuk tízezer évek tapasztalatát, világra hoztunk több milliárd embert, termeltünk és elpazaroltunk annyi kincset, amennyi az egész naprendszernek elég, de a boldogságról máig se tudunk semmit. Nem is kutatjuk, csak egy-egy ember, a maga házi laboratóriumában. Egy boldog ember annyit se jelent a világnak, mint egy új hibridkukorica-fajta.

Károly házasságával családom regénye összefonódott a Szűcs család regényével. Sári családja sok mindenben különbözött az enyémtől, de egyben tökéletesen megegyezett: az összetartásban, a szeretetben. Ábrázolni őket ebben a könyvben képtelenség, nem említeni ugyancsak.

Sári édesapja vidéki ügyvéd volt. Természetesen nem Szűcs volt az eredeti neve. Elképzelhető, milyen lehetett egy zsidó ügyvéd, aki Szűcsre magyarosít, nem Szolnokira. Korán özvegyen hagyta Emma nénit az öt gyerekével. A család valamelyik kiismerhetetlen mellékágát áttételes rokonság fűzte Fejérváry báróhoz, a darabont-miniszterelnökhöz. Az ő segítségével szerzett Emma néni trafikengedélyt, ami akkoriban állami monopólium volt, abból nevelte fel a gyerekeit. Sári, a legidősebb, elvégezte a zenetanodát. Úgy mesélték, konzervatóriumba is járt, lehetett volna zongoraművész is, de arra már nem tellett. A családban zongoratanárnő volt a rangja, igazából, a diplomája szerint, énektanítónő volt. A két mindig nevetős, szép ikerlány, Ici és Naci, akik már teljesen összekeveredtek az emlékezetemben, a trafikban segédkeztek, amíg be nem kötötték a fejüket.

A két fiúból, ugyancsak a darabont rokon segítségével, aki mellékesen tábornok is volt,

katonatiszt lett, mindkettő hadbíró. Ez még a boldog békeidőkben volt, amikor a zsidó származás nem számított bélyegnek a hadseregben sem. Egyébként a tábornok-báró, a császár kegyeltje, ugyancsak zsidó volt.

Az egyenruhához egyik Szűcs fiú sem vonzódott. Viszont ez volt az egyetlen lehetőség, hogy egyetemet végezzenek. A trafikból erre ugyanúgy nem tellett volna, mint Sári konzervatóriumára. Később mindkettőjük pályája messze kanyarodott a katonaságtól. Nem is tudom elképzelni, hogy valaha fegyver volt a kezükben. János, a család esze és reménysége, aki szikár volt, mindig elegáns, az ország egyik legismertebb, leggazdagabb írójának lányát vette feleségül. A már fiatal korában is tohonya András általában békésen szivarozott egy kényelmes fotelben.

Ha kinyitjuk a Szűcs család legyezőjét, elképesztő színek tárulnak elénk. Emma néni bátyja, Aladár, aki mindig székfűt viselt gomblyukában, gyógyszerész volt. Pontosabban különböző híres gyógyszertárak, többek között a Kígyó utcai patika tulajdonosa, amelyeket bérbe adott. A felesége Vojnich lány, ami fogalom volt, legalábbis az én gyerekkoromban, családom szerint. Mindenesetre igazi dzsentrícsalád, annak a felsőbb régióiból, az apa egykor főispán, a hat lány közül egyik tündökletesebb szépség, mint a másik. Mikor én megismertem őket, birtokuk már nem volt, elvágta egy országhatár. A férjek között volt lóidomár és nagykövet.

Emma néni húgának szépsége mellett a tündérek is pironkodtak. Színésznő lett. Azt hiszem, a színháztörténet ugyanúgy nem jegyezte meg a nevét, mint én. Igaz, nem töltött hosszú időt a világot jelentő deszkákon, ekhós szekereken. Valahol megpillantotta őt Przsanovszky lovag, egyetlen perc alatt beleszeretett, s vállalva az apai átkot, feleségül vette. Az általam sajnos elfeledett nevű színésznő úgy vélte, szépségét inkább kamatoztathatja a lovag karján, mint az akkoriban gyertyákkal világított színpadon. Przsanovszky lovagnak a családi legendárium szerint akkora birtoka volt, mint egy magyar vármegye.

Az biztos, hogy Sári, még lánykorában, nyaralt a lovag valamelyik kastélyában. A bőkezű rokon, csak úgy mellékesen, két póni lovat vett neki, ha esetleg egyedül lenne kedve kikocsikáznia.

Przsanovszky lovag, akinek a keresztnévét sajnos ugyancsak elfelejtettem, és a felesége nagy ritkán felbukkant közöttünk. Hol Párizsból, hol Nizzából, hol Monte-Carlóból érkeztek. A még akkor is világszép néni selyemben, bársonyban, talpig felékszerezve. Családomat csak az zavarta, hogy úgy káromkodott, mint egy kocsis, anélkül hogy a hangját felemelte volna. A lovagi rang és a vagyon ugyan fátyolba borította ezt a rossz tulajdonságát, de minket, gyerekeket azért sürgősen eltávolítottak a környezetéből. Przsanovszky lovagnak csak szikár, eres kezére s oroszlánfejes gyűrűjére emlékszem; az aranysörényű fenevad fogai között hatalmas rubin csillogott.

Utoljára az ötvenes években találkoztam velük. Emma néni kért meg, vigyek el nekik egy élelmiszercsomagot Gödöllőre, ahová mint osztályidegen elemeket kitelepítették őket.

A földes kis szoba ki volt bélelve perzsaszőnyegekkel, épp csak a mennyezetére nem jutott. A bútorokról ma már tudom, hogy vagyont érhettek. Rajtuk metszett kelyhek, ezüstkosarak. A lovag akkor már nem tudott felkelni a mennyezetes ágyból. Még mindig gyönyörű felesége rántott levest főzött az intarziás szekreter mellé begyömöszölt tűzhelyen, avas zsírral. Nem hiszem, hogy azért, mert így szerették. Természetesen fogalmuk sem volt, ki vagyok. Csak amikor Emma nénit említettem, enyhült meg az arcuk.

Emma nénit, azt hiszem, mindenki szerette. Különleges ember volt. Kiválósága annál szembetűnőbb lett, minél inkább öregedett.

Különlegessége és kiválósága számomra nem annyira anyai erényeiben, gazdasszonyi

képességeiben nyilatkozott meg, bár ezek sem voltak lebecsülendők, hanem lankadatlan, mindenkit fölülmúló érdeklődésében. Ő volt a családban a legbuzgóbb újságolvasó, rádióhallgató. Minden érdekelt: az ásványtan, a politika, a vegyipar, a rovarok élete, a vallástörténet. Amikor Sári ki akarta kapcsolni a rádiót, mert a Kodály-módszerről következett valami előadás, rászólt, hogy hagyja, ő azt is meg akarja ismerni. Ha új vendég érkezett, gondosan kikérdezte a szakmájáról, akár főkönyvelő volt, akár állatorvos. De ugyanilyen alaposan faggatta ki a *haciendán* dolgozó mesterembereket is, a kőműves- és a lakatosmunka fortélyairól csakúgy, mint a családjukról.

Ha volt ember a környezetemben, aki nem példázta, hogy a lét határozza meg a tudatot, Emma néni volt az. Igazolván, hogy a kivétel erősíti a szabályt. Az új társadalmi rend, ami nekünk, neki megadatott, megfosztotta mindentől, ami fontos volt a számára. Nemcsak a saját kényelmétől, azzal kevésbé törődött. De imádott családját szétszórta a világ négy égtája felé. És azoktól, akik idehaza maradtak, elvette jólétüket, biztonságukat, nyugalmukat.

Ennél kegyetlenebbül csak az élet bánt el vele. A legszörnyűbb sors várt rá, ami anyát érhet: el kellett temetnie mind az öt gyermekét.

Emma néniből, aki szép arcú, tiszteletet parancsoló, egyenes derekú asszony volt, nem lett sem siránkozó, sem megkeseredett, sem gyűlölködő ember. – Amíg élünk, ne panaszkodj – szólt rá András fiára, aki a legkeservesebb ötvenes években igazán joggal mondta a maga litániáját. Ugyancsak joggal elkeseredett vejét azzal intette le ugyanazokban az években: – Amikor bombáztak, ennyi békességért misét mondattál volna.

A szép szónak, hogy megérteni, több értelme van. Az is, hogy megtanulni, az is, hogy befogadni, az is, hogy megérezni valaminek a lényegét. Mennyire segít ehhez a tudás, a világ ismerete, embere és helyzete válogatja. Túl sok Goethét olvasó, Bachot muzsikáló emberből lett tömeggyilkos.

Ha bizakodom még az emberiségben, Emma néni példája is segít. A szép öregasszonyé, aki a szó szoros értelmében mindent, de mindent elveszített életében, csak a világot megérteni akaró örök kíváncsiságot nem.

A hetvenes évek elején, amikor már nagyon öreg volt, gyerekei a temetőben, elvittem a faluba, ahol valamikor élt, szülte a gyerekeit. Azt kérte, hajtsak lépésben. A járás már nagyon nehezebbre esett. Nem akart találkozni senkivel, a múlt már üres láda volt számára, ahonnan kilopták legföltettebb kincseit. De látni akarta a házakat, az újakat és a régieket, az udvarokat, az istállókat, a virágágyásokat, a veteményeseket.

Nem szólt semmit a hosszú főutcán, ahol lassan dőcögtünk. Nem mondta, hogy itt laktak a Kovácsék, ott a Sámsonok, a Buzásék. Nem emlegette, merre járt valaha. Csak ült a kocsiban, és figyelt.

A temetőbe se mentünk el, megkeresni a férje sírját, vagy legalább a helyét. Akinek tegnap mentek el a szerettei, mit keresett volna egy ötven éve halott ember nyomában? Nem tudom, emlékezett-e még a kezére, az ölelésére, gyerekeit nemző férfiasságára, hangja színére. Mi minden történt, mióta a falusi ügyvéd kihalt mellőle? Szétbomlott egy világbirodalom, üldözőkből üldözöttek lettek, majd némely üldözöttből ismét üldöző, országhatárok szűntek meg, alakultak át, generációkat fogadott magába a föld, tótágast állt a világ, fent volt, ami valamikor lent, és lent, ami fönt. És Emma néni mindennek részese volt, és tudója akart lenni.

Az egykori nagyvendéglőnél kérte, álljunk meg, megszomjazott. A karomra támaszkodva lépett be a széles ajtón, méltóságteljesen vonult végig az ivón, közömbös részegek között, ki a kerthelyiségbe.

Fröccsöt rendelt, savanyú borból. Aztán láttam, hogy könnyezik. Szivárgott a könnye, az úgyis vizezett borba. Hagytam. Mi más lehettem?

Hatalmas kézitáskájából, amitől nem vált meg sosem, fehér zsebkendőt vett ki. Jó nagyot, Károlyét, nem afféle női csipkecsodát. Kifújta az orrát, hangosan, megtörölte a szemét. Aztán nagyot kortyolt a fröccsből.

– Mennyi szépet fognak még csinálni az emberek. És azt már mi sohase látjuk.

Ez volt a sírás oka abban a poros faluban, nyár végén, az alkonyat közeledtével.

Minek kérdeztem volna, mit jelent a többes szám. Tudtam, hogy a gyerekeit, Sárít, Jánost, Andrást, Icit, Nacit.

A halál kegyesebb volt Emma nénihez, mint az élet. Jó lenne hinni benne, azért, mert megérdemelte, de tudom, hogy nem így van. Életünkkel nem fizethetünk obulust a halálnak.

Egyik nap bevitték a mentők a kórházba. Rák, mondta az orvos, menthetetlen, legfeljebb hónapjai vannak. Amikor aznap délután meglátogattam a nagy kórteremben, zsörtölődött, hogy nincs rádiója. Pedig másnap lesz a Szabó család, annak addig minden folytatását hallgatta. Ígértem, viszek be neki rádiót, kicsit, hogy ne zavarja a betegtársakat. Elégedetten bólintott, és elaludt. Reggelre ő is elment.

Visszakanyarodva a Szűcs családtól Károly nőtestvéreihez: az angyali Stefi néni hosszú jegyesség után férjhez ment egy állástalan tanárhoz. Gyula bácsi apja kertész volt Húvösvölgyben, valami nagyon gazdag embernél. A háromholdas telket magam is láttam a háború után, a kastélynak is beillő villában gyermekotthon volt. Stefi néni apósa állítólag nagyon mogorva ember volt, olykor hétszám nem szólt se a feleségéhez, se egyetlen fiához, csak a fáinak, bokrainak, virágainak dünnögött valamit. Őt nem ismertem, csak Gyula bácsi édesanyját, egy lakásban is laktam vele, már idős korában. Olyan volt, mint a mesekönyvekben a vasorrú bába: töpörödött, hajlott hátú, mindig fekete kendőt hordott, az alól villogott hatalmas, görbe orra, kicsi, fürkésző szeme. A természete semmiben sem különbözött a külsejétől, senkihez sem volt egy jó szava, csak a fiához, akit istenített. Stefi néni különösen sokat szenvedett a nyelvétől, de tűrte türelmesen, elsősorban a férje kedvéért, akit ő is istenített.

A család természetesen azonnal összefogott, hogy Stefi néni férjének állást szerezzen. Ez a húszas évek vége felé, amikor az állástalan diplomások országos bizottságot alapítottak nem létező jogaik védelmére, nem volt könnyű feladat. Ámde a hadra kelt család, élén a vitézül viaskodó Károlyval, nem ismert lehetetlent. Sorra kerültek a lányok főnökei és azok összeköttetései, az ismerősök, az ismerősök ismerősei és azok ismerősei, Károly egykori katonái, műegyetemista és ellenforradalmár társai, a különböző bajtársi és társadalmi egyesületek, a Szűcs család és elágazásai, a Vojnichok és egész rokonságuk. Némi túlzással azt mondhatnám, Gyula bácsi érdekében megmozdult az egész ország.

Az eget-földet megmozgató mentőexpedíció csak eggyel nem számolt: Gyula bácsival. Gyula bácsi ugyanis nem akart dolgozni. Pontosabban nem akart olyan munkát végezni, amit méltóságán alulinak ítélt. Tehetségének és ambíciójának pedig két beosztás felelt meg: az egyetemi katedra vagy a szerkesztői íróasztal. S miért, miért nem, ezek a posztok nem Gyula bácsit várták epedve. Bár igaz, hogy az utóbbit jóval később rövid időre megszerezte.

Gyula bácsi ugyanis író volt. Költő. Egész életében egyetlen, vékonyka versesfüzete jelent meg, a saját kiadásában. Zalai Fodor Gyula néven, hogy megkülönböztethető legyen a többi pennaforogató Fodor Gyulától. Életműve nem volt nagy kiterjedésű; hagyatékában nem maradtak kiadatlan versek százai.

Verseinek csak a mondandójára emlékszem. Gyula bátyám előszeretettel magasztalta a dicső turáni fajt, kacagányos őseit, szidalmazta a Kárpát-medencébe betolakodott zsidókat, svábokat, tótokat, oláhokat. Természetesen siratta az ezeréves határokat, biztatta nemzetét a szent háborúra, hogy visszaszerezzük a Kárpátokat és az Adriát. Két sorát még gyerekkoromban megjegyeztem: „Én vagyok a kuruc Fodor, akit a szél le nem sodor.” Mármint a lováról.

Ez a kép ellenállhatatlanul vonzotta a képzeletemet, mivel Gyula bácsi, mióta csak ismertem, alacsony, kopaszodó, pocakos, szemüveges ember volt. Nehezen tudtam elképzelni lóháton. Tyukodi pajtás társaságában.

Fenti mondanivalójával Gyula bácsi akár bekerülhetett volna a huszadik század magyar irodalmával ezer oldalon foglalkozó Pintér Jenő-féle irodalomtörténetbe, sok száz hozzá hasonló társa közé. Írásai megjelenhettek volna a korabeli magyar sajtó hasábjain is. Különösen, mivel a család, miután fejcsóválva tudomásul vette, hogy Stefi néni férje költő, a sajtó berkeiben is megmozgott minden követ.

Gyula bácsi írói pályájának kiteljesedését alighanem az gátolta, hogy rendíthetetlenül elvhű és mérhetetlenül összeférhetetlen ember volt. Előbbit talán érzékelteti az a hiteles történet, mely szerint, amikor az egyik tekintélyes országos napilap hosszas hevertetés után megjelentette Gyula bácsi nyúlfarknyi tárcáját, s a szerkesztő a szövegben a nyalka jelzőt önhatalmúan délcegre javította, Gyula bácsi előbb nyilvános helyreigazítást követelt, majd amikor a lap erre nem volt hajlandó, sajtópert indított ellene. Utóbbi tulajdonságát az az eset jellemzi, hogy amikor egy másik napilap szedőtermében korrigálta ugyancsak korlátozott terjedelmű írását, s a szerkesztő, egyébként nagy hírű publicista, országgyűlési képviselő, belépve a terembe, nem köszönt előre neki, noha állítólag fiatalabb volt nála, Gyula bácsi menten abbahagyta a korrektúrát, s a kapuból üzent vissza az altiszttel, nem engedélyezi, hogy írása egy ilyen szennylapban megjelenjék.

A Gyula bácsi természetéből adódó akadályokat családom mérhetetlen ügybuzgalma sem tudta leküzdeni. Egy-két év múlva feladták a reményt, hogy Gyula bácsinak állást vagy munkát szerezzenek. Stefi néni tartotta el a háborúig. Attól kezdve az állam, különféle formában, átvette tőle ezt a feladatot. Gyula bácsi hol katona volt, hol elítélt rab, némi megszakításokkal, a haláláig.

Családom férjhez adandó lányai közül édesanyám, Mária következett. Hogyan ismerkedett meg édesapámmal, nem tudom. Apám szinte az iskolapadból került a frontra, akárcsak Károly. Ott, anélkül hogy elsütötte volna a puskáját, azonnal fogságba esett. Hat évet töltött Szibéria legeldugottabb csücskében. A háború már rég befejeződött, de sehogy se tudtak hazavergődni az isten háta mögötti táborból, ahol hol a vörösök voltak az urak, hol a fehérek, de legtöbbször senki sem tudta, hogy kicsoda. Végül a húszas évek elején került haza, a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével, kalandos utakon, Kínán, a Távol-Keleten keresztül. Egyetlen, sötétbarna, teveszőr pulóvert hozott haza. Ez a ruhadarab már hatvanéves, de a barkácsszobában még mindig hordom.

Apám nehezen tűrte a semmittevést, a hadifogolytábor lehetőségei viszont meglehetősen korlátozottak voltak. Józan ember lévén olyan elfoglaltságot keresett magának, ami az ilyen körülmények között sem volt megvalósíthatatlan. Megtanult gyorsírni, amihez csak papír és ceruza kellett, és gerelyt hajítani, amihez elég volt egy gerely meg egy mező. Mindkettőt jól megtanulta. Igaz, volt rá ideje. Gyorsírónak is, gerelyvetőnek is az ország egyik legjobbja lett. Nyakigláb, keszeg ember volt, hatalmas ádámcsutkával. Hosszú nyaka, keze kiágaskodott esküvői ruhájából. Telt idomú édesanyám majd kicsattan mellette a fényképen. Házasságukról semmit sem tudok, csak azt, hogy apám mérhetetlenül imádta mosolygós édesanyámat. Mint mondtam, Máriát a testvérei is nagyon szerették. Amilyen áradozva mesélték róla, milyen szép volt, okos, kedves, de legfőképp jó, az meghaladja a halottakról jót vagy semmit kötelező mértékét.

Édesanyám haláláról már írtam. Arról is, hogyan ment férjhez a család határozatára nagynéném és nevelőanyám édesapámhoz, hogy legyen, aki engem felneveljen. Bertí végül is más áldozatot hozott a családjáért, mint az várható volt. Negyvenkét éves vénlány korában feleségül ment egy nála évekkal fiatalabb férfihoz, imádott húga özvegyéhez. Egy emberhez, aki-

ről jól tudta, hogy a hűgába szerelmes. Már csak azért is, mert mindennapos tanúja volt a jegyességüknek, rövid, de állítólag nagyon boldog házasságuknak. Édesapám és mostohaanyám nászágya nem lehetett gyönyörök nyoszolyája.

A házasságuk nem volt se boldog, se boldogtalan; egyik állapotot sem ismerhették meg egymás mellett, mert szenvedélyt sosem kaptak egymástól. Talán az a legpontosabb, hogy nem éltek se jól, se rosszul.

Azért mindegyikük adott és kapott valamit ebben a kényszerházasságban. Mindketten reggeltől estig dolgoztak. Apám gyorsíró volt a Távirati Irodában, majd egy nagyvállalat vezérigazgatójának titkára. Munka után rendszeresen vezetett jegyzőkönyvet különböző sport-egyesületekben, melyeknek jegyzője volt. A gyorsírásos szöveget odahaza, este írta át díszes fedelű, merített papírlapokból nemzetiszínű zsinórral összefűzött könyvekbe. Gyönyörű írása volt, egyik betű tizedmilliméterre ugyanakkora, mint a másik. Én, akinek mindmáig pocsék macskakaparásom van, sokáig nem értettem, hogyan írhat valaki ilyen szépen. Csak aztán jöttem rá, hogy apámnak ez is a mesterségéhez tartozott. Akkoriban, noha az írógépet már rég feltalálták (apám is kiválóan gépelt, ropogtak az ujjai alatt a Remington betűi, mint a géppuska), a jegyzőkönyveket valamiért kézírással kellett vezetni. Természetesen nemcsak tökéletesen olvasható, hanem tökéletesen szép kézírással.

Anyám kora reggel indult a távoli óvodába, ahol dolgozott. Délután volt, mire hazatért. Akkor még el kellett igazítani éppen soron levő cselédlányát, aki, társadalmi és anyagi helyzetünknek megfelelően, általában nem volt szakmája kiváló mestere. Anyám ezután varrt, horgolt, kötött, egy-egy ízletesebb ételt maga készített el, felhasználva vendéglátóipari tapasztalatait, megsütötte a vasárnapi süteményt, olykor kikérdezett a leckéből, néha olvasott.

Apám a családi fészekbe hazahordott javakért tiszta fehérneműt, kifényesített cipőt, vassalt ruhát, főtt vacsorát, családi otthont kapott. És anyám szerelemre alighanem kelletlen testét, amire mégiscsak szüksége volt, mert tudomásom szerint más nő nem volt az életében a két testvéren, édesanyámon és anyámon kívül. Említettem, monogám hajlama volt. Anyámnak viszont kijárt a feleségi és anyai rang, aminek különben sohasem lehetett volna birtokosa. És a tényleges családfői hatalom, amit csendes, soha nem ellenkező apámnak eszébe sem jutott kétségbe vonnia. És közben felneveltek engem, ami végül is házasságuk egyetlen deklarált célja volt.

Külön szobában aludtak, anyám az ebédlőben, apám a dolgozóban. Az enyém volt a harmadik szoba. A cselédlány külön cselédszobával rendelkezett, ami a konyhából nyílt, ablaka a gangra nézett, ellentétben a lakás utcai szobáival. Hangos szóra ritkán emlékszem gyerekkoromból, akkor is anyám szapult valamiért apámat, egyre jobban felhergelve magát, hogy apám csak tűri az ócsárlást, nem válaszol. Az egyoldalú veszekedés értelmetlen és unalmas. Ma már tudom, ezekre a féloldalas perpatvarokra elsősorban akkortájt került sor, amikor anyám a változás korszakába került. Feltételezem, hogy örömmel szabadult meg örömtelen női mivoltától.

Hogyan alakul apám és anyám élete, ha a család nem köti össze a kezüket, pontosan nem tudható, de nagyjából kikövetkeztethető. Apám, valószínűleg inkább előbb, mint utóbb, újra megnősült volna. Hiszen a gyereket, vagyis engem, valóban fel kellett nevelnie valakinek, s erre ő tényleg képtelen volt. Kapott-e volna szerelmetesebb asszonyt anyámnál? Nem hiszem, Túl mély, túl friss volt a seb, amit édesanyám váratlan halála okozott, túl erős, túl hűséges apám szerelme, ragaszkodása egyetlen társához, semhogy feloldódhatott volna egy új érzelemben. Belekerült volna egy másik, hasonló házasságba, de elveszti a családot, amely szerette, amelyet szeretett, amelyiktől élete egyetlen szerelmét kapta.

Anyám minden bizonnyal megmarad vénlánynak, ha én nem ilyen körülmények között jövök a világra. Alighanem ő marad nagyanyámmal annak haláláig, bár ez súlyos összetűzé-

sekre vezetett volna Anna tantival. Mind a ketten túl makacsok, túl önfejűek, túlságosan erős egyéniségek voltak. Később bizonyára egyedül marad. Károly ugyan feltétlenül magához vette volna, de kétlem, hogy anyám vállalja Sári uralmát. Rokonként egész jól megvoltak egymással, legfeljebb a távolból küldtek egy-egy nyilat egymás állásai felé. Együttélésüket nem tudom elképzelni.

Anyám negyven évvel élte túl nagymamát. Ennek a negyven év feltételezett magánynak az elkerülése volt házasságának talán legnagyobb nyeresége. Akkor is, ha apám olyan férj volt, amilyen. Akkor is, ha én sem voltam mintagyerek, ahogy nem vagyok alkalmas férjnek, apának sem. Anyám magányos lehetett mellettünk is. De milyen más valaki mellett a magány, mint egyesegyedül.

Tehát minden úgy volt jó, ahogy történt? Szüleim élete az elképzelhető életek lehető legjobbika volt? Nem vagyok sem isten, hogy mindent tudjak, sem bíró, hogy ítélkezsek. Csak emberi sorsokon gondolkodom, embereken, akik engem felneveltek, és aztán elmentek. Amikor már a halál felé baktatunk, s egyre kevesebbet remélünk magunknak, többet gondolkozunk mások életéről.

Miután anyám kényszerrepüléssel elhagyta a szülői fészket, egyedül Lujzi néni keze várt kőrre a Podmaniczky utcában. A legkisebb lányé, a legszebbé, aki a család szeme fénye, dédelgetett kedvence, becézett kisbabája volt.

Nem hiszem, hogy Lujzi néninek jót tett volna a túl sok szeretet, rajongás, amivel a család elhalmozta, felékesítette. Különleges szépsége sem, amit akkor is el kell ismernem, ha én ezt a fajtát nem kedvelem. Szőke volt, frufruval, arcán aranyos gödröcskékkel. Olyan szabályos, mint egy Botticelli angyal vagy egy porcelán baba. A kor szépségideálját nyugodtan plakátra festhették volna róla.

Ennek köszönhető-e, hogy a maga szépsége, személyisége mindennél jobban foglalkoztatta, vagy természetének, eldönthetetlen. Mindenesetre jól sáfárkodott istenadta, családja dédelgette kincseivel. Fényes partit csinált, ahogy ezt akkoriban mondták, repeshetett családom szíve. A férje jogi doktor volt, kétpredikátumos erdélyi nemes, a Magyar Rádió egyik vezetője. Névjegyükön, mert nekik az is volt, ott domborodott a családi címer. Igaz, hogy sok évvel volt idősebb a csodaszép Lujzi néninél, alacsony, cingár, kopaszodó, de a rang, a cím, a pénz, az elegancia talán feledtette ezt. Az apró termetű, egérfarcú Sanyi bácsit mindig mintha skatulyából húzták volna ki. A család megmosolyogta különös szokását, hogy a cipőjéhez nem nyúlhatott sem a felesége, sem a szobalány. Mindegyiket ő tisztította. Vasárnap olykor egy tucatot is kifényesített, szórakozásból. De a mosoly csak halvány és rejtett volt: családom tisztelte a rangot.

A családi legendáriumban szó esik Sanyi bácsi több napos dáridóiról, Lujzi néni tombozó féltékenységi rohamairól, de hogy mennyi ebből az igazság, nem tudom. Tény, hogy családban mindig a nők voltak a hűségesek, a férfiak a csapodárok. Akkor is, ha a szépség istennője ellenkező előjellel osztogatta közöttük kegyeit.

Lujzi neniékről már csak azért is tudok kevesebbet, mert ők más körökben éltek, mint mi. A Várban laktak, a Dísz téren; családom minden más tagja a kevésbé előkelő Pesten. Károly fénykorában hiába kereste a sokszorosát Sanyi bácsi fizetésének, hiába volt ő a család feje, a család előkelőségei a Konczok voltak. Ők valahogy más világba tartoztak. Példázva ezzel is, hogy azon a Magyarországon a rang, a cím, a származás általában többet jelentett, mint a pénz. Gondolkozzanak el ezen azok, akiknek ez a mesterségük. Azon is, hogy mit örököltünk eleink szokásaiból, életfelfogásából.

Mindenesetre ezen a napon, amikor a felvirágozott taxi megállt a Podmaniczky utcai bérkaszárnya kapujánál, hogy a templomba s onnan az előkelő házasságba repítse a talpig fehérbe öltözött, földet söprő fátylat lebegtető Lujzi nénit, a család kirajzása befejeződött.

Családom ezután már külön-külön bokrokban népesítette be az országot, majd a nagyvilágot.

Az aranykor közeledtét egy picike aranyrög jelezte a család kincsesládájában. Egy kétszáz négyszögöles parcella. Szántódon, negyedóránnyira a Balatontól, egy majdani nyaralótelepen. A szomszédos község élelmes, bár igen mogorva főjegyzője szabdalta föl néhány hold szántóját a növekvő számú üdülők számára. A nyaralótelep háromszögletű volt. A háromszög egyik szarát Árnys útnak nevezték, ezt vedlő törzsű platánok szegélyezték, a másikat Akácos útnak, ezt akácfák, a harmadikat Napos útnak, itt még nem voltak fák.

A mi telkünk előtt akácfák meredeztek, árnyékot nem adtak, gyümölcsöt nem teremtek, viszont annál több hernyót, bogarat. A telek eredetileg Liszka néniéé volt, akik akkoriban egy balatonlellel panziót béreltek. Aztán Marci bácsi ismét csödbe ment, amiből ismét a család segítette ki. Hálából s némi családi nyomásra a telket át kellett íratnia Anna, Berti és Károly nevére.

Ha már telek volt, legyen nyaraló is. Családom, ritka kivétellel, nem volt híve a spekulációnak.

A három testvér együtt szánta rá magát az építkezésre, a család többi tagjai segítségével. A kutyakölykök is, amikor félig vakon először bújnak ki az ólból, vágynak egymás biztonságát adó melegére. Családom akkoriban a két-három szobás lakások színvonalánál tartott, ingatlana senkinek sem volt.

A kezdeményező a családi krónikák szerint ezúttal anyám volt. Anna tanti inkább csendstártnak számított. Károly és Sári akkoriban olykor külföldön töltötte nyári szabadságát, Abbáziában vagy a Tátrában. Egyszer Olaszországba is eljutottak. Károly szeme élete végéig elhomályosodott, ha az *O sole mió*-t énekelte. Ilyenkor feltehetően a velencei gondolatokra és Sárival akkortájt legszebben virágzó szerelmükre emlékezett.

Anyám nyomon követte a kor szellemét. Érdeklődő természet volt, még rádiókészüléket is vásároltatott apámmal, bár ez a masina többet recsegett, mint amennyi érhető hangot sugárzott. Anyám viszont megtudta, s ennek megfelelően ellentmondást nem tűrően leszögezte, hogy egy egészséges gyereknek nyáron víz és napfény kell, nem a pesti aszfalt. Víz és napfény az akkori felfogás szerint kizárólag a Balaton partján volt. Így lett nekünk nyaralónk a Balatonnál.

Egyébként a vizet és a napfényt örökre megszerettem, bár az aszfalthoz sem lettem hűtlen.

Nyaralónk, első formájában, gyarló tákolmány volt, megfelelően a családi pénztárcának. Ha azt mondom, két szoba, konyha, padlás, nyitott terasz, ez nem sokat jelent. A ház fala nyolc centiméter vastag volt; ennél kisebb téglát nem lehetett kapni. A két szobácska tenyérnyi, a köztük levő konyha sötét kályhacső. Mi laktunk a nagyobb szobában, Anna tanti és nagymama a kisebbben. Ezt Anna néni zsémbes kedvében gyakorta felemlgette, mint az egyenlőség megsértését, amire anyám válasza az volt, hogy nekünk három fekvőhely kell, nekik csak kettő. Károly és Sári ott aludt, ahol épp akadt számukra hely; nem csoda, hogy néhány év múlva cserbenhagyták a családi vállalkozást, s megépítették balatonszéplaki nyaralójukat. Hogyan fért el ebben a házikóban számos nagybácsi, nagynéni s főként unokatestvérek hada, máig is rejtély.

A ház mögött egy zöldre festett, deszkából épített szerszámokkamra volt, abban találtott a budí is. Ezt a póriás szót családom természetesen nem használta, miként rokonait sem, a reterátot, a vizeldét, kakáldát s társaikat. Előkelő származásuknak megfelelően ragaszkodtak az illemhelyhez. Miként én sem pisiltem, kakáltam sosem, hanem kis- és nagydolgomat végeztem.

A bútorok a család minden rendű és rangú tagjainak padlásáról, pincéjéből, lomtárából kerültek a Balaton-parton ismét napvilágra. Károly szállította ezeket az ódonságokat Budapestről Szántódra egy olyan rozoga teherautón, amely pontosan a bekerítetlen telekig tudott eleget tenni kötelességének. Ott az egész rakomány szétesett. Feri bácsi hetekig javítgatta a roncokat, amíg én, kétéves koromban, az építkezésből maradt homokdombon formáltam várkastélyokat. Valahogy a kísértet-teherautó roncsai is eltűntek, bár azt hiszem, ehhez az égiek segítsége is kellett.

A nyaraló, sok év során, sokszor átalakult. Palotának sose volt mondható, még háznak is alig, bár ma is áll. Valamikor lett villany, aztán kút, előbb kerek, majd nyomós, de mind a kettő zöld. A nyitott teraszról boltíves, majd üvegezett veranda. A zöld sufni helyett épült egy hátsó traktus, konyha, kamra, fürdőszoba, W. C., pince, lomtár. A fürdőszobában kád nem volt, de mosdókagyló igen, csak víz nem folyt belőle, mert nem volt vízvezeték. Az angolvécé (akkor már büszkén így neveztük) tízliteres tartályába csőrös kannából töltöttük a vizet, hogy elégedetten lehúzhassuk. Nekünk, gyerekeknek örök átkunk volt a tartály feltöltésének kötelessége. A kályhalyuknyi kiskonyhából vendégszoba lett. Egyetlen dívány fért bele, újabb rokoni seregek szállása.

Mi a harmincas évek legelején építkeztünk Szántódon. Így honfoglalónak számítottunk a nyaralótelepen, amelyet Somosnak neveznek. Miért, meg kellene kérdezni valakitől. Egyetlen somfabokor volt a telep szélén, szűrt nagyon. A nyelvészek talán tudnának más magyarázatot.

Szomszédunk egy gázgyári tisztviselő volt, az egyetlenek, akikkel hébe-hóba télen is találkoztunk. A nyár világa valamiért más volt, mint a tavaszé, a tél, az ősze. Szabadabb, kötetlenebb, konvenciómentesebb.

A gázgyári Ilonka néni anyám barátnője volt. Válláig ért ugyancsak kis termetű anyámnak. Nem emlékszem, hogy jelenlétében bárki más szóhoz jutott volna. Nincs az a zongoraművész, akinek ujjai olyan gyorsan csalják elő a hangokat a zongorából, mint ahogy Ilonka néni géppuskázta a szavakat. Ezt anyám, aki ugyancsak nem volt szófukar, rossz néven is vette, de tenni nem tudott ellene.

Az apró termetű Ilonka néni hangja egyébként vetekedett Lehel kürtjével. Ha felharsant egyetlen leányát hívó kiáltása, susogni kezdtek a nyárfák levelei, az akácfürtök reményt veszve lehullottak, zizegett a nád a Balaton partján, a vén békák rémülten vetették magukat a vízbe.

Ilonka néniék nyaralójának büszkesége a könyvespolc volt. Nem a polc, hanem a rajta sorakozó művek, a Sárga Regénytár köteteinek hiánytalan sora. Egy ideig én is részese lehettem ennek a kincznek, szorgalmasan gyarapítva ismereteimet a bankrablás tudományáról, a hatlövetű coltok működéséről, a kemény öklű seriffek tevékenységéről. Egészen addig, amíg az egyik könyv értékes sárga papírfedelén némi folt esett, feltehetően nem egészen tiszta kezemtől. Attól kezdve hét lakatra zárult előttem a kincstár.

Ilonka néni leányának hangja örökre az emlékezetembe vésődött. Tizenkét éves lehetett 1944-ben, amikor Horthy Miklós kissé kétértelmű proklamációja elhangzott a rádióban, boldogságot, kétséget és dühöt vetve az országban. Emőke, aki örökölte édesanyja Jerikó falait ledöntő hangját, s akinek a szülei véletlenül hallgatták a rádiót, ügető szirénaként trappolt végig a nyaralótelepen:

– Kitört a béke! Kitört a béke!

A béke, mit ad isten, nem tört ki. A derék kormányzó úr után nemsokára egy számomra addig ismeretlen Szálasi Ferenc nevében szólottak a rádióban.

Ennek aztán szomszédaink is megitták a levét. A háborúból hátralevő rövid időre a már

nem éppen fiatal Gyula bácsit is bevonultatták, védje a hazát az orosz tankok ellen. Ez nem sikerült neki, viszont a fekete ruhás tankosok, fejükön a hurkás sapkával, foglyul ejtették. Több évi hadifogság után került haza, negyven kilóra fogyva, noha azelőtt testes ember volt, a bécsi szeletet különösen szerette. Ami ezután történt, azt Ilonka nénitől tudom.

Amint Gyula bácsi néhány hetes ápolás és táplálás után lábra tudott állni, bement a Gázgyárba. Hogy megmaradjon az állása, kétszeresen is létszükséglet volt számukra, mert gázgyári lakásban laktak, amit addig, amíg ő haza nem érkezett egy marhavagonban, nem vettek el egy hadifogoly családjától.

Az akció, amire készült, nem volt éppen veszélytelen. Sőt. A jámbor, kedves, szelíd Gyula bácsi ugyanis nyilaskeresztes párttag volt. A negyvenes évek eleje óta. Lehet, hogy a felesége parancsára, aki a családban a nadrágot viselte s igen határozott politikai elveket vallott. Ilonka néni szerint Jud Süss leszármazottait a sátán hozta a földre, pikkelyes hátán, kénkövet lövellve. A plutokraták marslakók voltak, akik az életünkre törtek. A bolsevistákról nem is beszélve, akiknek farkasfog volt a szájukban, s tavaszi éjszakákon átalakultak vámpírokká.

A még nehezen botorkáló Gyula bácsi egyenesen a Gázgyár kommunista párttitkárát kereste meg, akit évtizede ismert.

– Nézz rám – mondta neki Ilonka néni szerint, s kigombolta nem létező hasán a foszlott inget. – A halálból jövök, és oda megyek. Nekem már mindegy ez a kicsi idő, de ne pusztítsd el a családomat is.

Gyula bácsi még tizennégy évig élt, a Gázgyárból ment nyugdíjba, gázgyári lakásukból vitték a temetőbe.

– Persze a párttitkár is nyilas volt – mondta Ilonka néni diadalmasan, mint egy nemzetközi szervezet minden titkának ismerője.

Bizonyára nem bántott embert soha. De a fasizmusnak, ahogy ma nevezzük, messziről táplálkoznak a léggökörei.

Van egy harmadik emlékem is egykori nyaralószomszédainkról. Azt hiszem, 1958-ban volt, mindenesetre amikor már lecsendesült az országos vihar. Emőke férje egy este félrevont. Ittunk előzőleg, nem is keveset.

– Ha majd visszajönnek – mondta Náci kissé akadozó nyelvvvel –, te tanúsíthatod, hogy én sosem voltam kommunista. De hát családom van, be kellett lépnem a pártba.

A hústorony Nácinál szolgálatkészebb, előzékenyebb emberrel ritkán találkoztam. Anyámnak, az utolsó éveiben, ő hozott fagyasztott csirkét, vaját a távoli boltból. Egy külkereskedelmi vállalat képviselőjeként azóta bejárta a fél világot, s Ilonka néni boldog leánya jó sorsa miatt. Négy unokája van, akik együtt masíroznak a kommunizmus felé, ahogy azt némely brosúrában még olvasni lehet.

Ne higgye senki, elrettentő példákat mesélek. Országom történetét mondom, ahogy én ismerem, békák szemszögéből. A sasok bizonyára másként látják. A tudósok is, minden titkok ismerői. Én csak családom történetét ismerem, már amennyire.

A gázgyári Ilonka néniék után egy Molnár nevű agglegény következett, a parcellázó főjegyző sógora, ugyanolyan undok, mint ő. Azután Lesnyayék, a nyaralótelep előkelőségei. Nevük eredetileg Auerschmidt volt, így hívták a velük lakó nagymamát is. De nemcsak a vasút követelt derék, magyar nevű vasutasokat, a magyar királyi hadsereg még inkább. Azt hiszem, itt követelni se kellett, váltották a tisztek a nevüket maguktól, hogy mind elférjenek Árpád vezér kacagánya alatt.

Fiúgyerekük egykorú volt velem, a két lány valamivel idősebb. Egész nap együtt lófrál-

tünk, fürödtünk a Balatonban, tapostuk a lápot, ami szigorúan tilos volt. De csak nyáron. Télen, Budapesten, sosem találkoztunk. Tizenöt éves ismeretségünk alatt nem jártam a lakásukban, ők sem nálunk. Más kaszthoz tartoztak. Lesnyay bácsi alezredes volt, majd ezredes, a magyar királyi folyamórség egyik legmagasabb rangú parancsnoka. A fekete honvédségi Mercedest, amivel néha Szántódra érkezett, szájtátva néztük. A felesége aranyos asszony volt, ugyanúgy járt szomszédolni, mint a többi nyaralótelepi asszony. De a hordóhasú Kari bácsi, ha néha leereszkedett közénk, mindenkivel szemben megtartotta a három lépés távolságot. A somosiak respektálták is a rangját. Ha hordtak volna nyáron kalapot, bizonyára mélyen megemelik előtte. Pedig a cigarettájából ugyanolyan füst szállt, a férfiakkal ugyanúgy tegeződött, mint a többiek. Gyerekként is éreztem a hangsúlykülönbséget, bár csak mostanában tudatosul bennem.

Volt a telepen néhány bennszülött is. Azokat neveztük így, akik télen is Somoson laktak. A nyugdíjazott parcellázó főjegyzőt utáltuk; botjával fenyegetett, ha az ügynevezett járdán kerékpározunk. A járdát természetesen nem aszfalt vagy beton borította, csak némi kavics. Az úttesten viszont akkora volt a sár vagy a por, hogy ott nem lehetett kerekezni.

A főjegyző a nyaralók közül senkivel sem volt beszélő viszonyban. Talán megbánta, hogy eladta nekik a szántóját, bár ez nem valószínű.

Lakott viszont a telepen télen-nyáron egy asztalos is a családjával. Annyi asztalosmunkája nem akadt, hogy ne legyen ideje méhészkedni. Sokáig ő csorgatta a nyaralótelep dunsztosüvegeibe az arany akácmézet. Szerettünk ülni nagy műhelyében, nézni Szatmári bácsit a rengeteg szerszámmal, ahogy gyalul, fűrészel, ékeli a deszkát, csiszol, főzi a barna enyvét. Amikor festette, politúrozta a bútort, előbb fellocsolta a padlót. Ilyenkor nem mehettünk be, hiába voltunk mi úrigyerekek ő meg csak mesterember. Magára csukta az ajtót, nehogy por szálljon a festékbe. Elment ő is régen, felesége, a mosolygós, gömbölyded Margit néni is, aki ujjbegynyi málnával rakta meg a tányérunkat, de cukrot otthon kellett rá kérnünk; a méz nem málnára való. Nyaranta bérbe adták az egyik szobájukat, mert kettő volt nekik. Többek között családomnak is. Szatmári bácsi idősebb lányának a férje a Szovjetunióban végzett katonai akadémiát. A hatvanas években szigorúan járkált begombolt egyenruhájában a megfogyatkozott nyaralók között. Csak azért nem lett tábornok belőle, mert ezredesi rangban agyvérzés vitte el. A fiatalabb lányról, aki a pajtásom volt baracklopásban, szalonnasütésben, semmit sem tudok.

Volt a bennszülöttek között egy vasutascsalád is. Mindennap találkoztunk velük a sorompónál, amikor fürödni mentünk. Ők nem a testüket igyekeztek hűsíteni, tekerték az áttételekkel működő kart, amelyik fölemelte, leeresztette a piros-fehér ráccsal hangsúlyozott sorompót, amikor ment vagy jött a vonat. Tekerték minden embernek, nehogy elüsse őket az arrafelé negyven kilométeres sebességgel száguldó, fekete füstöt okádó gyors. Bár lehet, hogy a vasúti szabályzat szerint a mozdonyt védték az emberektől. Az asszony kezit csokolomot köszönt anyámnak, aki kedvesen biccentett, a számtalan kövér gyerek elosont mellettünk, mi sem vettünk tudomást róluk. Mit gondolhattak rólunk, ha én így elmélkedem legkedvesebb gyerekkori pajtásaimról, a Lesnyay gyerekekről, elképzelhető. Megy az ország százezer lakója a jobb lét felé, s tipor maga alá százazreket. Családom felkapaszkodott a tyúklétrán néhány grádicsot, s ha nem is rúgta le az alattuk jövőket, sajnálkozva, idegenen mosolygott le rájuk, egy-két lépcsőfok magasából. Tegnap még testvérek voltak.

Üzlet több kilométeres távolságra nem volt a nyaralóteleptől, de nem is nagyon kellett. A négy kilométerre levő Kőröshegyről a pék, a fűszeres, a hentes megrendelésre házhoz szállította az árut az erre a célra gyártott háromkerekű, csomagtartós triciklin. Tejet, vaját, túrót, zöldséget, tojást a parasztok hozták, ki kosárban, a fején, ki szekéren. Mi Dankháziékkal voltunk állandó üzleti kapcsolatban, akiket olykor fel is kerestünk a faluban. Bizonyára gazda-

gabbak voltak, mint mi, volt szőlőjük, húsz hold földjük, nagy házuk, szérűjük, voltak lovaik, teheneik, pincéjük, számlálhatatlan disznójuk, libájuk, csirkéjük. Ez mit sem változtatott azon, hogy mi voltunk az urak, ők a parasztok. Egyébként becsületes, szorgalmas svábok voltak, nem tudom, hogyan jutottak hozzá szörnyen kifacsart nevékhöz. Az öreg Dankházi bácsi állítólag negyvennyolcas honvédként szolgálta a hazát és a szabadságot. Ez, ha ma utánaszámolok, képtelenség, de akkoriban nem számoltunk az éveket. Hatalmas, szálfatermetű aggastyán volt, de járni már alig tudott. Rendszerint a pince előtti nagy diófa alatt üldögélt, egy kancsó bor társaságában, s ha kértük, számtalan Petőfi-verset mondott emlékezetből. Stefi néni, aki a legtöbbre becsülte ezt a képességét, hiszen az ő férje is költő volt, hozott neki egy Petőfi- meg egy Arany János-kötetet. Dankházi bácsi a kék kötéses Aranyt sose vette a kezébe, csak Petőfi piros vászonba kötött költeményeit silabizálta drótkeretes szemüvegén át. A könyveket a hálás köszöneten túl sose vizionozta semmivel; nem volt ő úriember.

Nem árt röviden számba venni családom többi tagjának történetét. A palotaiakról nincs mit mondanom, ők éltek a maguk életét. Jártak Szántódon is, főként Vilma néni, aki olykor hetekig felügyelt reánk. Apám, anyám dolgozott, nagymama meghalt, Anna néni öreg volt, valakinek mindig lennie kellett a nyaranta összeterelt gyereksereggel. Mért éppen Vilma néni-re esett a választás, aki egyébként az unokatestvérem volt, a fia egykorú velem, nem tudom. Csak azt, hogy őt mi, gyerekek nagyon kedveltük. Valahogy egyenlőként bánt velünk, nem mint a szigorúságot vagy pajtáskodást erőltető felnőttek. Ha ő felügyelt ránk, sose volt velünk annyi baj, mint ha a tekintélyéhez ragaszkodó Anna tanti viselte gondunkat.

Vilma nénival kapcsolatban is megéreztem azt a hajszálfinom egyenlőtlenséget, amely családomban is létezett, s amit Lujzi nénival kapcsolatban már említettem. Vilma természetesen egyenjogú, teljes értékű családtag volt, részese mindennek, ami a többieket megillette. De ha sok vendég volt, ő felügyelte a konyhát, ő hozta az ételt a verandára, s csak akkor ült asztalhoz, amikor a többiek tányérjában már gőzölgött a leves.

Liszka néniék élete sem változott: hol az üzlet, a napi tizennégy órai munka, hol a csőd. Legfeljebb annyi történt, hogy tizenöt évvel a három idősebb gyerek után váratlanul jött egy negyedik, velem egykorú, szintén állandó tagja a szántódi nyári gyerekseregnek.

János bácsit viszont, a szelíd Juliska néni szelíd férjét elérte a legnagyobb baj, ami egy borbélyt érhet: valami bőrfertőzés keletkezett a kezén, ami élete végéig nem múlt el. Ekkor derült ki, hogy János bácsi nemcsak szeretetre méltó, hanem óvatos ember is volt. Sok éve jelentős biztosítást kötött arra az esetre, ha megrokkanna; azt hiszem, ő volt az egyetlen a családomban, aki ilyennel rendelkezett. Ebből az összegből és az eladott borbélyműhely árából építettek egy házat Érdligeten. Juliska néni kacsát nevelt, disznót hizlalt, János bácsi veteményezett; említettem, családom vonzódott a földhöz. A biztosító valami havi összeget is fizetett, János bácsi csak megnyírt, megborotvált otthon néhány kuncsaftot, így megéltek. Három gyerekükből tisztviselő lett, a két fiú valamelyik bankban, a lány a postánál.

Stefi néni napestig dolgozott, angyalian tűrte anyósa állandó torzsalkodását, nevelte szeme fényét, egyetlen fiát, akit Gyula bácsi igen keményen fogott, mondván, hogy így lesz belőle jó magyar ember. Családunkban, ahol legfeljebb néhány hirtelen elcsattanó pofon volt szokásban, igen elítélőleg nyilatkoztak a széles nadrágszíjról, amely állítólag a kamrájuk ajtaján lógott, hogy mindig kéznél legyen. Stefi néni és Gyuszi minden évben Szántódon nyaraltak, Gyula bácsi soha. Stefi néni mentegetőzve azt mondta, hogy Gyula bácsi csak a saját íróasztalánál tud dolgozni. Ezen a család elnézően mosolygott, s a háta mögött szidta Stefi nénit, amiért azt is eltűri, hogy fát vágjanak a hátán.

Már mondtam, ő volt a legkedvesebb nagynéném. Talán, mert ugyanúgy szerette az állatokat, mint én. Talán, mert tömérdek mesét tudott. Talán, mert volt egy vastag könyve, világjáró hajósok utazásairól, abból olvasott fel, ha nem állítottuk feje tetejére a házat. Talán,

mert ha mosolygott is szomorú volt, s ha szomorú, akkor is mosolygós. Talán, mert őt szerettem a legjobban két anyám nőtestvérei közül.

Lujzi néniék néha lejöttek egy-egy hétre Szántódra. Mindig Szatmári bácsiéknál vettek ki szobát, amit egyetlen más rokon se tett. Lujzi néni nagy virágos selyempongyolában sétáltatta káprázatos szépségét, Sanyi bácsi, ellentétben a pizsamában flangáló nyaralókkal, a legnagyobb kánikulában is legfeljebb a zakóját vetette le, s hózentrógerben parádézott. Ebben tökéletes párja volt Lesnyay Karcsi bácsinak, a folyamőr ezredesnek, akivel igen jól megértették egymást. Anyám rosszmájú megjegyzése szerint azért, mert mindketten igen kedvelték Dankháziék kicsit édeskés, nehéz kőröshegyi rizlingjét. Ők mindig a legjobb évszámot hozták, természetesen némi felárért, mert Dankháziéknak üzlet esetén a rang nem számított. Sanyi bácsi azzal is magára vonta a nyaralók figyelmét, hogy szandált sose viselt, a legnagyobb melegben sem, mindig csak zárt cipőt, amit naponta legalább háromszor kifényesített. Egyetlen kislányukról emlékezetem elsősorban azt a gyakran elhangzó mondatot őrizte meg, hogy „megmondlak anyukámnak”. Ezzel nem tett szert nagy sikerre a somosi gyerekserg körében.

Apám, anyám a harmincas évek vége felé viszonylag nyugalmas korszakukat élték. Anyámat kielégítette, büszkévé tette a ház asszonyának szerepe, hogy van mivel dicsekednie a rokonságnak, a szépülő nyaraló, a növekvő gyümölcsfák, fenyők, a virágzó rózsák. Szívesen kertészkedett ő is. Apám viszont ki nem állhatta ezt a tevékenységet. Legfeljebb gyümölcsöt szedett, amire nyurga termetével ő volt a legalkalmasabb, s ha már anyám nagyon zsörtölődött, felgereblyézte az utakat. Legszívesebben valamelyik rokonnal vagy szomszédal sakkozott, általában a gázgyári Gyula bácsival. Könyvet nagyon ritkán láttam a kezében, újságot is. Estefelé zöld tornanadrágba, fehér atlétatrikóba bújt. Felhúzta szöges cipőjét, kihozta a szerzőkamrából a gerelyt, s kiballagott a kert mögötti legelőre, ahol mostanában már ház ház mellett sorakozik. Mi, gyerekek megcsodáltuk, milyen valószínűtlenül messzire száll a kezéből a simára esztergált, fémhegyű hajítószerszám. Apám mindig ügyelt, hogy a háta mögött legyünk.

Szívesen részt vett a nyaralótelepi gyerekek kirándulásain a közeli erdőbe. Az ő felügyelete mellett a legaggodalmasabb szülő is nyugodtan elengedte a gyerekét. Úgy járt közöttünk hosszú lábaival, mint egy gólya a szaladgáló kisnyulak között. A kisebbeket, ha elfáradtak, a nyakába vette. Amilyen vékony ember volt, olyan inas, erős. Mestere volt a tűzrakásnak, szalonnasütésnek, mindig talált gombát, szamócát, szedret.

Erdőbeli barangolásaink során csak Marci bácsi múlta felül. Nem a vendéglős, aki pincérként sok ezer kilométert gyalogolt, hanem legidősebb fia, a pap. Őt is bácsinak szólítottam, noha az unokatestvérem volt, de húsz évvel idősebb, mint én. Olyan papot, mint ő, sose láttam. A papok fekete reverendát vagy díszesen hímzett miseruhát hordtak. Marci bácsi viszont civilben járt, nyáron sortban, térdharisnyában, bakancsban, apacsingben.

Márton hittanár volt egy gimnáziumban, s cserkészparancsnok, később valami cserkészfőnök. Családom roppant büszke volt rá, hogy az Eucharisztikus Kongresszuson, a Hősök terén valamelyik mellékoltárnál ő mondta a szentbeszédet. Ő tanított meg bennünket nyomot olvasni, hason kúszni, mint az indiánok, számháborúzni, mogyorófavesszőből íjat, nádból feltollazott nyílveszőt csinálni. Isten nevét gyerekkoromban sosem hallottam tőle. Állítólag jó embere volt gróf Teleki Pálnak, az országos főcserkésznek, aki később miniszterelnökként föbe lőtte magát. A háború alatt Márton rendezett a mai Erkel Színházban egy színdarabot gyerekek számára, gyerekszereplőkkel. A történetre már nem emlékszem, csak a darab végére, amikor a három főszereplő, egy gimnazista, egy munkásgyerek és egy parasztfiú keményen kezét fognak, hiszen mindhárman derék magyar emberek. Ebből arra kell következtetnem, Márton akkoriban ahhoz a csoporthoz tartozott, amelyben valamivel több érzékenység volt a társadalmi kérdések iránt, mint az ország vezetőiben.

Ha Károly és Sári érkeztek, az mindig ünnepet jelentett. Nemcsak a jelenlétük, elvégre mégiscsak Károly volt a családfő, hanem mert a hátizsákjában mindig volt valami apró ajándék a számomra. Mindig kerékpáron jöttek, Károly drapp sortban, Sári rövid fehér szoknyában. Az ő biciklijének hátsó kerekét szivárványszínű háló fedte, nehogy a küllők elkapják a szoknyáját.

Mi is meglátogattuk őket; a két nyaraló tizenöt kilométerre volt egymástól. A mi látogatásaink kissé bonyolultabbak voltak, mert anyám nem tudott kerékpározni. Mi apámmal tekertük a pedált, ő vonaton jött, s valamennyien kivonultunk eléje a tornácos, muskátlis szép-laki állomásra. Ez a valamennyien legalább egy tucat embert jelentett, mert akkorra már Emma néni bátyjának, Sári egyik húgának is volt nyaralója Széplakon. Károly is, Sári is szerette maga körül tudni a családot.

Gyerekfejjel is éreznem kellett, hogy Széplakon más az élet, mint Szántódon. Károly nyaralója korszerűbb volt, tágasabb, kényelmesebb. Saját stégijénél szép kétpárevezős csónak ringott, gyerekkorom legnagyobb álma. Nálunk cselédlány volt, ha volt, náluk szobalány, nyáron is fehér fityulával, később szakácsnő is. Külön kis házban laktak, nem úgy, mint a mi cselédünk, akinek éjszakára a konyhában nyitottunk ki egy összecsukható vaságyat, amibe napközben mindig beleütköztünk.

Károly akkoriban már nem mérnök volt, hanem nemzetközi szállítmányozási vállalkozó, vagy ahogy akkor mondták, speditőr. Az egyik sógora révén került ebbe a nem mindennapi szakmába. A harmincas évek elején a nagyüzem, ahol addig dolgozott, jó néhány alkalmazottját elbocsátotta. Igaz, a mérnökök elég tisztességes végkielégítést kaptak. Ezzel társult be Károly a vállalkozásba. Hogy a kezdet nem lehetett éppen könnyű, arra abból következtetek, hogy volt idő, amikor az iroda a Bulyovszky utcai lakás ebédlőjét foglalta el.

A sógor, Ici néni férje hamarosan eltűnt a vállalkozásból s a szemünk elől. Valamiféle valutaügyletbe keveredett, amiért akkoriban is börtön járt. Géza bácsi nem sok időt töltött a rács mögött. A családi legendárium szerint valamelyik német titkos szervezet – talán az *Abwehr*? – a hozzá hasonló értelmiségi elítélteknek sértetlenséget biztosított, ha a szolgálataiba állnak. Gondolom, Géza bácsi nem sokat habozott. Egyébként nemcsak gyerekkori fantáziám rajzolta külsejét titkosügynökké, a korabeli fényképek is. Sötét bőrű, fekete hajú, elegáns férfi volt, a szája fölött olyan keskeny bajusz, mintha festve lett volna, keskeny szeme fürkésző, titokzatos. Az egész család tudott tevékenységéről, ami ezek szerint nem lehetett olyan nagyon titkos. Károly úgy tudta, különböző árukat vásárolt Spanyolországban s csempészett át a németek által megszállt Franciaországba. Azt is mondhatjuk, megmaradt nemzetközi szállítmányozónak.

Mindenesetre alig láttuk, pedig a felesége és a kislánya Károlynál lakott. Rendszerint karácsonykor találkoztunk. Hatalmas ládákkal érkezett, tele csodálatos, elképesztő holmival: francia konyak, selyemharisnya, parfüm, pezsgő, orosz kaviár, déligyümölcs, bársonyos kel-mék, válogatott szivarok, ezüst cigarettatárcák, szőrmék. Hogy Géza bácsi egész családja zsidó volt, az az őt foglalkoztató szervezetet cseppet sem érdekelte. Sőt amikor már Sári egész családjának dekkolnia kellett a munkaszolgálat, a sárga csillag elől, Ici néni mindenféle papírokkal segítette őket. A Bulyovszky utcai lakásnak is az ő jelenléte biztosított tökéletes védeltséget.

Nem hiszem, hogy Géza bácsi, aki 1944 végén családjával és számos bőrönddel sietve Svájcba távozott, valamiféle hímnemű Mata Hari volt. Valaki mégiscsak lehetett, mert Károlyt, akinél a bejelentett lakása volt, két napig faggatták róla a Vörös Hadsereg elhárítói. Különösen egy kétfenekű bőrönd és annak tartalma érdekelte őket, de erről Károly semmit sem tudott.

A kiérdemesült titkosügynök az ötvenes évek elején Madridban képerkeskedést nyitott.

Károly ezt úgy kommentálta, hogy Géza bácsi soha életében nem tudta megkülönböztetni Picassót Munkácsytól. Később családostól Dél-Amerikába hajózott, ahol egy mosodaüzem tulajdonosa lett. Néhány év múlva, Ici néni levélbeli közlése alapján, kizuhant egy száz kilométeres sebességgel száguldó gyorsvonat peronjáról, és szörnyethalt. Nincs értelme, hogy fantáziám kiszínezzé a halálát.

Egy huszonnégy személyes ezüst evőkészletet, amely a Svájcba való sürgős távozás alkalmával túlzottan súlyosnak ítéltetett, Károly az élete végéig megőrizte a számára, illetve családjának. Nem is használta soha, de évente kétszer megtisztították a kék selyemmel bélelt mahagóni ládában lapuló karcsú halkéseket, öblös merőkanalakat, szikár villákat. Ez volt az egyetlen érték a *haciendán*, amikor Károly elment. Minden mást elkótyavetyélt, elzalogosított; a vagyont érő étkészlethez nem nyúlt, az nem volt az övé. Egy unokaöcs örökölte.

Károly speditőr tevékenységét Géza bácsinak a vállalatból való kényszerű kiválásánál hagytuk el. Ekkor már a zsidótörvények korszaka következett, s Károly pályájának meredek felívelése. A szakma alighanem legtekintélyesebb tagja úgy érezte, hasznos, ha társul öskezresztény, jobboldali kapcsolatokkal is rendelkező, mégsem zsidófaló nagybátyámmal. A szerény Guzikovszky Károly nemzetközi szállítmányozási vállalatból így lett Pártos & Guzikovszky, amíg a Pártos névnek nem kellett eltűnnie a levélpapírról.

Pártos Gusztáv olyan volt, amilyenek a korabeli filmek a megfontolt, tekintélyes üzletembert ábrázolták: köpcös, kopaszodó, higgadt, csendes szavú, határozott. Ő volt a szakma doyenje, amit onnan tudok, hogy a felszabadulás után ő lett a speditőrök egyesületének elnöke. Személyes kapcsolatai voltak a fél világgal, ami ebben a szakmában döntő volt. Ismert iparmágnásokat Hamburgban, Chilében, Prágában, Bécsben, Párizsban, Hongkongban, Adenben, Rómában. Bár akkoriban fogalmam sem volt, mi az, hogy nemzetközi szállítmányozás, azt azért megértettem, hogy általában nem a kisparasztok szállítják árujukat Brémából Budapestre vagy Milánóból Belgrádba.

Károlynak, majd a Pártos & Guzikovszkynak nem voltak hajói, teherautói, vasúti vagonjai, rakodómunkásai, mint a nagy nyugati cégeknek. Ők csak más cégek, vállalatok, hatóságok segítségével gondoskodtak arról, hogy a feladott árurol menetlevél, vámbevallás készüljön, az áru a ringó hajókra, zakatoló vagonokra kerüljön, a határokon elvámolják, a kikötőkben, pályaudvarokon kirakják.

Talán nem vagyok elfogult, ha úgy gondolom, hogy a Károllyal való társulás Pártos Gusztávnak is hozott némi hasznot, azon kívül is, hogy nagybátyám neve védelmet jelentett a számára. Pártos úrnak kisujjában volt a szakma, nemzetközi kapcsolataival az országban senki sem vetekedhetett. Károly viszont tudott csevegni a vasút, a hajózás, a külkereskedelem illetékes uraival, elvitte a külföldi partnereket a Moulin Rouge-ba, az Arizonába, ha kellett, selyemruhás hölgyekről is gondoskodott, ismerte a cigányprímásokat, bázongoristákat, mixereket.

Az iroda akkor már természetesen nem a Bulyovszky utcában székel. Előbb a Gresham palotában, majd a Váci utcában, egy sarokház két utcára néző első emeleti szárnyán. A folyosóról nyíltak a könyvelők, gépirónók, tisztviselők szobái. A két utcára nyíló, üvegfalú főnöki szentélyben Pártos Gusztáv székel egy hatalmas, zöld Wertheimkassza társaságában. Még akkor is, amikor a neve nem szerepelhetett már a cégkönyvekben. Károly egy kisebb, faburkolatú szobában fogadta az ügyfeleket.

A társulás folytán Károlyhoz dőlt a pénz. Annyi pénz, amennyiről valószínűleg sosem álmodott. Károly ezt ugyanolyan természetesnek vette, mint azt, amikor semmi pénze nem volt. Ekkor kapta Sári az ezüstróka keppet, amit sok év múlva én vásároltam meg, már molysosan, második feleségemnek, a híres, már emlegetett nyakéket, igazgyönggyel díszített pártát, amit Károly halála után megtaláltam a padláson, penészesen, gyöngyök nélkül. Ekkor

épült a *hacienda*, folyt a pezsgő, halomba gyűltek az ajándékok minden karácsonykor, születésnapon.

Családom más tagjai is tollasodtak ebben az időben. Apám minden évben új öltönyt csináltatott, én egy piros, lehajló kormányú kerékpárt kaptam, a híres Velvárt mester gyártmányát, anyám vezető óvónő lett, még ha csak a Vágóhíd utcai prolióvodában is, ótvaros fejű gyerekek parancsnokaként. A palotaiakat ismét megvédte a háborútól a nagy hatalmú vasút. Marci bácsi akkoriban a csoda modern Palatinus strand vendéglőjét bérelte. Zenezónál lubickoltunk a medencében, külön kabinunk volt, ismertük a hatalmas izmú úszómestereket, akik rúdra akasztott hevederen úsztatták tanítványaikat.

Jelképesen is bizonyította a fénykort, hogy ismét teljes lett a család. Poldi bácsi hazatért Montevideóból, ismét a család segítségével. Az utolsó pillanatban, mielőtt hazám hadiállapotba került az Egyesült Államokkal s számos dél-amerikai országgal, köztük Uruguayjal is. Hogy miért kíváncozott haza Poldi bácsi? Családom galamblelkűbb tagjai szerint a honvágy kínozza. A rosszmájúak azt mondták, azért, mert Montevideóban nem volt lóversenypálya.

Nem egyedül érkezett. Egy koromfekete spanyol feleséget hozott magával, két kislányt és egy anyóst, aki pontosan olyan széles volt, amilyen magas. Az arca félreérthetetlenül indián vérről tanúskodott, ami nekem akkoriban nagyon imponált. Egyfolytában pörgött a nyelve, s mindenki csak *mamma miá*-nak szólította.

A nagyobbik lánnyal, aki ugyanolyan koromfekete és szép volt, mint Beba néni, volt némi probléma. Nemcsak az, hogy nem Poldi bácsi volt a szülőatyja. Még inkább, hogy Beba néni nem volt férjnél, amikor a kisleány világra jött. A családi legendárium szerint a bárzon-gorista Poldi bácsi így juthatott egy olyan előkelő nő kezéhez, mint Beba néni. A család, mit volt mit tenni, befogadta.

Beba néni előkelőségéről akkoriban még semmit sem tudtam, erre a háború után derült fény. Addig a rádiónál dolgozott mint spanyol bemondó. Mivel a spanyol nyelvű adások éjjel voltak, mindig hajnaltájt ment haza, amit a család nem nézett jó szemmel, *mamma mia* még kevésbé. De nem tehettek semmit, kellett a pénz. Poldi bácsi kapott ugyan valamiféle állást Károly vállalatánál, de azonnal és boldogan alámerült a pesti éjszakában, ami bizony pénzbe került. Aztán elvitték katonának.

A Pártos & Guzikovszky cégnél dolgozott ekkor már Stefí néni, Sári egyik húga s valamelyik Vojnich lány férje is. Nem hiszem, hogy Pártos úr legnagyobb öröme, de feltehetőleg nem akart vitába keveredni cégtársával.

Ekkortájt ért révbe Gyula bácsi is. Főszerkesztője lett valamelyik leventeújságnak. A címére már nem emlékszem, valami olyasmi volt, hogy *Előre*. Elég silány papíron buzdította a fiatalokat szent hazafias kötelességükre. Gyula bácsi ekkortájt csak Olümposzi magasságból vetett oda egy-egy szót a család tagjainak, s kurta kijelentő mondatokban közölte csilhatatlan véleményét múlttól és jövőről. Mindenesetre már nem a svábokat ócsárolta, hanem a Nagy Német Birodalommal való testvérbarátságunkat emlegette. Hogy munkájával vagy személyével nem lehettek egészen elégedettek, arra abból következtek, hogy a háború vége felé őt is bevonlatták katonának, noha az ilyen beosztásban ez nem volt szokás.

A katonaságot Károly sem kerülhette el. Egy zsidó munkaszolgálatos század parancsnoka lett, akárcsak Gyula bácsi. Ezen tevékenységéről nemcsak a családi legendáriumra vagyok utalva. A háború után jó néhány volt munkaszolgálatosával ismerkedtem meg; volt, aki még 1956 után is küldözgetett neki csomagokat valahonnan Dél-Afrikából. Károly akkori ténykedésének legbiztosabb igazolása az volt, hogy a felszabadulás után volt munkaszolgálatosai segítségével lendíthette fel ismét a vállalatát.

Sári egy percre sem hagyta magára Károlyt. Ahová ment a század, követte ő is, hol

gépkocsin, hol szekérral. Nem féltékenységből, mélységes ragaszkodásból. Elszántan, hogy bármi éri Károlyt, osztozik a sorsában. Akkoriban már ugyancsak hullt az áldás az égből, szőnyegbombázások formájában. S Károly munkaszolgálatos százada az egyik legnagyobb magyar vegyiművekben dolgozott, ami nem volt éppen életbiztosítás.

Amikor már közeledett a vég, s a századot a vegyigyárral együtt elindították Németországba, Károly egyoldalúan megszakította a hadiállapotot a szövetségesekkel. A századot nem bocsátotta egyszerűen szélnek. Minden munkaszolgálatosnak és keretlegénynek szabályos nyílt parancsot adott, szabadságos levelet s más hasznos írományt. Ezek egy tábori csendőr kezében ugyan nem sokat értek, de valamit mégiscsak jelentettek. Ha mást nem, legalább némi önbizalmat adtak a bujkálóknak. Legtöbb emberével külön-külön megbeszélte, hol dekkolhat a legbiztonságosabban, akinek kellett, adott pénzt és civil ruhát, a század készleteit felosztotta a munkaszolgálatosok között. A pénztárt jelképező vaskazetta tartalmát nem; azt magával vitte, s a háború befejezése után leadta az illetékes katonai parancsnokságon, pontos elszámolást mellékelve. Aztán, mint aki jól végezte a dolgát, Sárival hazajött Budapestre, s elmerült ő is a bujkálók tömegében.

Pártos Gusztávnak nem kellett bevonulnia munkaszolgálatra. Károly a Bulyovszky utcai lakásban bújtatta, méltóságteljes, nyugodt feleségével, akinek a nevét már elfelejtettem, s a Szűcs család számos tagjával. A családi legendárium kisebb vagyont említ, amit a Bulyovszky utcai házfelügyelő kapott a hallgatásért.

A felszabadulás után a Pártos & Guzikovszky cég egy ideig még gyarapította hazánk nemzetközi szállítmányozását. Egészen az államosításáig. Pártos Gusztáv ekkor önkéntes nyugállományba vonult. A nyugdíját maga folyósította önmagának, Napóleonaranyakból, dollárból. Kitarzott a haláláig. Időnként megjelent a *haciendán*, amely kezdett már korhadozni, udvariasan csevegett a hölgyekkel, szivarozott a lepattogzott festékű kerti székben. A felesége kezén briliánsok ragyogtak, Pártos úr öltönye, inge makulátlan volt, szivarzsebében fehér zsebkendő, ellentétben Károly flanelingjeivel, egyre lomposabb nadrágjaival. Aztán elvitte a rák, néhány hét alatt. A felesége olyan adag luminált vett be a kihűlő holttest mellett, ami egy szakasz katonával is végzett volna. Nem volt se kutyájuk, se macskájuk, minden rokonukat elpusztították Auschwitzban, Dachauban, Károly temettette el őket. Hogy miből, nem tudom, csak azt, hogy a zsidó temetőben lévő szertartásra kölcsön kellett kérnem egy kalapot. Ekkor volt életemben először és utoljára kalapom.

Elgondolkozom Pártos Gusztáv és Guzikovszky Károly, a józan, nagy szakértelmű zsidó üzletember és a tettvágyó, bohém keresztény úriember kapcsolatán (Károly származása addigra tökéletesen feledésbe ment). Voltak magyar urak és zsidó plutokraták, ugyebár. De Károly nem volt magyar úr, és Pártos úr nem volt plutokrata. Voltak strómanok, és voltak kitaratóik. A stróman strici volt, a kitaratója a vagyont mentette. Akinek zsidó vagyon jutott a kezébe, a bört is lenyúzta egykori gazdájáról. Ha lehet, lökdöste a gázkamra felé is, írmagjával együtt, hogy tanú se maradjon. S aki zsidó megúszta, furkósbottal kereste egykori strómanját, küldte az internáló táborba, a politikai rendőrség pincéjébe, a bíróság elé, nyúzzák le róla a bört, amit róla akartak lenyúzni.

Volt ilyen, tudom, sok. Kormos még ma is az ország arca, reflexei idegesek, öntudata bizonytalan. Iszonyúan mélyek a sebek, elfelejthetetlenek. Én és nemzedékem menetelünk már a tömegsír felé, a halál Mengeléitől osztályozva, s mindegyikünk hordoz a hátán ebből a korból holttesteket. A gyerekeim pedig azt sem tudják, miről beszélek. Legyen úgy övék a jövő, hogy ne maradjunk ki belőle mi sem. Nem a hiúság mondatja ezt velem; a halottaknak oly mindegy, emlékeznek-e rájuk. De a múlt töredékes ismerete, félek, töredékes tudatot jelent.

Ne maradjon ki múltunkból a Pártos & Guzikovszky sem. Mindig Pártos úrnak szólított-

tam, polgár volt, nem tűrte a családkban honos bratyizást. Most mégis Guszti bácsinak szólítanám, besorolva őt is családom halottainak menetszlopába. Azt hiszem, értékelte Károlyt. Talán nem szerette, nem tisztelte, de elismerte erőnyeit, tudta, mit köszönhet neki. Károly tisztelte őt, azt tudom. Sokra becsülte tudását, képességeit, munkáját, ha meg is mosolyogta aprólékosságát, kicsinyes pontosságát. Ha lenne túlvilág, úgy képzelem, havonta találkoznának. Meghajolnának egymás előtt, Károly kicsit mélyebben, ahogy illik, s elbeszélgetnének az üzletről, az életről.

Volt ebben az országban hóhér elég: az minden földön terem. Áldozat még több, mert a nyakcsigolya gyengébb a kötélnél, a koponya a puszkagolyónál. Volt pöfeteg úr, dölyfös zsákmányszedő, engedelmes kutyamosó, annyi, hogy hadtestet lehetett volna belőlük toborozni. Volt koldus, nincstelen, nyomorgó, gerinces és gerinctelen, milliósámra. Vertük, kínoztuk mi egymást ebben az országban, elnyomók és elnyomottak, gazdagok és szegények, polgárok és proletárok, zsidók és keresztények, magyarok és németek, urak és parasztok, évtizedekig. Úr is nyúzta az urat, proli a prolit.

Nem akarok megbékélni a múlttal, se a poklot felejteni. Polgárok feje fölé se rajzolak glóriát, családom fölé sem. Csak azt mondom, hogy volt ebben az országban Pártos & Guzikovszky is.

Mondanám, hogy nyugodjanak békében, de nem mondhatom, mert nem hiszem, hogy bármi van a halál után. A halottnak békéje sincs. A békét csak a túlélők kaphatják, szerezhetik meg maguknak a sírok fölött. Túlélő országom, ha nem is egészen önszántából, de helyesen, a forradalmat választotta, nem a békét. Arra még várni kell. A forradalom első hajtása sohasem a béke. Csúszós, iszamos az út a vértől, melyet minden forradalom kiprésel öntestéből. És ezen az úton kell menni fölfelé, az egekbe, a csillagokig. Két öreg, becsületes polgárra emlékezve, a forradalom lába elé terítem a valóság rongyszőnyegét. Azon talán könnyebb lesz az útja, biztosabb a járása.

Öreg hajós vagyok, ismerem az áramlatokat. Meghúztam kerítőhálóval a Dunát nemegyszer, holttest után kutatva. Hol a gyökér, a mart, a limány, amibe egy holttest megkapaszkodik, merre viszi, veti ki a testet a víz, nincs ember, aki meg tudná mondani. A százéves halászok, akik jobban ismerik a halak járását, mint a vadőrök a szarvasét, csak ülnek a víz partján, vak szemmel, mozdulatlanul. A kezük köszvénytől korhadt, lábuk pókos, ereik elmeszesedtek. Csak az ösztönükben ismerik még a harcsakirály búvóhelyét.

Ismerem a halászokat, Regensburgtól Brăiláig, végig a Dunán. Káromkodnak és szidják az eget, mert egyre piszkosabb a víz, kevesebb a hal. A hatalmat általában utálják, mert minden hatalom korlátokat állít, s azt a halászok nehezen tűrik. Mégsem hiszik, hogy ebben a folyóban még egyszer vér folyhat, emberi vér. A halak tarkójára lesújtó bunkó nem géppisztolysorozat, a gerinccsatornába becsúszó kés nem kézigránát.

A televényhez trágya kell. A történelemhez holttestek, családom tetemei is.

Hogy miért?

Sikoltó sirályok pásztázzák a vizet.

A háború, amely elroppantotta családom több csigolyáját, miránk egy szőnyegbombázás formájában csapott le először. Nappal jöttek a gépek, váratlanul, ez volt Budapest első nagy bombázása. Én csak kuporogtam a pincében, apám a vállalata óvóhelyén, de anyám óvodája környékén lángoltak a gyárak, utcák dőltek össze, egész nap hordták az óvodába a sebesülteket, halottakat. Anyám véresen, piszkosan jött haza, keze-lába reszketett.

Ez 1944 tavaszán volt. Néhány nap múlva elutaztunk Szántódra, életem leghosszabb vakációjára; egy évig tartott. A tanítás szünetelt, anyám Szántódtól három kilométerre, egy

fővárosi gyereküdülőben kapott beosztást, ahová százával hozták Budapestről a kibombázott gyerekeket. Többször is megpróbált megtanulni kerékpározni, de a billegő két kerék mindig kifogott rajta. Így hát gyalog járt a munkahelyére meg vissza. Gyakran hoztam haza a kerékpárom vázára ültetve, de ő attól is félt. Ötvenöt éves volt akkor, én tizenöt. Valamikor a nyáron apám vállalatát is kitelepítették a fővárosból, Polgárdiba, közel a Balatonhoz.

A nyaralótelep hamar benépesült. Idegenek is laktak a telepen, róluk azt mondták, ronkonok. Nem kérdezősködtünk felőlük. A nyaralók ablakaira elsötétítő függönyt kellett szerelni, fekete papírból. Textilt akkoriban már csak jegyre lehetett kapni, nagyon keveset. A telep légoltalmi parancsnoka minden este szigorúan ellenőrizte, nem szűrődik-e ki valahonnan valami fény.

Éjszaka csak hallottuk, nappal láttuk is a bombázógépek százait. A légoltalmi parancsnok, egy nyugalmazott tanár, akit nem tudom, ki nevezett ki erre a magas posztra, megkövetelte, hogy ilyenkor húzódjunk be a házba vagy egy fa alá. Mint mondta, ha a repülők a legkisebb mozgást észlelik, azonnal bombázni kezdenek. Eleinte hallgattunk rá, aztán tapasztaltuk, hogy repülők fütyülnek a mi nyaralótelepünkre, húznak dübörögve a céljuk felé. Attól kezdve mi is fütyültünk a légoltalmi parancsnok utasítására, amit ő nagyon rossz néven vett. Azt is a lelkünkre kötötte, hogy semmit nem szabad fölvenni a földről, mert a repülőkről babának, töltőtollnak álcázott robbanóanyagot szórnak, hogy elpusztítsák a gyerekeket. Ezt inkább megfogadtuk, mert a rádió is szakadatlan hajtogatta, bár egyetlen babát vagy töltőtollat sem találtunk.

Egyszer fordult elő, hogy egy repülőgép kivált a kötelékből, s lecsapott ránk. A telepen mindenki megesküdt, hogy a gép épp az ő házuk fölött suhant el néhány méternyire. Pontosan a Balaton partján fűrődött a földbe, s fölrobbant. Alighanem géphibája lehetett, bár a légoltalmi parancsnok azt mondta, a mi vadászgépeink lőtték le. Mi, gyerekek persze vágattunk oda, mit sem törődve a parancsnok óvatosságra intő kiabálásával. A felrobbant gép több méteres krátert vágott a parti nádasba. A füstölgő roncsokat azért nem mertük megközelíteni. Nemsokára csendőrök jöttek kerékpáron. Megállapították, hogy a pilóta néger volt. Állítólag a keze fejét találták meg, annyi maradt belőle. A telepen mindenesetre sokáig felháborodottan tárgyalták, hogy négerék bombázzák Magyarországot. Még egy évtized múlva is, amikor már nyoma se volt roncsoknak, kráternek, ha arra jártam, éreztem az égett roncs semmihez sem hasonlítható szagát.

Egy este Budapest felé szálltak a repülőerődök. A székesfehérvári vasúti csomópontot támadták. El is törölték a föld színéről. Fehérvár hatvan kilométerre volt tőlünk, órákig lángolt az ég, szüleink hasztalan igyekeztek ágyba terelni bennünket. Igaz, ők sem mozdultak. Csoportokba verődve nézték a félelmetes tűzijátékot.

A tanítás, mint mondtam, szünetelt, de leventefoglalkozásra járnunk kellett. Jártunk is ímmel-ámmal a kőröshegyi marhavásártérre, gyakoroltuk a jobbra átot, hátra arcot, feküdjöt, hogy adandó alkalommal képesek legyünk megvédeni a hazát. A légiriadó azonban többször útközben ért bennünket, s szüleink fellázadtak. Legnagyobb örömünkre kijelentették, nem engednek bennünket többé leventére.

A hatósággal azonban nem lehetett packázni. Először mindnyájan írásbeli figyelmeztetést kaptunk, s amikor ez sem használt, megjelent két csendőr a telepen, igen peckesen, szuronyos puskával a vállukon. Nem tudom, mi lett volna, ha nem kerül elő Lesnyay Kari bácsi, ezredesi egyenruhában, a mellén rengeteg kitüntetés szalagával. Többé nem mentünk leventére.

Elmúlt a nyár, de a nyaralók legtöbbje nem hagyta el Szántódot. Ősszel bezárt a gyereküdülő, ahol anyám dolgozott. Ahogy közeledett a tél, a nyaralóban cudar hideg lett. Egyetlen szobát lehetett fűteni, egy nagy vaskályhával. A papírvékony falakon átfújt a szél, hiába

tapétáztuk ki szőnyegekkel a falakat. Anyám, apám újra meg újra Pestre utazott. Nemcsak meleg ruhát hoztak, a családi értékeket is. A porcelán étkészletet, ami még édesanyám nászajándéka volt a főnökétől, s csak ünnepnapokon használtuk, három perzsaszőnyegünket, anyám büszkeségeit, egy ólomkristály vázát, a hatszemélyes ezüst evőeszközt. Úgy gondolták, Szántódon mindez biztonságban lesz, míg Budapesten állandó veszélynek van kitéve. Rosszul számítottak. A nyaralóban egy szög sem maradt a falban. Fővárosi lakásunkban még az ablakok sem törtek be. Mintha ettől kezdve elbizonytalanodtak volna a világ dolgaiban. Apám örökre, anyám hosszú időre.

Ahogy múlt az idő, egyre többen hagyták el a nyaralótelepet. Volt, aki mégiscsak visszament a fővárosba, mások vidéki rokonoknál, ismerősöknél kerestek menedéket, volt, aki elindult Ausztriába, hogy a háború vége után visszaoldalogjon, s akadt, aki meg sem állt a világ végéig.

November utolsó napjaiban már csak néhányan voltunk az őslakosokon kívül. Köztük Lesnyayék, gyerekkorom legjobb pajtásai. Lesnyay ezredes akkor már nagy ember volt, s családja rettegve nem értette, miért nem jön értük, holott a front már a szomszédban van.

Egy pénteki napon vonultak el a németek. Dübörgött az egész környék. Bementünk Földvárra, a műút mellől néztük, hogyan csikorognak a páncélosok, hörögnek a teherautók, az ágyúvontatók. A november ugyanolyan szürke volt, mint a katonák egyenruhája. Mozdulatlanul ültek a gépkocsikon, ágyúkon, puskájukat, géppisztolyukat markolva, a fejükön szürke rohamsisakkal. Szürkék voltak az emberek is, akik kijöttek az út szélére, hogy nézzék őket. Ott, akkor, nem integetett senki.

Másnap jött meg az apám Polgárdiból, lovas kocsival. A vállalatot kitelepítik Ausztriába, csomagoljunk azonnal.

Mi történt velem, nem tudom. Tizenöt éves voltam, politikáról, történelemről annyit tudtam, mint a csillagászatról. Anyám már szedte elő a bőröndöket, amikor azt mondtam, hogy én nem megyek. Nem kiabáltam, nem hisztériáztam, nem vertem magam a földhöz. Csak nagyon tárgyilagosan és határozottan kijelentettem, hogy nem megyek.

Apám, anyám csak néztek rám. Azt hiszem, sokáig. Lehet, hogy ők is megkönnyebbültek. A veszélyben mégiscsak jobb idehaza, mint valahol idegenben. Apám lesütötte a szemét. Anyám visszatette a bőröndöket, és nekilátott vacsorát főzni. A kocsist kifizették.

Másnap reggelre Lesnyayék eltűntek. Később mesélték, az éjjel honvédségi gépkocsik jöttek értük. Azt mondták, kiabáltak a bezárt kapunknál, de nem ébredt fel senki. Reggelre barátok nélkül maradtam.

A Lesnyay család további története nem érdektelen. Kari bácsit háborús bűnösnek nyilvánították; azt mondták, ő vitte ki az egész magyar hajóparkot Nyugatra. Arra emlékszem, hogy amikor Horthy proklamációja elhangzott a rádióban, Karcsi bácsi azonnal egyenruhát öltött, s „ezt nem fogjuk túrni!” kiáltással az első vonattal utazott Budapestre. Később, amikor már dunai hajós voltam, nem egy egykori beosztottjával találkoztam. Vagy kiköptek a neve hallatán, vagy évekkal a háború után is behúzták a nyakukat.

A család a családfővel távozott Ausztriába, talán éppen a Szent Lászlón. Ilonka néni mindmáig állítja, hogy Lesnyay Karcsi bácsi vitte ki az országból Szent István koronáját.

A Lesnyay család végül is az Egyesült Államokban kötött ki. Kivéve a fiatalabb lányt. Babi, az idősebb volt a cicásabb, hízelgőbb, nekem is jobb pajtásom, Duci a keményebb. Tizenhét éves korában halálosan és végzetesen beleszeretett egy délceg főhadnagyba, aki háborús sebesülése folytán felkötött karral kereste fel a szántódi nyaralót. Duci állítólag az ország egyik leghíresebb dizőzétől hódította el Jánost.

Amikor a háború befejezése után Regensburgban, a magyar flotta bújóhelyén Duci

megtudta, hogy szíve választotta idehaza maradt, habozás nélkül hazajött. Férjhez is ment a főhadnagyhoz, aki százados, majd őrnagy lett a demokratikus hadseregben. Amikor Pállfy György és társai börtönbe, akasztófára kerültek, János is eltűnt. Évekig azt se tudták, él-e még. Csak 1956 nyarán került elő valamelyik börtönből. Novemberben Duciék is elindultak Ausztriába, majd az Egyesült Államokba. Kari bácsi nem csinált karriert, mint némely társa. Segédmunkás volt egy mosodában.

János húsz év múlva jött haza először Magyarországra, az édesanyja temetésére. Duci csak egy táviratot kapott, hogy a férje infarktusban meghalt. Vendéglőjük volt valahol Kaliforniában. Duci azóta minden évben itthon tölt néhány hónapot. Nemrég találkoztunk. Ittunk keményen. Én, mert olyan kedvem volt, Duci, mert azt mondta, imádja az unicumot, és azt azokban a kurva Államokban nem lehet kapni. Egyszer vitt magával egy üveggel, de a flaska megrepedt a bőröndjében a légnyomáskülönbségtől. Ha nem lenne Amerikában a fia, a kutyája és a kedvenc kaktusza, hazajönne. Csak idehaza boldog. Talán így is hazajön. Lesnyay Karcsi bácsi testét rég megették a kukacok, mint a rozsa a hajókat, melyeket elvitt az országból, de később mégis visszaúsztak hazai kikötőjünkbe. Csak Szent István kissé talmi koronája csillog a Nemzeti Múzeumban, aminek elmenekítéséhez Karcsi bácsinak egyébként nem volt semmi köze.

Tehát egyedül maradtunk Szántódon azon a decemberi napon, a senki földjén, ahol nem voltak már németek, és nem érkeztek meg az oroszok sem, akiktől kellőképp rettegtünk, mivel köztudott volt róluk, hogy reggelire gyereket esznek. Hat vagy hét család maradt a nyaralótelepen, csaknem mind őslakosok. A nap azzal telt el, hogy a felnőttek megbeszélték, mi legyen a teendő. Anyámék mindenestre úgy döntöttek, hogy ilyen időkben nem jó egyedül maradni. Az éjszakát így Luccs úréknál töltöttük. Luccs úr is bennszülött volt, de úr, nyugalmazott postatisztviselő. Keszeg, vékonyka ember, aki nagyon szerette a bort. A padlásukra kívülről vezetett fel a lépcső. Luccs úr egy szép, holdfényes éjszakán borral telített hólyaggal felkapaszkodott a padláslépcsőre, és ott könnyített hosszú sugárban feszítő terhén. A szomszédasszony, aki még nem aludt, s úgy látszik, humora is volt, felszólalt neki: – Luccs úr, lo-csol? – Ez szállóige lett a nyaralótelepen. Luccs néni nem nagyon örült neki.

Kora reggel, december negyedike volt, furcsa morajra ébredtünk Luccs úrék ágyában. Kisetve a kertbe láttuk, hogy a telep végén húzódó kaposvári országúton özönlenek az oroszok. Nem olyan rendezetten, rezzenéstelen arccal jöttek, ahogy a németek mentek. Lovasok vágattak kurjongatva, gyalogosok masíroztak, a gépkocsik utat törtek maguknak a tömegben. Egy lovas járőr berúgott a telepre is, körbevágattak, méregettek bennünket, aztán megsarkantyúzták a lovukat, s vitte őket is az áradat.

Ami ezután következett, azt szüleim s a telep többi felnőttje ugyanúgy nem tudták kiszámítani, mint az elkövetkező világot. Már nemcsak tankok, ágyúvontatók dübörögtek az országúton, felhörögtek a repülőgépmotorok is. Ezek németek voltak, nem oroszok. Mint később hírllett, a Sió-hidat a visszavonulók felrobbantották, s a Vörös Hadsereg megtorpant. A kiliti repülőtérről pedig rajokban szálltak fel a stukák. Kiliti alig húsz kilométerre volt tőlünk.

Először a kellemesebbel ismerkedtünk. A felderítőgépek csak géppuskáztak. Mivel Luccs úrék háza sem hasonlított az Atlanti-falhoz, kevés védelmet nyújtott a lövedékek ellen. Ezért, hadifogságot járt apám vezényletével, a következő módszert választottuk: ha a gépek északról jöttek, mi a ház déli fala mögé hasaltunk. Ha délről, átrohantunk a túlsó oldalra, hogy minél több fal legyen köztünk és a géppuskák között.

Luccs úrék más stratégiát választottak. Idősek is voltak már a rohangászáshoz. Luccs úrnak eszébe jutott, hogy a ház egyik fala mellett van a téli tüzelő. Ölfá, szép rendben felhalmozva. Ő ehhez a falhoz ragaszkodott. Luccs néni viszont, akitől gyönyörű epret szoktunk kapni, az ágy alatt vélte meglelni a legbiztosabb bújóhelyet. Eléggé természetes lévén, ha egy-

szer már bebújt, nehezen kászálódott ki onnan, tehát inkább ott maradt.

Egyébként mindhármónk cseles taktikája megfelelőnek bizonyult. A falakat ugyan számtalan golyó ütötte át, de mi valamennyien sértetlenek maradtunk.

Aztán csend lett. Áldott, békés csend a repülőmotorok üvöltése, a gépfegyverropogás után. Fellelegeztünk. Luccs néni valahogy kikászálódott az ágy alól; apámnak és Luccs úrnak ehhez kissé meg kellett emelniük a nehéz diófa ágyat. Mi anyámmal a díványra roskadva lihegtünk. Gólyalábú apám büszkén magaslott fölöttünk. Luccs úr sürgősen eltávozott a reterárra.

Ebben az áldott csendben a felnőttek ismét kupaktanácsot tartottak. Mivel apámék, okulva a történelemből, nem ítélték eléggé biztonságosnak Luccs úr házáat, elhatároztuk, hogy elköltözünk. Természetesen nem a mi házukba, melynek falai papírvékonyak voltak. A logika segített. A telepen egyetlen építésmérnöknek volt nyaralója. Az pedig nyilvánvaló, hogy egy építésmérnök építi a legjobb házat. Tehát elindultunk oda. A mérnökök egyébként nem tartózkodtak a nyaralóban, csak a nagymama, akit valamiért itt feledtek az öreg cseléddel.

Mit ad isten, az oroszok is úgy vélték, ez a legvédehetőbb ház a telepen. Ide telepítették a parancsnokságot. A ház mindkét oldalán harckocsi állt a fenyőfák mellett, égnek meresztett csővel. A kertben serényen ásták a rózsabokrok között a géppuskafészeket.

Akkor hallottam az első orosz szót életemben. Apámtól. Valahogy így hangzott: – Kagda bugyet mir? – Vagyis hogy mikor lesz béke.

– Bugyet – mondta a parancsnokló kapitány. – Berlin kaput i bugyet mir.

A parancsnokságon térképet mutattak apámnak, kérdezték, s a hosszú hadifogsága alatt tanult szavak egymás után ballagtak elő az emlékezetéből. Tőlem az egyik katona megkérdezte, hány óra. Büszkén mutattam neki filléres órámat. Nem nyúlt ahhoz senki. Tudom a történeteket az elrabolt órák tízezreiről, de azt is tudom, nem volt még a világon hadsereg, amelyik ne vette volna el magának, amire szüksége van.

A kapitány elbeszélgetett velünk. Már mint apámmal, amennyire lehetett. Mondta, hogy ő kijevi, mérnök, mutatta a családjára fényképét. És mondogatták serényen, hogy bugyet mir.

Aztán egy sivítás szakította félbe az áldott csendet. A szőke ukrán kapitány üvöltve az ajtóra mutatott, ami a pincébe vezetett. Mi rohantunk, az emberei is, ő csak állt és üvöltött.

Az egyik orosz kiskatona mögött az első bomba vágta be a pinceajtót. Nem is a pinceajtót: az egész házat rádöntötte a pincére. Aztán elszabadult a pokol. Dörögtek az ágyúk, a légvédelmi géppuskák, a zuhanóbombázók semmihez sem hasonlítható üvöltéssel csaptak le újra meg újra a ház romjaira, a kertre.

Az ukrán kapitányt órák hosszat néztük. Ott feküdt a pinceablak előtt; nem volt feje. Ő volt az első halott, akit életemben láttam. Néha gondolok rá. Alighanem kevesebbet, mint amennyit megérdemelne. Nem olvastam el a földvári hősi emlékműre vésett neveket; nem tudom a nevét. Ezért a családját sem tudnám megkeresni, bár nem is akarom. A kislánya feltehetőleg még él, a fényképen olyan hatévesforma lehetett. Mit mondanék neki? Hogy az apja értünk áldozta az életét? A szó szoros értelmében, amikor nem ő rohant a pincébe, hanem bennünket, a gyűlölt ellenséget terelt el a halál útjából. Mondjam, hogy abban a néhány percben, amíg beszélgettünk a számomra érthetetlen nyelven, valamiért megszerettem ezt az embert? Ki hinné el? Csonttá, frázissá rágtuk a szavakat, amelyeknek valamikor értelme, tartalma volt. Akárhogy is, ez a bennünket, a beosztottait ordítva az életbe terelő kapitány meggyökereztetett bennem valamit, ami beleépült az életembe.

Az első bomba, mint említettem, elvitte az építész házáat. A következők tucatjai, százai a harckocsikat, a géppuskafészeket. Hat órán keresztül tombolt a pokol. Tízperces időközök-

ben jöttek az újabb és újabb bombázórajok. A pince ugrált, mint egy bakkecske. De kitartott. Mégiscsak építész építette, bár feltehetőleg nem erre a célra.

A ház, illetve ami maradt belőle, akkor már égett fölöttünk. Az építész nagymamája csak attól félt, hogy benne égünk. A bombák, gépágyúk nem érdekelték, de a tüzet nem szerette. Visszaemlékezve azokra az órákra, bizony isten meg tudom érteni.

Az öreg cselédlány, aki már nem jutott le a pincébe, de nem jutott a kapitány sorsára sem, a tízperces szünetekben, amikor a repülő új bombákért mentek, lyukas öntözőkannával locsolta a tüzet. Sosem mulasztotta el leszólni az öreg nagyságának, ne féljen semmitől, amíg őt látja.

Amikor jött a következő bombázóraj, elbújt a zöld, deszkából épült fűskamrában. Az épen maradt az egész bombázás alatt. Feltehetőleg, mert azt is építész építette.

Apám arcából folyt a vér. Anyám letépte a kombinéját, azzal kötötte be. Egy orosz katonára a félméteres ablak alatt ült egy teknőn, s egyik cigarettáról a másikra gyújtott. Egy másik énekelt. Nagyon halkán, inkább csak dúdolva. Nem emelte fel a hangját, amikor a bombák zuhogtak. Hogy mit énekelt? Ma úgy képzelem, hogy népdalokat és forradalmi indulókat. Ez természetesen egyáltalán nem biztos.

Anyám az egyik szünetben elásta a pince homokos talajába a hatszemélyes családi ezüstöt, amit a kezében szorongatott, mióta körbeszaladgáltuk Luccs úr házát. Ott, mindenki jelenlétében. Hogy legalább az ezüst megmaradjon, ha mi ott is pusztulunk? Ki tudja.

Már szürkült, amikor végre csend lett. Nem olyan áldott csend, mint órákkal azelőtt. A stukák, a bombák minden sejtünkben üvöltöttek. Katonák jöttek az ablakhoz, lefeszítették róla a rácsot, kihúzgáltak bennünket a pincéből. Az ajtón nem lehetett kimenni, azon rajta feküdt a ház teteme.

Odakint is a pokol várt. Nemcsak a fej nélküli kapitány, akit az emberei a karjukban vittek el valahová, ahol már soha nem találkozik a kislányával. Az országúton megvadult csorda hömpölygött, a félelemtől eszüket vesztett lovak, katonák, félkeréken ugráló ágyúk, félborult szekerek. Félelmetes tankok tapostak utat maguknak, olykor-olykor a levegőbe lóttek. Lóttek a katonák is fél kézzel a dobtáras géppisztolyból, ki tudja, mire. Talán a halálra. Méteres bombakráterek öblösödtek a földben, fenyőfák csüggték a platánok ágain, halottak bóbiskoltak a dércsípte virágágyásokban. Buggyos, vörös csíkos nadrágú lovasok vágattak örülten körbe a telepen, lovuk nyakához simulva, a szemükkel lőtték ránk a géppisztoly sorozatokat.

A nyaralótelep abban a pillanatban népesült be, amikor bennünket kicibáltak a pincéből. Más emberek is lapultak más házakban, más pincékben, tyúkólban, az ágy alatt. A telepen egyetlen házat talált el féltucatnyi bomba, az építészt, amelyet mi jó érzéssel biztos búvóhelynek választottunk. Mondtam, szüleim ítélőképessége ebben az időben nem volt a legszerencésebb. Luccs néni a közös tanácskozáson kijelentette, ő inkább a háza romjai alá temetkezik, de nem hagyja el az otthonát. Luccs úr házát egy repesz sem érte, akárcsak a mi papírfalú nyaralónkat.

A nyaralótelep állandó vagy ideiglenes lakói közül senki sem halt meg. Csak katonák. Testük kibuggyant a kiegészítő páncélosokból, ölelték a géppuska csövét, beletemették az arcukat Razga úr, a parcellázó főjegyző féltett és csodált futófenyőjébe, ráakaszkodtak a kerítés szögesdrótjára. Sok katona. Mít tudtam én akkor Sztálingrádról, a Don-kanyarról? Az a néhány tucat halott, akit láttam, nekem nagyon sok volt.

Gránátölcseréken, hullákon, lótetemen át bukdácsoltunk a nyaralónkig. Dühödt katonák csapkodták az ajtót, káromolták az eget, ölelték halott bajtársaikat. Velünk nem törődtek. Gyakorlatias anyám az ágyneműt szedte össze, kötözte batyuba, tette a hátunkra. Akármi

lesz, aludni valahol mégiscsak kell. Apám félig vakon botorkált, rózsaszín kombinéval bekötött arcával.

Ahogy a tűzszünet után az emberek egyszerre bukkantak fel búvóhelyükről, egyszerre is indultak el az erdő felé, anélkül hogy összebeszéltek volna. Nem kellett ide szó. Mindenki tudta, hogy az egyetlen parancs: el innen. El a pokol legmélyebb bugyrából, amely fölött bármelyik pillanatban újra megjelenhettek a stukák, ránk zúdítva gépágyúorozataikat, bombákat s talán még ennél is borzalmasabb üvöltésüket.

Furcsa csapat lehettünk. Az építész mérnök nyolcvanéves anyja, az öreg cselédlány karjára támaszkodva. Luccs néni, kezében két összekötözött lábú tyúkkal. Luccs bácsi, dédelgett kanárimadara kalickájával s egy demizsonnal. Szatmáriék, hátizsákkal, glédában felsorakozva. Mi az ágyneműs batyunkkal s anyám hóna alatt a legkisebb perzsaszőnyeggel. Egy erdélyi asszony, aki közvetlenül a stukák megjelenése előtt toppant be az építész házába, két kislánnyal és egyetlen bőrönddel. Az egyik lánynak gipszben volt a lába, eltörött valahol a hadak útján, Marosvásárhely és Szántód között.

Voltunk többen is, ez most már nem érdekes. Razga úr volt az egyetlen, aki kijelentette, tapodtat sem mozdul a házából, az az övé. Szép ezüstfenyői voltak. Mint később kiderült, még aznap este egy lovas katona kardjával a fenekébe bökött. Razga úr, családostól, meg sem állt Kőröshegyig.

A menekülők csapata egyébként ez esetben jól számított. Alighogy elértük az erdő szélét, a magaslatot, ahonnan látni lehetett a telepet, a Balatont, újra megjelentek a repülőök. Iszonyodva néztük, ahogy lecsapnak valamikor oly békés nyaralótelepünkre, végigpásztázzák az országutat, üvöltve keresnek maguknak újabb áldozatot. Lángolt a környék, még a tó is, szikrázó nyomjelző lövedékek vertek fát, földet. Mért volt a félórás szünet, amíg mi megmenekültünk?

A nagy tölgyfa alatt, amelyikre oly sokszor másztunk fel, még vasszőget is vertünk a törzsébe kapaszkodónak, a csapat kupaktanácsot tartott. Volt, aki a szántód-pusztai uradalom felé vette az útját, annak a hatalmas pincéjében bizakodott. Ők voltak a legöregebbek, legfáradtabbak; a tihanyi bencések uradalma mindössze két kilométerre volt. Ugyan honnan tudták volna, hogy a katonák és a cselédek közös erővel fejszével lékelik meg a hatalmas hordókat, részeg emberek hada tántorog majd térdig a borban, sebesültek fuldokolnak a sárga nedűben. Úgy mondták, egy orvos ezredes, vagy talán tábornok, mert alacsony sarzsi ilyesmire nem vetemedhet, gépfegyverrel kergetett ki mindenkit a pincéből. Állítólag nemcsak a levegőbe lőtt.

Tavaly jártam a híres, gyönyörű pincében. Idegenforgalmi látványosság, dollárt is terem, tízezrével. Azt a padkát, ahová Éva néni, az építész nagymamája húzódott, szorosán összekapaszkodva öreg cselédlányával, hogy a borba ne fulladjanak, csak én ismerem.

A csapat fiatalabb, elszántabb vagy talán riadtabb tagjai nekivágtak az erdőnek. Szatmári bácsi vezette a hadoszlopot, aki, mielőtt asztalos és méhészt, erdész volt, mint az egész családja. Koromsötétben is tudta az utat a tizenöt kilométerre levő erdésztelepre, ahol felnőtt. Nem kis teljesítmény, mert sötét volt, mint a pokolban, a szederindák belekapaszkodtak az ágyneműs batyukba, a tölgyfaágak arcul csapták az erdélyi kislányokat, bogáncs kapaszkodott a lábunkba, talán marta. De mi csak mentünk, rohantunk, tébolyodottan, hogy minél messzebb legyünk az elátkozott világtól, ahol bombák szántják a földet, géppuskák boronálják. A gipszelt lábú kislányt felváltva vittük a hátunkon, nyakunkban, az erdélyi asszony hatalmas bőröndjét a vállunkon.

Aztán Szatmári bácsi megállt. Nyugodt, rezzenéstelen ember volt, most is nyugodtan tette le hátizsákját. De ahogy letette, mindnyájan tudtuk, hogy itt a vég. A törött lábú kislány abbahagyta a sírást, égimeszelő apám, arcán a véres kombinéval, egy fának támaszkodott,

Szatmári néni fogta két lánya kezét. Anyám leguggolt pisilni, ott, mindenki előtt.

Ismét ott voltunk a pokolban, ami elől annyi óráig menekültünk botorkálva, tántorogva. Tűz lángolt az ég alján, lánggra lobbantotta az erdőt, a fekete bükkfákat, nagy tenyerű tölgyeket, a szívós bozótot. Csak a robbanások jajkiáltása nem hallatszott még.

Álltunk megkövülten. Aztán a felnőttek tanakodni kezdtek. Nem vitás, előttünk is, mögöttünk is a pokol. Úgy döntöttek, idegsejtjeikben a stukák halálhörgésével, hogy itt maradjunk az erdő közepén. Beássuk magunkat a földbe, tíz körömmel, hiszen más szerszámunk nem volt. Makkon élünk majd, és gyökereken. Talán nyulat is tudunk fogni hurokkal, magyarázta a szakértő Szatmári bácsi. Földbe ásott rejtekhelyünket ágakkal takarjuk, hogy az őz se vegye észre, nemhogy a repülők. Akárhogyan is, de nem megyünk emberlakta helyre, soha, soha többé. Mert ahol ember van, ott van a halál is. Meghúzódnak az erdő sötétjében, a sötétség védelmében, ami elrejt bennünket a rettenetes fény elől.

Aztán fölkelt a hold. Sokat virrasztottam a kormánykerék mellett, sokszor találkoztam ezzel a szelíd égitesttel. Ilyen vörös sose volt. Vérbe mártották aznap éjjel, vért csorgatott a világra. Vagy csak az idegrendszerünk bomlott meg a bombázók jajától, gépágyúk rőfögésétől, bombák sikolyától?

Szatmári bácsi visszatette a hátizsákja zsebébe a kisbaltát, amit addig a kezében szorongatott, a repülők vagy a félelem ellen. Az erdélyi asszony felemelte spárgával átkötött bőrröndjét. Vértó arcú apám nyakába vette a törött lábú kislányt, anyám hátára a batyut. Mentünk tovább az erdészház felé. Most már a hold is mutatta az utat, az áldott fényű hold, amitől néhány perce még úgy rettegtünk. Babonákban nem hiszek, az álommeséket megmosolygom, de azóta tudom, hogy a világon minden lehetséges.

Az erdészház voltaképp egy kis település volt az erdő mélyén, kilométerekre a legközelebbi falutól. Tótokilap volt a neve, számomra máig is megfejtethetlen. Az erdész takaros, tornácos házán kívül voltak itt hosszú, nyomorúságos cselédházak, azoknál szebb istállók, takaros górék, magtárak, ólak. Tótokilap, akárcsak az egész erdő, a bolond grófé volt, akit olykor láttunk, amikor kikocsizott kőröshegyi kastélyából, sárga csészán. A kastélyt sose láttuk, magas kőkerítés vette körül, hatalmas fák takarták. Azóta jártam ott, szép épület még romjaiban is, kár, hogy gabonát tárolnak benne.

A grófot azért nevezték bolondnak, nemcsak az ispánjai, a cselédei, az egész környék, mert egy szép agancsú őzszak jobban érdekelte, mint az évi termés. Csak sokára tudtam azonosítani Széchenyi Zsigmonddal, a nagy vadásszal és ismert íróval. Az ő vendégei voltunk hónapokig, ha nem is az ő meghívására. Feltehetőleg később sem értesült vendégeskedésünkről.

Széchenyi gróf nemcsak vadászott, lovakat is tenyésztett. Nem értek hozzá, de úgy gondolom, gyönyörűeket. Híres ménese egy részét ide menekítette a front elől, Tótokilapra. Jól választott, az erdészlet közelében nem járt se német, se magyar katona. A háború vége felé a hadsereg kíméletlenül rekvirálta a lovakat, nem törődve, hogy paraszt vagy gróf a gazdájuk.

Néhány nappal azután, hogy megérkeztünk Tótokilapra, leesett a hó. Esett, csak esett, nagy, selymes pelyhekben, napokig, talán hetekig. Előbb bokáig ért, aztán térdig, végül nekem, a tizenöt éves kamasznak a hónom aláig. És megjött a fagy is; ami hó esett, nem olvadt el. Tótokilap el volt zárva a világtól. Ide a tankok sem tudtak eljutni. Helikopter pedig akkor még nem létezett.

Az erdész valamiféle nagyon távoli rokona volt Szatmári bácsinak. Hatalmas, szigorú ember, csizmában járt mindig, zöld kalapját a szobában sem vette le. Nemegyszer úgy vágta pofon valamelyik cselédet, hogy annak viszont lerepült a kalapja. Felvette mindig, tisztességesen.

Mi urak voltunk a számára, még a tehetetlen, szomorú erdélyi asszony is, úgy is beszélt velünk, kellő tisztelettel. Már amikor beszélt, mert ritka szófukar ember volt, leggyakrabban káromkodni hallottam. Adott egy szobát, mindnyájunknak, de bútort, ágyat semmit. Szalmát terítettünk a földre, jó sokat, az volt bőven a lovaknak, a szalmára lópokrócot, az is akadt. Bizony isten jó fekvés volt rajta. Most derült ki igazán, mennyire igaza volt anyámnak, hogy a vánkost, lepedőt cipeltük magunkkal, át a sötét erdőn.

Szatmári bácsiék aludtak a szoba egyik oldalán, szép sorban, férj, feleség és a két leány. Mi a másik oldalon, én apám és anyám között. Az erdélyi asszonynak, két kislányával, az ablak alatt jutott hely. Ott volt a leghuzatosabb.

Volt a szobában egy kecskelábú asztal, két lóca és egy zsámoly. Itt ettünk, tanyáztunk napközben, bár inkább a szalmán, az melegített is. Vaskályha is volt, kerek, azon főztünk, másutt nem lehetett. Mindenki külön-külön főzött, a csajkarendszert és a kollektivizmust akkortájt még nem ismerték. A kályhára egyszerre csak egy lábos fért el, ami okozott némi sűrűlődést a három család között, de veszekedésre nem emlékszem. Csupa kiváló, Krisztus-természetű ember élt abban a szobában? Vagy úgy pofon vágott minket a sors, hogy az életnek is örülünk? Inkább az utóbbira gondolok.

A kályha körül forgolódo asszonyok közül egyébként Szatmári néni ritka jó természet volt, béketűrő, csendes, segítőkész. Az erdélyi asszony riadt, mint egy eger, azt is megköszönte, ha kibújhatott a lyukából. Anyámból a nehéz sors legjobb tulajdonságait varázsolta elő: határozott volt, de nem agresszív, magabiztos, de türelmes, kedves, fensőbbeséges gög nélkül. Csak egyszer fortyant fel családi szalmánkon, amikor Szatmári bácsi állítólag becsapta az ajtót, miközben ő beszélt, ami úriemberek között köztudottan sértés. De hamar lecsillapította magát azzal, hogy Szatmári bácsi mégsem úriember.

Apám a bombatámadás következtében egyik szemére megvakult. Üvegszilánk fűrődött a szemgolyóba, látni lehetett, ahogy szétroncsolta a pupillát. Orvos természetesen nem volt a behavazott erdőben, de ha lett is volna, mit tud csinálni? Fájdalomról apám sose panaszkodott. Lehet, hogy valóban nem fáj a szeme. Valószínűbb, hogy nem volt panaszkodós természet. Anyám egy ócska bőrkesztyűből, amit az erdészekről szerzett, szemvédőt varrt neki. Apám azt hordta a haláláig, cipőfűzővel a fejére kötözte.

Egyébként kiderült, hogy az építész pinceablakából, melyet az első bomba röpítőjára vitt, nekem is jutott egy szilánk a combomba. A nagy ijedtségben, majd a nagy rohanásban észre se vettem, de Tótokilapon már ott púposodott a bőröm alatt. Aztán elvándorolt valahová. Megvan ma is. Ha rossz idő készül, hasogat. Jobb, mint a barométer, mindenkinek ajánlhatom.

Nekünk, gyerekeknek az erdésztelep maga a csoda volt. Még a Szatmári lányoknak is, akik nem voltak hozzánk hasonló úri népek. Az erdészék házába ritkán tettük be a lábunkat, pedig ott is volt négy gyerek. Nem is igen invitáltak. Annál többet kóborogtunk a cselédházakban, a hatalmas pajtákban, a mindenféle gép, szerszám között, az ólak körül, a tehénistállóban, de elsősorban a lovak között. Hamar megbarátkoztunk velük, vagy ők velünk. A cseléddek nem bánták, ha órák hosszat vakarjuk, kefével fényesítjük a szőrüket. Olykor még azt is megengedték, hogy amikor itatni viszik őket a gémeskúthoz, felüljünk a hátukra.

Gyönyörű állatok voltak. Különösen egy hároméves, fekete kanca, a Táltos. Tudom, hogy hivatalosan nincs fekete ló, de a Táltos akkor is az volt. Fehér csillaggal a homlokán. Mivel a vendég gyerekek között én voltam az egyetlen fiú, természetesen én sajátítottam ki magamnak. Puha, nedves orrával a kezemet bökögte, hoztam-e neki kenyeret. Vittem volna cukrot is, de cukrunk nekünk se volt.

A cselédgyerekekkel az erdészék leszármazottjai nem álltak szóba. Legfeljebb egy gyere ide vagy vidd oda erejéig. Szatmári bácsi is szigorúan megtiltott a lányainak mindenféle

kapcsolatot. Elvégre ő is erdész volt, valamikor. Anyám engem nem tiltott tőlük, az erdélyi asszony se a lányait. Nem voltunk mi demokratikusabbak, de a nagyobb különbséget könynyebb elfeledni, mint a kisebbet. Urakból nem lehetnek cselédek. A cselédekből lett erdészek idegrendszerre bizalmatlanabb és óvatosabb volt.

Azért a mi szüleink sem örültek, ha órákig üldögéltünk valamelyik cselédházban, ahol több család lakott közösen, s számtalan gyerek nyüzsgött. A cselédházakat ugyanúgy szerettük, mint a lóistállót. Alighanem az ismeretlen világ, az ismeretlen teremtmények vonzottak engem meg a két erdélyi kislányt. A világot valahogy másképp látó emberek s a lovak, melyeknek szőre fényesebb volt, mint a mi hajunk. A cselédházakban egyébként jobbra csak asszonyok és gyerekek voltak, a férfiakat elvitték katonának. A cselédlakások nyomorát valószínűleg azért nem észleltük, mert a lópokróccal letakart szalmán mi sem laktunk különül.

Az erdész egyik fia sánta volt. Jó pajtások voltunk, megmutatott a csűrökben, pajtákban mindent, de olykor, talán épp testi hibája miatt, morcos és kötekedő volt. Egyszer, minden előzmény nélkül, azt mondta:

– Ha az én szüleim nem etetnék a tiedet, rég fölfordultatok volna.

Dühömben pofon ütöttem. A sértés nem engem ért, apámat, anyámat.

A rettenetes a második pofon volt. Amit akkor sóztam le Karcsinak, amikor felmértem, hogy nem üthet vissza. Elsősorban nem azért, mert nyomorék, mert én erősebb vagyok. Egy erdészfiú nem üthetett meg egy úrigyereket.

Karcsi nem vette a lelkére a pofont, kapott az apjától eleget. Továbbra is jó pajtások maradtunk, de én azóta sem felejtettem el meggondoltan ütésre emelt kezemet. Soha többé nem ütöttem meg senkit, csak verekedés közben, amikor az adok-kapok érzése mégiscsak más, mint a visszaadhatatlan pofoné.

Hozzá kell tennem, azt a második pofont bizsergetően élveztem. Egy okkal több, rogy féljek az emberiség pofozókedvétől.

Egyébként valóban az erdészek láttak el minket mindennel. Liszttel, zsírral, sóval, hússal, a cukrot pótoló mézzel. Nekünk még egy kanalunk sem volt.

Az ellátás nem emberbaráti alapon történt. Nekünk is, Szatmári bácsiéknak is volt pénzünk elég, csorgatta a zsebünkbe a háború. S a behavazott erdőben, ahol azt se tudtuk, béke van vagy háború, a pengő még régi fényében ragyogott. Az erdélyi asszony két napig sírt éjszaka, amíg anyám ki tudta szedni belőle, hogy elfogyott a pénze. Valami talmi ékszer akart adni az erdészeknek, de anyám, aki ismerte a világ minden titkát, megtiltotta. Úgy vélte, valószínűleg helyesen, hogy akkor ezentúl mi is csak aranyért kapunk szalonnát, nem a kétséges értékű papírpénzért.

Attól kezdve az erdélyiek is a mi pénzünkön éltek. Nem hiszem, hogy valaha is készült közöttünk elszámolás. Azt sem, hogy anyám szamaritánus volt. De jó lélek, különösen, ha a jószág egybeesett családjá érdekeivel.

Később vásároltunk egy disznót. Nem a grófét, azok sérthetetlenek voltak. Akadt az erdészék óljában elég, már lihegni is alig tudtak a zsírtól. Budapest milliányi lakója akkoriban már éhezett, lódogokról farigcsálta a húst. Szatmári bácsi szakszerűen leölte, feldolgozta a kétmázsás hízót. Testvériesen megosztottunk az árán. Szatmári néni gondosan aggatta fel a füstölőben a rúdra a hosszú kolbászokat:

– Egy a maguké, egy a miénk. Egy a maguké, egy a miénk.

Mivel a gyerekek között semmi sem marad titokban, az erdészékről lassan kiderült, hogy módszeresen készültek a front közeledésére. Az erdész nemcsak a vadászfegyvereit zsírozta be gondosan, tekerte rongyba, szalmába, ásta el egy ládában a krumpliföldön. Egy ócska

flintát elől hagyott a falon, ne szúrjon szemet, hogy az erdésznek nincs fegyvere. Sok mázsa krumplit vermeltek el az erdő szélén, kukoricagörét építettek a bokrosban, a disznóknak is rejteklát a sűrűben. Aztán arra is fény derült, hogy egy kamrácskát elfalaztak, oda került a ruha, az ágynemű, az edény nagy része. Egy másiknak az ajtaja elé nehéz szekrényt toltak, ott volt felfüstölve legalább három disznó, pácban a hús, bödönökben a zsír, ládában liszt, gabona. Gondolom, akadt még más is a pincében, padláson, csűrben, pajtában. Hozzánk, urakhoz képest rettenetesen gazdagok voltak.

A front, mármint az oroszok, nem érkeztek meg se decemberben, se januárban. Azt se tudtuk, hol vannak; rajtunk, a menekülteken kívül az erdésztanyán senki sem látott még orosz katonát. Az erdész persze befogathatott volna a csengős, nagy szánba, beküldhetett volna egy bérest Endrére hírekért. Volt eszében. Mindenkinek szigorúan megtiltotta, hogy elhagyja a pusztát, mondván, addig vagyunk biztonságban, amíg senki sem tud rólunk. Erről pedig gondoskodott a hó.

De aztán csak tavaszodni kezdett, s megjelentek az első oroszok. Lóháton jött mind, a legtöbbjüknek piros stráf volt a nadrágján. Csodálkoztunk, hogy kerül ide ennyi tábornok. Apám megmagyarázta, hogy ezek kozákok. Ettől az erdész foga vacogni kezdett, beparancsolta lányait a szekrény mögötti szobába, s megesküdt, falubeli ellenségei mutatták meg az utat a katonáknak, őt fosszák ki, ne a falut.

Fosztogatni a katonák nem fosztogattak. De amikor az első járőr meglátta az erdész ócska flintáját a falon, géppisztollyal a kezükben kutatták át az egész házat, a pincétől a padlásig, és nyemcit kerestek. Az erdészt közben bezárták egy verembe. A felesége jajveszékelt, a lányok lapítottak a szekrény mögött.

Apám és egy tótul gagyogó béres kézzel-lábbal magyarázták, hogy az erdész, erdész, kell neki a puska. Mindkettőt hasba bökték a géppisztollyal, s terelték a falhoz. Végül is az érveknél meggyőzőbb volt a falakat díszítő sok agancs, őzfej, kitömött fácán, róka, amit mindnyájan buzgón mutogattunk. Az egyik katona nézte ezt a sok erdei istenteremtményét, aztán elvagyorodott, s feltolta a sapkát a homlokán.

– Haraso – mondta, s kivette apám hasából a géppisztolyát. Az erdészt is kiengedték a veremből, aki erre az alkalomra családjával együtt a legrosszabb gönceibe öltözött, hangsúlyozva, hogy ő is szegény ember. A grófhhoz képest kétségtelenül az volt, miként a vadász Széchenyi is a nagy Esterházyhoz képest. Még a vállát is megveregették, mutatván a sok trófeát, hogy puff-puff. A flintát azért elvitték. A cselédeknek és nekünk, uraknak nem volt szükségünk álruhára. Anyám szinte mindennap varrta, stoppolta egyetlen ruhánkat.

Tótokilap címét ezután a katonák mintha egymásnak adták volna, mint egy kellemes vendégfogadóét. Majd mindennap jöttek a lovasok, mindig párosával, sohase egyedül. Tudták, mi az erdő törvénye. Csak azt nem, hogy itt ez a törvény nem érvényes.

Az erdészek gondosan elrejtett kincseit nem keresték. Inkább ők hoztak bort, pálinkát, ruhát, lisztet, gondolom, nem a Don-vidékről. Az erdészeknek mindenesetre több volt belőle.

Nő és ló viszont kellett nekik. Mint minden katonának, aki nem dzsipen nevelkedett.

Az előbbi szerencsére könnyen meg lehetett oldani, s nem a szekrény mögött vacogó erdészlányok segítségével. Nem lett mártír vagy katonaszajha ötven-valahány éves anyámból, a dagadó keblű erdésznéből, a méltóságteljes Szatmári néniből, az egércú erdélyi asszonyból sem. Volt a cselédházban egy riherongy cemende, azzal szemben nem kellett senkinek erőszakot alkalmazni. Úgy hírelt, az erdésznek sem. Három kicsi gyereke volt, a férje évek óta a fronton, azt se tudta, él-e. Az arcára már nem emlékszem, csak arra, hogy kedves természetű volt. Ha a katonák gyévuskát kerestek, máris küldték őket hozzá. A fiatalasszony egyre szebb ruhákban páváskodott, drágaköves gyűrű is került az ujjára, s már visszafelelt az er-

dészeknek, akik mérhetetlenül megvetették ezt a szajhát.

A cselédasszony csendes lázadása lavinát indított el. A hatalmas termetű és hatalmú erdész félni kezdett. Hiszen a béresek mind tudtak az eldugott holmiról. Egy ilyen kis településen nem volt titok. Úristen, mi lesz, ha csak egyetlenegy cseléd elkotyogja a titkot a katonáknak. Akár bosszúból, akár részegségében, mert innivalót mindig hoztak a lovasok. Attól kezdve nemhogy pofon nem csattant el az erdésztelepen, goromba szó sem hagyta el az erdész száját, ami feltehetőleg igen nehezeire esett. Még gabonát, kukoricát is méretett a cselédeknek, kommención felül, a gróféból.

Ha a nőekkel nem is, a lovakkal baj volt. Az erdész ugyan nagy ravaszán egy eldugott istállóba rejtette a féltve őrzött tenyészállatokat, s mindig csak az igáslovakat mutogatta, azok meg nem kellettek a katonáknak. De egyszer jött egy csámpás kis kozák, fején félreccapva a kucsma, oldalán görbe kard, s egyenesen a rejtekistállóba ment. Természetesen a Táltost vitte el, a legszebbet. Ott hagyta helyette kicsi, agyonnyúzott kozáklóvát, amin talán a Dontól lovagolt Tótokilapra.

Napokig búskomor voltam. Nemcsak én, a lovászok is. Az erdész magában átkozódott, lelövi, aki elárulta a ménest.

Aztán megszerettük a kis katonalovat. Talán azért, mert sosem láttunk ilyen fajtát. Ez lett a kedvenc, el is neveztük Kedvesnek, hallgatott is rá hamarosan. Hetek alatt kigömbölyödött a dupla adag zabtól, a szőre csillogott, öröm volt ránézni. Ha oroszok jöttek, dicsekedtünk vele, kézzel-lábbal magyaráztuk, milyen nyiszlett gebe volt, most meg milyen gyönyörű. A katonák nevték, hogy ajnározzuk az ő lovukat.

Aztán elvitték a Kedvest is, minden lovat, az igásállatokat, a szekereket is. Kitavaszkodott, meglódult a front. Mint később kiderült, az oroszok Székesfehérvárnál áttörték a makacsul védekező németek gyűrűjét. Négyhónapos erdei száműzetésünk véget ért. Vettük a batyunkat, benne az elrongyolódott ágyneművel, fél sonkával, szalonnával, s visszabaktattunk Szántódra.

Nem valami szívderítő látvány fogadott. A nyaralótelepen kráter kráter mellett, szép cseresznyefánkat telibe találta egy gránát, mindenütt lövészárkok, megtömve rothadó paplannal, szőnyeggel. A ház kifosztva, a kiskonyha köves padlóján láthatólag tüzet raktak. Jó, hogy le nem égett a ház, mondta anyám. Apám egy szemétkupacban megtalálta féltve őrzött bajnoki aranyérmét. Még a piros-fehér-zöld szalag is megvolt rajta.

Hogy egyáltalán élni tudjunk, úgy kellett összelopkodnunk mindent a többi házból, pedig azokat is kifosztották. Mi voltunk a telep egyetlen lakói Szatmári bácsiékon kívül. Lesnyayék házában találtunk egy öreg tesvérpárt, csángókat, akiket Bukovinából hajtott maga előtt a front. A férfi kacska volt, mindketten buzgó jehovisták vagy adventisták, erre már nem emlékszem. Csak arra, milyen szelíden, tapintattal igyekeztek bennünket is megtéríteni az egyetlen üdvözítő igaz hitre. Nem sok eredménnyel.

A tolvajlásainkat roppant szégyelltük. Este mentünk a zsákmányért, amit nappal kiszemeltünk magunknak. Csak anyám meg én. Apám határozottan megtagadta a részvételt a rablóhadjáratokban, s anyám valamiért nem is erőltette. Így lett néhány székünk, egy asztalunk, pár edényünk, evőeszközünk. Anyám még évek múlva is kérdezgette a szomszédokat: – Nem a tiétek ez a korsó? – Ki emlékezett már, mit honnan zabráltunk.

Érdekes, hogy soha, egyetlen nyaraló sem ismert rá valamelyik ütött-kopott tárgyban a sajátjára. Csak a nyugalmazott tanár és egykori légoltalmi parancsnok sértődött meg annyira, amikor anyám bevallotta neki, hogy leszedtünk a házukról két tucat cserepet, mert beázott a szobánk, hogy soha többé nem állt szóba velünk.

Sok év múlva egyik barátom magával hozta Szántódra látogatóba egy ismerősét. Jó szél

volt, átvitorláztunk Tihanyba. A Citromosban kötöttem ki. Ez a védett öböl onnan nyerte a nevét, hogy Rákosi Mátyás egyszer elhatározta, Magyarországon is kell citromot termesztetni. Egy jó eszű és bátor mezőgazdász, mielőtt felszántották volna a badacsonyi szőlőhegyet, ahogy tervezték, kísérletképp Tihany legvédettebb zugában kipróbálta a citromtermelést. Gyönyörű fügek értek ott, a levendulás alatt. Hogy aztán azért maradt-e épségben a badacsonyi hegy, mert a Citromosban nem érett be egy szem citrom se soha, vagy mert más gondok foglalták el az ország vezetőjét, nem tudom.

A barátom ismerőse megkért, kapaszkodjunk fel a Csúcs-hegyre. Szívesen mentem, szerettem a gyönyörű kilátást. A vitorlás olyan volt onnan fentről, mint egy játék csónak.

A hegytetőn két mélyedés fogadott.

– Itt állt az ütegem negyvennégy telén – mondta a barátom ismerőse. – Innen lőttük Szántódot két hónapig.

A cseresznyefánkra gondoltam, de haragot nem éreztem. Igaz, nem is zártam a szívembe az egykori tüzért. De mit mondtam volna neki? Kérdezzem meg, mért lőtte húszegynéhány évvel azelőtt agyúval a házunkat? Gondolom, nem szórakozásból.

Negyven év múlt el a háború óta. Még ma is sok millió ember kereshetné azokat, akik lőttek rá, a családjára, a házára, a hazájára. Értelme lenne?

Azért a béke keserves korunkban nem szelíd és megbocsátó. Nagyon is kemény és elszánt az arca.

Amikor 1945 tavaszán az összebombázott kelenföldi pályaudvaron lekaszálódtunk a zsúfolt vonatról, hogy gyalog elinduljunk erzsébetvárosi lakásunk felé, amiről azt se tudtuk, megvan-e még, alig akartam hinni a szememnek. Valami kicsit láttam a háborúból, jöttek emberek is a fővárosból Szántódra, akik mesélték, hogy Budapest romokban hever. De mennyivel más hallani és látni. S mennyivel más egy összebombázott, összelőtt nyaralótelep, mint egy milliós nagyváros, ahol utcák hiányoznak, minden ház megvakult, kiégett romok soha nem látott sziluetthez fenyeget, sokemeletes paloták helyén púposodik romhalmaz, félbehasított bérházak mutatják belsejüket, egy fürdőkádat, egy szekrényt, egy ágyat, ami épségben maradt, a járdán nem lehet járni a törmeléktől. A Dunába beletörték karcsú hídjai, s a város fölött ott magasodott koronája, a kiégett, romba dőlt királyi vár.

Családom szerencsésebben vészelté át az ostromot, mint városa. Megvoltunk mind, a Szűcs család is, a különböző, rejtelmes, követhetetlen oldalhajtások is, épségben, többékevésbé egészségben.

Néhányan azért hiányoztak. Poldi bácsi, aki szovjet fogságba esett. Gyula bácsi, aki a parancshoz híven Ausztriába masírozott munkaszolgálatosai élén. A fia, Gyuszi, aki 1944 nyarán lett orvosdoktor, s vitték egyenest katonának, majd Nyugatra. Géza bácsi, aki, mint említettem, Svájcot részesítette előnyben, ő tudta, miért. Lujzi néni, egész családjával, akik ugyancsak úgy vélték, kívül tágasabb. Mire mi Pestre érkeztünk, minden távollevőről érkezett már hír, postán, a Vöröskereszt útján, szolgálatkész emberek segítségével, úgyhogy tudni lehetett, családunknak nincs háborús halottja. Úgy látszott, családom sértetlenül élte át a világháborút. Ez is tévedés volt.

Bajok természetesen voltak. Beba néniéket kibombázták, úgyhogy hozzánk költöztek. Mivel a magyar rádió akkoriban valamiért nem közvetített spanyol nyelvű adást, Beba néni segédápolónő lett egy kórházban, *mamma mia* pedig főzte a spanyolos ételeket, és pörgött a nyelve. Stefi néniéket is kibombázták, még az ostrom előtt. Egy zsidólakásba költöztek, ahonnan a lakókat csillagos házba terelték. A háború után hazajöttek. Stefi néniel egész jól megértették egymást, nem haragudtak rá a lakásfoglalásért, különösen, mivel Stefi néni min-

den értéküket megőrizte, leltárt vezetett a csészékről, tányérokról, amiket összetört, s fizetett értük. Gondozta is a két idős embert, amennyire az idejéből tellett; nem volt se férje, se fia. De aztán Gyula bácsi hazatért Ausztriából. Vagy azért, mert ott nem méltányolták költői tehetségét, vagy mert hívta a turáni haza, vagy mert nem volt feleség, aki elartsa. Ezután megromlott a viszony a két öreg zsidóval, s nemsokára Stefi néniék is hozzánk költöztek. Ekkor nyolcan éltünk a háromszobás csikágói lakásban, hogy milyen elosztásban, már nem emlékszem, csak arra, hogy nekem a cselédszoba jutott.

Károly vállalata természetesen haldoklott. Ezekben az időkben nem volt nemzetközi szállítmányozás, legfeljebb csempészösvényeken. A Pártos & Guzikovszky cég azonban nem adta fel a harcot, ezúttal elsősorban nagybátyám jóvoltából. Pártos úr megélt volna a Napoleon-aranyaiból is. Pénze Károlynak is volt, de nyugodni nem tudott.

A nemzetközi szállítványozási cég illegálisan átalakult belföldivé. Magyarán feketéztek. Teherautószám vitték vidékre a gálicot, drótot, szeget, szerszámot, hozták az almát, a zsírt, fél disznókat. Törvényt szegni nem szép, tudom. Igaz lélekkel mégsem tudom pellengérré állítani Károly tevékenységét, mert Budapest akkoriban a hozzá hasonló törvénytisztegetők nélkül éhen halt volna. Miként Brecht mondta: először a has, aztán a morál.

Az élet engem különben arra tanított, hogy a szabályok irányvonalak, melyeket nagyjából követni kell, ha célt akarunk érni. Száz éve kutatják a Dunát, de ma sincs olyan térkép, amelytől nem kellene itt-ott eltérni. Amíg hajót vezettem, a közép-dunai kormányosoktól tanultam a legtöbbet, akik tenyérből vezettek, nem térképből. Hogy, hogy nem, mindig kevesebbet fogyasztott a gépük, mint a térkép után hajózóknak.

Ma már a térképet se nagyon használják. Inkább a radart.

A szerencsésen átvészelt háború után jöttek a pofonok.

Először bennünket pálcázott meg az új világ. Nem a Nemzetvédelmi Kereszt miatt, ami gyorsan eltűnt a szemétkben. Félszemű apám kötelességtudóan bement a munkahelyére, ahol a főnöki szobában új vezérigazgatót talált. Az előző, az ő gazdája ugyanis börtönben elmélkedhetett arról, érdemes volt-e politizálnia. Életpályája magyar sors, magyar ecsettel. Tiszt a háborúban, darutollat tűz a sapkája mellé Szegeden, ott lovagol valahol a kormányzó mögött, amikor a fehér sereg a románok távoztával beüget Budapestre, valamiféle vezetője, azt hiszem, a Trianon Elleni Ligának, de az üzlet jobban érdekli, alighanem jobban is ért hozzá, igazgató lesz, vezérigazgató, elnök-vezérigazgató. Karácsonykor mindig egy doboz déligyümölcsöt küldött nekem, a titkára fiának, szilveszterkor egy csokor rózsát anyámnak. A lakásán természetesen sosem voltunk, csak apám, amikor otthon diktált neki. Meg is fizette érte, úgy, mint egy átlagos kistisztviselőt.

A nyomozók, így szól a családi legendárium, arra szólították fel apámat, valljon egykori főnöke ellen. Apám erre állítólag nem volt hajlandó. Ekkor gyorsan előkotortak a toronymagas papírkötegekből egy vallomást, miszerint apám egy bombázás alatt a légoltalmi pincében azt mondta, a zsidókat ki kellene innen küldeni. A feljelentés a szomszédunktól származott, akivel egészen jóban voltunk, azelőtt is, később is.

Mondta ezt apám, vagy nem mondta, megállapíthatatlan. Elképzelhető, hogy mondta, mert a keresztény úriemberek akkoriban mondogattak ilyesmit, s apám mindig azt mondta, amit a többiek. Nem tudván, hogy ezekkel a szavakkal is építik a gázkamrákat. Azért nem valószínű, hogy mondta, mert szükséztű ember volt, a világról, az életről általában nem nyilvánított véleményt.

Ma már olyan mindegy. Apámat internálták, a fél szemével, amit közben megnézett egy szemészprofesszor, Károly barátja. Vonogatta a vállát: használja a másik szemét, amit nem fed a kis bőrtakaró.

Szűcs János, Sári testvére, az elegáns, karvalyarcú egykori katonajogász akkor már igazságügyi államtitkár volt és szociáldemokrata. Talán nem tévedek nagyot, ha úgy vélem, az utóbbiról azt sem tudta, mi az. De hát akkoriban mindenkinek be kellett lépnie valamelyik pártba, aki csak egy kicsit is adott magára.

Apám esetében csak legyintett. Internálták, rendben van, majd kiszabadul pár hónap múlva, ha lecsillapodnak a szenvedélyek. Nem kell ezzel foglalkozni. Az internálás egyébként is a belügyhöz tartozott, nem az igazságügyhöz.

Valami igaza volt. Az internáló tábor az egykori Károly-laktanyában volt, amelyik mellett ma gépkocsik tízezrei húznak el a Balaton felé. Apám és társai romot takarítottak. Eléggé liberális rendszerben. Reggelente kivonultak a kijelölt munkahelyre, ahol az őrzőparancsnok kiadta az aznapi munkát, majd visszaballagott a laktanyába, ahol fűtöttek, ellentétben a budapesti utcákkal. Akkor jelent meg újra, amikor vissza kellett vezetnie a foglyait.

Az internáltak közben megbeszélték, aznap ki megy haza. Így apám mindig váratlanul toppant be haza vagy Károlyékhoz. Kékre fagyva, a fején fülvédővel, egyetlen, kockás térdnadrágjában, összehúzza magán a Károlytól kapott bekecset, mert télikabátja nem volt. Fázott mindig, a kályhát kereste, mellé kuporodott. A fizikai munkát jól bírta. Talán olyan alacsony volt a vérnyomása, mint az enyém. Abban a korban az emberek még nemigen mérették meg a vérnyomásukat.

Károly és Sári úgy bántak apámmal, ahogy a család esze mondta. Nem is igen vették tudomásul, hogy internált. Ételt, forró teát mindig kapott. Anyám ezekben az időkben érthetően ideges volt. Félt, internált apám miatt, a Nemzetvédelmi Kereszt miatt, az igazoltatástól, hogy másnap nem tud enni adni nekem.

– Bűdös vagy – förmedt egyszer apámra, aki kora délután állított be, ismét csak váratlanul. Apám kiballagott a fürdőszobába, ahol természetesen nem volt fűtés és nem volt meleg víz. A henger alakú fürdőszobakályhát még békeidőben is csak szombat este gyújtottuk be, akkor fürdött az egész család. Nem voltunk mi olyan flancosak, mint Sári, aki mindennap lubickolt a jó meleg vízben.

Az internáltaknak csomagot is lehetett vinni. Hetente egyszer, vasárnap, amikor számukra is munkaszünet volt. Ilyenkor ott gubbasztottak a kaszárnya hatalmas ebédlőjében, fából ácsolt priccseken, s várták szerető vagy kevésbé szerető hozzátartozóikat. Általában anyám ment látogatni, olykor én, gyakran egyikünk sem. Sok értelme nem volt, apám hetente többször is hazajött. Hogy milyen magányosak lehettek a vasárnapjai, arra nem gondoltunk.

Akkor én mentem. Kincset vittem egy kis csomagban. Nemcsak kukoricalepényt, egy vékony szelet szalonnát is. Ismertem már a járást a laktanyában. Apám, fél szemén a bőrvédővel, kimagaslott a társai közül.

Aznap nem találtam. Kérdeztem felőle, de nem tudtak róla. Aztán egy társa megdörzsölte a fülét; az ebédlőben is hideg volt.

– Nem az a langaléta, aki tegnap meghalt?

– Az lehetett – mondta egy másik. – Az agyára ment neki.

Hogy ki vagyok, egyiknek se jutott eszébe megkérdezni. Túl közel volt még a mindennapos halál.

Később megtudtuk, a szemében lévő szilánktól agyhártyagyulladását kapott. Két nap alatt végzett vele.

Mentem kifelé a kapun, a közömbös internáltak közül, a közömbös örök között. Az internáló táborból az jött ki, aki akart, nem igazoltattak senkit. A kis csomagot görcsösen markoltam. A szalonna nagy kincs volt.

Nem mertem hazamenni. Úgy gondoltam, anyám elájul a hírtől. Stefi néniék a közeli Városmajorban laktak. Az ő karjában szakadt ki belőlem a sírás. Utoljára életemben. Holott ennek lassan negyven éve, s talán nem is szerettem olyan nagyon az apámat. Sírt Stefi néni is, a zsidóasszony az ajtóban állt, csorogtak a könnyei. Gyula bácsi kihúzta magát, a pocakja rátámaszkodott az íróasztalra, az arca ünnepélyes volt.

– Ezért is meg fognak fizetni.

Stefi néni jött velem haza, ő mondta el anyámnak, hogy apám meghalt. Anyám nem ájult el. Én gyorsan belemenekültem az álomba. Amikor fölébredtem, már csak anyám és Beba néni ült a szobában, egy csésze plantatea mellett. Ez volt apám halotti tora.

– Ha Poldi hazajön, én már sose tudnék úgy lenni vele – mondta Beba néni.

– Én már rég nem voltam úgy szegény Lacival – mondta anyám.

– Vigyázz, felébred a gyerek – mondta Beba néni.

Tizenhat éves voltam akkor. Kétségtelenül gyerek, s kétségtelenül felébredtem.

Apám, te langaléta. Nem azért, mert az apám voltál, hanem mert ember, aki állítólag kíméletet érdemel, bár nem tudom pontosan, milyen törvények alapján. Vétkesnek ítélt egy új világ, melynek én is fogadott fia lettem. Vétkes voltál, hogy agytekervényeidet nem tudtad egyik napról a másikra áttekercselni, idegrendszeredet más feszültségre állítani. Hogy nem találtál utat a járhatatlan bozótban, nem lelted meg a Dél Csillagát fényes nappal, tájoló nélkül. Az új világ sosem kíváncsi az okokra.

Nem menthetlek fel én sem, ahogy a világot sem, hogy nem tudja kihordani, fölnevelni a szülőtteit.

Kárhozzatni se tudlak. Olyan voltál, amilyen. Szerelmesnek talán szép, embernek talán elfogadható, élettársnak talán gyatra. Alighanem jobb apám voltál, mint én a fiaimé. Akkor is, ha nem jelentél meg óriásként előttem ködös éjszakákon, nem fogtad a kezem a kormányke-reken a veszélyes kanyarokban, nem tépted ki a szívemet, amikor elmentél. Ember voltál, akit ismertem.

Magamnak mondom, és a társaimnak, nem neked: legyen több becsülete az emberi életnek. Nem csendes délutánokon, megbocsátó korokban, vihar idején is. Tudom, hogy hiába mondom.

Vállaltam a világot, melyet te nem ismertél, nem ismerhettél. Szövetséget aligha tudtál volna kötni vele. Azért még sakkozhattál volna öregkorodban, nyugdíjasan, fejthettél volna keresztretjvényt, vihettél volna virágot édesanyám sírjára, lovagoltathattad volna nyakadban az unokáidat. Nem a halált kárhozzatom, az értelmetlen halált. Akkor is, ha tudom, a történelem értelmetlenül pusztult milliókból épül. Nincs reményem, hogy megérjek egy gyökeresen más történelmet.

Isten veled, apám. Ladikomat mégiscsak te bocsátottad a vízre, ha hamar le is tted a kormányvezetőt. Lettem, aki lettem, eveztem, ahová eveztem, vitt a víz, ahová vitt, kikötöttem, ahol kikötöttem. A kötél egyik vége a kezeden van. Úszom majd utánad.

Családom aztán kapta az újabb pofonokat. Megérdemeltek, érdemteleneket, nekem már mindegy. A történelemnek talán nem.

Gyula bácsi, mint említettem, hazalovagolt Ausztriából, s élt Stefi néni keresetéből, aki változatlanul Károly átmenetileg feketekereskedői vállalkozásának oszlopa volt. Aztán egy szép napon összetalálkozott az akkori Széll Kálmán téren egy volt munkaszolgálatosával, aki mindjárt rendőrért kiáltott, mert Gyula bácsi egyszer valamiért megpofozta.

Nem szerettem Gyula bácsit, kétségtelen. Senkije se szerettem volna lenni, nemhogy a kiszolgáltattója. Olyan nagyot azért mégse véthetett, ha végül is másfél évi börtönre ítélték.

Akkor, 1947-ben, amikor az egykori pofonok még úgy dördültek az emberek fülében, mint az ágyú, és joggal.

Gyula bácsi, azt hiszem, ekkortájt nem volt már egészen épelméjű. Bár lehet, hogy korábban sem.

Nem arra alapozom ezt, hogy egyszer, amikor együtt laktunk, hosszabb fejtegetésbe kezdett, mért volt féltékeny a költészetére Ady Endre. Ez még nem ok előbbi súlyos kitételem bizonyítására. Amíg a világ világ, az írók többsége kissé beszámíthatatlan.

Az már inkább, hogy amikor kiszabadult a börtönből, s az akkor még úgy-ahogy talpon álló család hamarosan állást szerzett neki valamilyen tervezőintézetben, Gyula bácsi, amikor először lépett be az irodába, vastag botját egy szék karfájára akasztotta, megemelte a kalapját, és azt mondta:

– Jó napot, uraim. Remélem, kommunisták és zsidók nincsenek ebben a szobában?

Ez már a Rajk-per idejében volt. Nem nagyon csodálható, hogy Gyula bácsi 1956-ig kisebb megszakításokkal börtönkosztot fogyasztott, s nem Stefi néni főztjét. Ha szabadult, alighanem fenntartották számára a helyet, mert Gyula bácsi, igazi kurucként, nem volt hajlandó véka alá rejteni a véleményét se az utcán, se a fűszeresnél. S ez a vélemény sehogy se egyezett államunk akkori törvényeivel.

1956 októberében egy fegyveres csoport meglehetősen önkényesen kinyitotta zárkája ajtaját. Gyula bácsi, saját elmondása szerint, amit később a börtönparancsnok is megerősített, aki történetesen valamikor fedélzetmesterem volt, közölte géppisztolyos szabadítóival, hogy törvényes büntetését tölti, s nem hajlandó elhagyni a zárkát, amíg írásos, pecséttel hitelesített amnesztiában nem részesül, amely természetesen magában foglalja a teljes anyagi és erkölcsi jóvátételt is.

A fegyvereseknek alighanem fontosabb dolguk volt, mint Gyula bátyám lelkével törődni, úgyhogy ott hagyták a nyitott zárkában. Gyula bácsi végül is azért volt kénytelen elhagyni a börtönt, mert az őrszemélyzet is eltávozott, s nem volt, aki enni adjon neki. Jóval a halála után a börtönparancsnok megmutatta nekem zalai Fodor Gyula elítélt 1956. november 1-én kelt írásbeli beadványát, melyben panaszt tesz a börtön igazgatóságánál, hogy nem kap megfelelő ellátást. Akkoriban, néhány macskán kívül, ő volt a börtön egyetlen lakója, amit ugyancsak a parancsnoktól tudok.

Az éhes Gyula bácsi tehát hazajött, hozzánk; Stefi néni még akkor is nálunk lakott az anyósával. Gyula bátyám nem ment ki se az utcára, se Nyugatra, nem vett részt a harcban, tüntetésben, felvonulásban, csak ette Stefi néni főztjét. Valamikor november közepén, amikor már nem lóttek, szükségét érezte, hogy friss levegőt szívjon. Előzőleg volt valamilyen vitája Stefi nénivel, aki meg akarta tisztítani az ablakokat. Ezt Gyula bácsi, ki tudja, miért, egyértelműen megtiltotta. Azután eltávozott. Stefi néni, ő is önfejű Guzikovszky, még ha a leganyalibb is, mégiscsak nekilátott az ablaktisztításnak. Ámde Gyula bácsi a sarki telefonfülke mögül leste, teljesítik-e a parancsát. S mikor látta, hogy nem, komótosan hazasétált, s vastag botjával szép sorban bevert minden ablakot. Nemcsak az ő szobájukban, nálunk is. Én akkoriban szerencsére Szekcső tájékán kínlódtam egy ronda vontával, hegymenetben. Az üveg nemcsak drága volt, nem is lehetett kapni.

Amikor az idők múltával Gyula bátyám meghallotta a rádióból, hogy a törvényellenesen szabadult rabok jelentkezzenek egykori börtönükben, csokornyakkendőt kötött, és Stefi néni könnyeitől kísérvé engedelmesen visszaköltözött a börtönbe. A parancsnok ugyan boldognak vélte, de nem ért rá foglalkozni vele, volt gondja akkoriban elég. Gyula bácsi fél év múlva a rabkórházba került, s meghalt gyomorrákban. Stefi néni egy ideig kereste a sírját a rabtemetőben, aztán kiválasztott magának egy névtelen dombot, attól kezdve oda hordta a

virágjait, amíg el nem utazott a fiához Afrikába.

Lujzi néniékhez kegyesebb volt a sors. Ők csak éheztek egy ausztriai menekülttáborban, ahol a magas rangú menekültek között a rádió egyik igazgatója igazán nem volt magas sarzsi. Nekünk se ment jól a sorunk, de anyám minden héten küldött nekik egy nagy csomag újságot, sok spárgával átkötözve. Nem olvasásra, bár az is lehet, hogy elolvasták a hozzájuk hasonlóknak halált követelő cikkeket. Az újságsomagokban egy szelet szalonna volt. A szalonna akkoriban nálunk is kincs volt, Ausztriában maga az élet.

A Koncz családnak valamikor az ötvenes évek elején sikerült kijutnia az Egyesült Államokba. A Magyar Rádió egykori igazgatója fénykorában segédmunkás volt egy könyvtárban, viszont volt gépkocsija, amire igazgató korában idehaza nem tellett. Lányuk férjhez ment egy banktisztviselőhöz. Évente küldött fényképet Károlynak, anyámnak fürdőmedencés házukról, legújabb kocsijukról. Ebből anyámék megállapították, hogy Bob, a férj, nyilvánvalóan milliomos, csak Zsuzsi nem akar dicsekedni ezzel. Lujzi néni feltehetőleg elmeógyógyintézetben halt meg. Zsuzsi azt írta, egy előkelő idegstanatóriumban, ahová azért kellett beszállítani, mert Sanyi bácsi halála után többé nem tért magához.

Poldi bácsi meglehetősen hamar hazakerült a hadifogságból, de elképesztő állapotban, vagy talán éppen azért. Amúgy sem volt kolosszus; amikor *mamma mia* sikoltásaitól kísérvé beesett az ajtónkon, nem volt negyven kiló. Hetekig nem tudott felkelni az ágyból, még a jókedve is elveszett. Félszavakat mormolt fagyott cukorréparól, krumplihéjról, rothadt káposztalevélről. Beba néni odaadóan ápolta, amíg csak el nemátkozta a napot, amikor Poldi bácsi először kászálódott ki az ágyból, remegő lábakkal, és azonnal elnyelte a pesti éjszaka. Már egy hét múlva zakó nélkül, idegen cipőben jött haza, de vidáman dúdolt.

Ekkortájt nyert kétségbevonhatatlan bizonyítékot Beba néni előkelő származása. *Mamma mia* a háború után levelezni kezdett a rokonaival. Beba néni morgott, mert Dél-Amerikába drága volt a bélyeg. A lányok viszont örültek a szép uruguayi bélyegeknak.

A leveleket mi természetesen nem értettük, bár egy kicsit már gagyogtam spanyolul. Beba néni, azt hiszem, nem is olvasta el. *Mamma mia* többször is felolvasta mindegyiket, kevés sikerrel, bár néhány szót akkorra ő is tudott már magyarul.

Egy szép napon azonban előkelő, hosszúkás boríték jött a Magyar Nemzeti Banktól. Immár magyar nyelven.

Mint kiderült, *mamma mia* egyik bátyja a háború alatt két hétig országa külügyminisztere volt. Mint ilyen, természetesen gondoskodott, hogy távolba szakadt húga valamilyen címen élvezett nyugdíját megfelelő helyen záróják és kamatoztassák. Említettem, hogy hazánk hadiállapotban volt Uruguayjal, tehát a nyugdíjat nem lehetett átutalni. Az évek teltek, a nyugdíj és a kamat gyűlt, s 1947-ben valami elképesztő összeg érkezett *mamma mia* nevére. Méghozzá dollárban, ami megsokszorozta az értékét. Nem emlékszem, mennyi volt, de biztos, hogy annyi pénz azóta sincs a föld kerekiségén.

Mamma mia kihúzta magát; így lehetett százötven centiméter. Átvette a hatalmat, mint egy exminiszter húga. Kijelentette, a pénz átvételéhez férfi kell, Poldi bácsi természetesen szoba sem jöhetett. A család egyetlen valamirevaló férfitagja, Károly, épp vidéken tartózkodott. Így rám esett a választás. *Mamma mia* és Beba néni a konflis hátsó ülésén foglaltak helyet, én a kocsis mellett, a bakon.

Jártam azóta is egyszer-kétszer a Nemzeti Bankban; azóta se fogadtak. A levél felmutatása után egy faburkolatú, díszes szobába vezettek bennünket, limonádéval, aprósüteménnyel kínáltak. *Mamma mia* ült a nagy fotelban, rezzenéstelen arccal, csak ősei békepipája hiányzott a kezéből. Én feszengetem egy szék szélén, amit a tisztviselők újra meg újra aláam toltak. Beba néni fejedelmi tartással elvonult egy másik szobába egy ősz hajú, csíkos öltönyt viselő bank-

tisztviselővel. Mint később kiderült, arról tárgyaltak, az átutalt összeg milyen részét kívánja valutában. Mindenesetre egy bőrönd pénzt kaptunk, dollárt, forintot vegyesen. Akkoriban az utóbbiból is vagyont ért egy köteg.

Kezünkben a bőrönddel *mamma mia* félreérthetetlen paranccsal a Rákóczi úti Hauer cukrászdába irányította a konflist. Honnan tudta, hol van ez a híres intézmény, máig is rejtély. Negyven krémeset rendelt, s be is kebelezte, Beba néni, a konfliskocsis s az én segítségével. Hogy a kocsis velünk ült az asztalnál, talán a dél-amerikaiak demokratikus hajlamait tanúsította, talán azt, hogy *mamma mia* kábulatában azt sem tudta, mit csinál. Engem viszont a hidedg rázott ki. Az én ölemben volt a pénzes bőrönd.

Beba néni természetesen azonnal otthagyta a kórházat. A lányait a legelőkelőbb iskolába, a Notre Dame de Sionba íratta, mondván, hogy ő is ott nevelkedett. Ezt és a dollárjait a rendfőnöknő is respektálta. Még akkor is, amikor unokahúgom, a szép, fekete Juli egy napon csak úgy tréfából levágta az előtte ülő osztálytársnője copfját. Klári, a kisebbik, aki szakasztott olyan volt, mint az apja, szőke, selymes hajú, törekeny, sose okozott gondot. Mosolygott mindenkire redvesen, mint egy kismadár.

Talán mégse lehetett olyan nagy a bőröndben hazahozott összeg, mert amikor Poldi bácsi hozzájutott, elképesztő sebességgel fogytak a dollárok, a forintok. Bár az s lehet, hogy Poldi bácsinak gyors volt a keze és számlálhatatlan a barátja.

Mindenesetre Beba néni rövidesen visszament dolgozni a kórházba, a *mama mia* egyre gyakrabban írt levelet haza, feltehetően a szolgálaton kívüli külügyminiszternek. A két leány ekkor még az előkelő apácáknál nevelkedett, bennlakóként. De amikor Juli egy este meggyújtotta egyik társnője lepedőjét, a főnökasszony úgy vélte, jobb, ha hazaköltöznék.

Poldi bácsi egy Hársfa utcai kocsmában zongorázott. Akkor is a Bodri kutyámat, az akácós utat meg azt, hogy kiviszlek a temetőbe. *Mamma mia* közben lelevelezte az exminiszterrel, hogy hazatelepülnek Uruguayba. Beba néni ápolónői munkája mellett spanyol nyelvleckéket adott. Többek között Juli vőlegényének, egy harmincéves banktisztviselőnek, aki brillantinozta a haját. Juli ekkor tizenhét éves volt, fekete szeme akkora, mint egy éjszakai pillangó.

Egy szép napon megérkeztek az útlevelek, a vízumok, a vasúti és hajójegyek. Repülőgépek akkortájt még nem repdestek Magyarországról. *Mamma mia*, a családfeje ünnepélyesen kitűzte az indulás napját, amit családom minden tagjával közöltek. Volt sírás-zokogás, hogy elmegy megint Poldi, az immár legkisebb, Magyarországon tartózkodó gyerek.

Ekkor azonban Beba néni, az ötven felé közeledve, elhagyta a családját. Mégpedig Juli vőlegényével, a brillantinos hajú banktisztviselővel, aki szabadkai volt. S nemcsak a családját hagyta el kései szerelmi bódulatában, eltávozott az országból is, új élettársa hazájába. Akkortájt a határokon minden papír nélkül át lehetett sétálni, ha valaki egy kicsit ügyes volt. S a bankfiú feltehetően az volt.

Uruguayi útlevelét, vízumát, vasúti és hajójegyet Beba néni mindenesetre magával vitte. A családi legendárium szerint, amely ezúttal hitelesnek tűnik, a brillantinos szépfiú erre pályázott, nem Beba néni hervadó szépségére.

Az utazás időpontja nem változott. A vasúti jegyet megváltották már Párizsba, a hajójegyet Montevideóba.

Poldi bácsi azonban búskomor lett. Napokig nem kelt fel az ágyból, csak szívta az egyik cigarettát a másik után, olykor egy fröccsel öblítve le a nikotint. Azt hiszem, nem azért, mert Beba néni elhagyta. Ahogy meg tudtam állapítani, jól megvoltak egymással, és jól megvoltak egymás nélkül is.

Poldi bácsi az erzsébetvárosi, józsefvárosi, terézvárosi kocsmákat siratta, elhomályosu-

ló szemmel, csikkel a szája szegletében. A lóversenypályát, az ügetőt. A tucatnyi barátot. Hogy nem viheti magával sem a lovakat, sem a kocsmákat, sem a barátokat. Nyilvánvalóan tudta, hogy még egyszer nem hozatja haza a család.

Károly az utolsó napokban engem bízott meg azzal, hogy ügyeljek rá. Ez volt az első feladat, amit felnőttként kaptam. Nem vizsgáztam jelesre.

Poldi bácsi néhány napos letargia után kikelt az ágyból. Gondosan megborotválkozott, csikos nyakkendőt kötött, vékony szalú haját bevizezte, megfésülte.

Aztán nekiindult az éjszakának. Én a nyomában.

Két napig bírtam. Jártunk egyik kocsmából a másikba, éjszakai lebujokba, hajnaltól nyitva tartó zugivókba, tisztos vendéglőkbe. Poldi bácsi mindenütt az asztalra könyökölve hívta Bodri kutyáját, siratta a cigányvajda lányát. Esténként a zongorista felállt ócska hangszerre mellől, s meghajolt Poldi bácsi előtt. Guzikovszky Lipót ekkor a zongorához ült, s hosszú ujjai szerelmeskedtek a tömpe billentyűkkel.

Az utolsó napon én kidőltem. Csak reggel tíz felé ébredtem fel paplanos ágyamban.

Poldi bácsinak nyoma veszett. A párizsi gyors két óra harminckor indult. Egy órákor Poldi bácsi még nem volt otthon. Fél kettőkor sem. *Mamma mia* az ő istenét hívta, nem tudom, a keresztényt vagy a pogányt. Ez esetben el tudom képzelni, hogy az utóbbit. A lányok zokogtak, különösen Juli, akinek már sem anyja, sem vőlegénye nem volt.

Károly átvette a parancsnokságot: irány a Keleti pályaudvar. – Poldi ott lesz – jelentette ki határozottan. Vagy Poldit ismerte jobban nálunk, vagy szerencséje volt.

Hat perccel az indulás előtt, amikor már csak arra ügyeltünk, nehogy *mamma mia* a sínekre vesse magát, megjelent Poldi bácsi. A nyakkendője szoros csomóra kötve, léptei peckesek. Tucatnyi barátja s egy cigányzenekar tülekedett mögötte a peronra. A barátok félkörbe álltak, mögöttük a cigányok. Poldi bácsi kissé bizonytalanul kapaszkodott föl a lépcsőn. Mi sürgősen távoztunk a kupéból. Már másodszor mondták be, hogy expresszvonat indul Párizs felé.

Aztán elindult a vonat. Nem olyan hirtelen, egyetlen ugrással, mint a mai dieselek. Szép lassan, pöfögve. A két lány integetett az egyik ablakból. *Mamma mia* mögöttük tárta az égnek kurta karját. Elhagyta indián ősei nyugalma; sírt és jajgatott.

Poldi bácsi a másik ablakban támaszkodott. Kissé borostásan, de makulátlanul fésült hajjal.

Akkor megszólalt a zenekar. Előbb halkán, majd erősödve, ahogy a mozdony pöfögése követelte. Megszólalt a rögtönzött dalárda is. Többen kissé imbolyogtak. Volt ott tenor, basszus, bariton, ha nem is az előírással összeállításban. Azt sírták, jajgatták, mert nem ének volt az, inkább zokogás, hogy eltörött a hegedű, nem akar szólani.

Poldi bácsi meg se moccant a lehúzott ablakban. Ő nem énekelt. Szája sarkában csikkel nézte a barátait, a cigányokat, a kopott Keleti pályaudvart, a síró családot, a semmit. Aztán örökre eltűnt keskeny profilja családom előtt.

A történethez tartozik, hogy Beba néni Párizsban már várta őket. Ott volt a pomádés bankfiú is, uruguayi útlevéllel a zsebében. Akkoriban az ilyesféle papírok inkább arra szolgáltak, melyik országba teheti be az ember a lábát, nem annyira arra, melyik határon léphet ki.

Mi lett később Juli egykori vőlegényével, Beba néni elcsábítójával, nem tudom. Poldi bácsiékról se sokat tudok, az unokák számát kivéve.

Mamma mia egy év múlva halt meg. Halálos ágyán, miután feladták neki az utolsó kenetet, önkívületében állítólag a La cucaracchát énekelte.

A fényképeken, melyeket anyámnak és Károlynak küldtek, Beba néni mindig ott állt Poldi bácsi mellett, egyre több unoka társaságában. Beba néni testes, de nem elhízott. Poldi bácsi sovány, de nem girhes.

A legfontosabbat sohasem tudhatom meg: mit fújt Mihály arkangyal a halál kapujában Poldi bácsi fülébe. Szeretném hinni, hogy a kedvenc dalát a törött hegedűről. Bár nem tudom, hogy hangzik ez harsonán.

Családom veszteséglistáján hátra van még Gyuszi, Stefi néni fia. Mindig kitűnő tanuló volt, színjeles az első elemitől az utolsó szemeszterig. Kormányzógyűrű járt volna érte, ha akkoriban még osztogatnak ilyen csecsebecséket. Neki ehelyett az egyenruha jutott.

Hogy volt egy szerelme, akitől Gyula bácsi szigorúan eltiltotta, lévén, hogy a lány ugyan árja volt, de nem nemesi eredetű, tehát méltatlan egy zalai Fodorhoz, azt csak jóval később tudtam meg.

Amikor Gyuszit elvitte a sereg, Pötyi a fejébe csapta kis piros kalapját, egy váltás fehérneműt tett vulkánfiber táskájába, s indult utána Ausztriába. Aztán vége lett a háborúnak, s egyik se tudta, hol a másik. Gyuszi, a volt orvos zászlós egy osztrák városkában bement a Vöröskereszthez, ahol nyilvántartották a menekülteket. Már akit tudtak. Keresték Pötyi nevét a nyilvántartásban, de nem találták. Nem is találhatták, mert Pötyi a másik szobában kereste a végeláthatatlan kartotékokban ifjabb Fodor Gyula nevét.

Ha a vége jó, minden jó. Ott, abban az ausztriai kisvárosban összeházasodtak, mindjárt másnap. Azóta is boldog házasságban élnek. Azért közben történt egy és más.

Ausztriából valahogy Franciaországba kerültek. A magyar egyetem diplomáját a gögös franciák semmire sem értékelték. Gyuszi tehát inas lett egy állítólagos grófnál, Pötyi szobalány. Törölték a port, fényesítették a padlót buzgón. Aztán már csak Pötyi hordta a kötelező fehér kötényt és fityulát. Gyuszi Brüsszelben egy trópusi orvosi tanfolyamra járt. Belga Kongó dúsgazdag bányáiba orvosok kellettek. Oda még a magyar diploma is jó volt. Ki is jutottak Afrikába, Gyuszi letöltötte a kötelező öt évet a bányatársaság szolgálatában, aztán fogorvos lett egy kisvárosban, aminek a nevét nem tudom. Volt egy kis nyaralójuk egy gyönyörű tó partján, annak sem tudom a nevét. Aztán Belga Kongó független lett, s Gyuszi karrierje Afrikában rövidesen véget ért.

Ennek a történetét már Stefi nénitől tudom. Azt is, hogy a függetlenség kikiáltásának napját egy évvel előre meghirdette a belga király, akinek valamelyik őse több millió négert mérsároltatott le, hogy megszerezze ezt a területet.

És akkor az őserdei falvakban megszólaltak a dobok. Döngtek, pufogtak éjjel-nappal. A törzsek összegyűltek a főnökök, a varázslók körül, akik kihírdették a félpucér bennszülötteknek, hogy jön a függetlenség. És a lusta négerek, Gyusziék és a többi fehér szolgálói, málhahordozói, bozótvágo késsel széles ösvényt vágtak az őserdön át a nagy folyóig. Hetekig, hónapokig dolgoztak, hogy kész legyen az út, mire megérkezik a függetlenség. És az úton hazahozhassák majd a falujukba a házakat, ágyakat, hűtőszekrényeket, rádiókat, palackozott italokat, amit a függetlenség hoz nekik.

Aki nem hiszi el a mesét, járjon utána Kongó dzsungleiben. Én kevés szebb történetet hallottam.

A függetlenség megjött, a jólét nem. S mint ilyenkor általában lenni szokott, az egyik törzs a másikra támadt, s mindegyik a fehérekre. Gyusziék nyaralóját lerombolták, a kisváros fehér negyedét, ahol éltek, ostrom alá vették. A fehérek vadászpuskával védték magukat, amíg jöttek az ENSZ-katonák. Azoknak gépfegyverük is volt.

Gyusziék a fővárosba költöztek, gondolván, ott biztonságban vannak. A számításuk nem egészen vált be. A rendelőbe többször betörték, a fogaranyat keresték. Egyszer Gyuszit is

elvitték, meg is verték, amit Pötyi szörnyen restellt. Ez alighanem Lumumba korszaka volt. Aztán jött Csombe, akitől a fehérek kevésbé féltek, s aki nagy gyorsan eltette láb alól Lumumbát és híveit. Aztán jött Mobutu, Csombe került a hullaházba, s alighanem már senki sem tudta, ki kitől fél.

Nagyjából ismerem a világsajtó meglehetősen ellentmondásos híreit. Ismerem Stefi néniék bizonyára nem elfogulatlan beszámolóit is. Láttam a rettenetes fényképen Lumumba szemét, amikor a halálba vitték. Hátra csavart kezét, gyapjas haját annak a négernek, aki Európába akarta hozni hatalmas országot, szinte a maga vállán.

Hadd ne én ítéljek. Mi, büszke, okos európaiak úgy mondunk ítéletet a világ sorsáról, hogy annak egytizedét sem ismerjük. Ami nem ment fel bennünket a felelősség alól. Különösen mivel mi, egytizednyien, el tudjuk már pusztítani az egész emberi civilizációt.

Pötyi és Gyszi végül is Belgiumban kötöttek ki, az anyaországban, ami nekik mégis csak mostoha hazájuk volt. Nem hoztak magukkal mást, mint sok éven át gyűjtögetett kincseiket, az afrikai népművészet remekeit. Láttam a maszkokat, lándzsákat, totemeket, pajzsokat brüsszeli lakásukban: gyarló ismereteim alapján is azt mondom, hogy remekművek. Gysziék ott élnek ma is. Néha hazalátogatnak. Nem gyakran, mert az útiköltség drága, s egy hatvanéves fogorvos Belgiumban nem keres olyan nagyon sokat.

Stefi néni ott halt meg, abban a lakásban. Amikor Gyula bácsi végképp eltávozott a börtönből, néhány évig még nem hagyhatta el az országot. Nem elsősorban hatóságainak akortájt meglehetősen rugalmatlan felfogása miatt. Nem hagyhatta magára az anyósát, akitől soha egy jó szót nem kapott, csak ócsárlást.

Aztán elment az öregasszony is. Egy reggel leesett állal nézte a halott Gyula bácsi ágyából lakásunk málladozó mennyezetét. Stefi néni rövidesen megkapta a kivándorlóútlevelet. Nem fogadta el. Magyar akart maradni, az iratai szerint is. Végül is konzuli útlevéllal repült Afrikába, s magyar állampolgárként temették el Belgiumban.

Egyszer, az Üllői úti klinikán Stefi néni felmetszett hassal, de az életben reménykedve megkérdezte:

– Te tudod, hogy halt meg szegény Gyula?

Tudtam, a már említett börtönparancsnoktól. Borzasztó fájdalmai voltak.

– A szíve vitte el – mondtam. – Egy perc alatt.

Könnyű volt ezt mondanom. Nagyjából tudtam, mennyi morfium van Stefi néniében.

– Akkor nem szenvedett – nyugodott meg. Az arca kisimult.

Stefi nénit, akit nagyon szerettem, sok-sok segítséggel meg tudtam óvni a szenvedéstől. De megóvtam volna Gyula bácsit is, ha van hatalmam hozzá? Őt, akit utáltam? Egyszer már ezt is ki kell mondani.

Nem az én feladatomban eldönteni, mennyire volt épelméjű Gyula bácsi. Még kevésbé, hogy egy kóros személyiséget mennyire lehet büntetőjogilag felelősségre vonni. Ma úgy vélem, remélem, a halálos ágyán segítettem volna rajta, ha tudok. De nem biztos, hogy ezt tettem volna akkor is, amikor még túl közel volt hozzám gyűlölködő tekintete, fülemben fröcskölt szavai. Ma már szégyellem magam ezért. De bármilyen kemények is a szavak, úgy vélem, családom más tagjaival ellentétben ő azt kapta az új világtól, amit megérdemelt.

Családunkat közben tovább morzsolta az új rend. Juliska néni két fiáról kiderült, hogy a háború során, valamilyen adatfelvételnél német származásának vagy anyanyelvűnek vallották magukat. A valóban sváb, magyarul élete végéig akcentussal beszélő János bácsi nem.

Pubinak és Hapsinak az akkori törvények értelmében családotól el kellett hagyniuk az országot. Juliska néni hiába instanciázott a különböző hivatalokban, ők nem mehettek. Majd

csak tizenöt év múlva követték addigra Ausztráliába került fiaikat, ahol Juliska nénivel, mint említettem, valószínűleg a honvágó végzett, halálos adag mérge formájában. Hapsi, az idősebb fiú járt egyszer Magyarországon. Károlyt is megkereste, aki a keresztapja volt. Azt mondta, Budapest piszkos. Ezen Károly nagyon felháborodott.

A harmadik gyerek, Éva, akkor se ment volna velük, ha teheti. Ebben a családban ő volt a kivétel. János bácsi szeszinű, mopszliarcú emberke, Juliska néni bibircsókos, a két fiú nyiszlett. Éva viszont fekete, fejedelmi termetű, dús idomú, gyönyörű fogakkal. A háború után szép párra akadt, délceg, széles vállú, hatalmas emberre.

Csak az volt a baj, hogy ennek a szép szál embernek volt már felesége. Ezzel Éva mit sem törődött, mert halálosan szerelmes volt Rudiba. Ő mondta így, hogy halálosan, és ragyogott a boldogságtól.

Némi gondot jelentett Rudi foglalkozása is. Ezt már nem nevezném feketézésnek. Alighanem csempészett, üzérkedett, de lehet, hogy más is terhelte a számláját. Sok aranya volt, s egyszer egy nagy kaliberű pisztolyt láttam Éva éjjeliszekrényén. Rudit ez nem zavarta, egyszerűen zsebre vágta a fegyvert. Azt is suttozták, hogy az SS-ben szolgált. Évát ez sem érdekelte. A családom véleménye szerint a bűnös viszony sem, szeretője felettébb kétes foglalatossága sem. Ő szerelmes volt.

Egészen addig, amíg egy szép napon Érdligetről hazatérve budapesti lakásába, egy cédulát talált az asztalon. Rudi közölte, hogy azonnal el kell hagynia az országot. Majd jelentkeznek. Arany nem volt a lakásban egy gramm sem, még Éva ékszerei sem.

Rudi soha többé nem jelentkezett. Éva évekig búskomor volt, aztán férjhez ment egy nála húsz évvel idősebb, goromba, kötekedő, pocakos revizorhoz, aki hasonló zsarnok volt, mint Gyula bácsi, csak nem írt verseket. Azt hiszem, nem kis szerepe volt abban, hogy Juliska néniék elhagyták a hazájukat és szeretett érdi házacskájukat.

Márton pap a felszabadulás után egy ideig még főcserkészkedett. Aztán nehéz idők következtek az ő számára is. Akkor már kanonok vagy prelátus vagy valami ilyesmi volt, mindenestre lila cingulust viselhetett a reverendáján, amire Liszka néni nagyon büszke volt. A vallásoktatás viszont megszűnt az iskolákban, s ő állás nélkül maradt, akárcsak sok ezer társa. Az egyház pedig vagyon nélkül, így nem volt miből eltartania állástalan papjait. Mártont néha odavették alkalmi kisegítőnek valamelyik Budapest környéki plébániára, ez volt minden, amit keresett. Marci bácsi se tudott már dolgozni, a keze olyan köszvényes volt, hogy egy tányért se bírt felemelni. Nyugdíjat természetesen nem kapott. A másik fia se támogathatta őket, ötgyerekes kistisztviselő volt. A nagyobbik lánya még kevésbé. A férje valamikor az ország egyik legnevesebb dzsesszenésze volt, szaxofonos, bejárták a fél világot, Japánba, Hawaiiiba is eljutottak a zenekarral, vagyonokat keresett, mégse volt soha egy fillérjük, két marékkal szórták a pénzt. A háború után Lali már többet volt részeg, mint józan, s asztmája egyre súlyosabb lett. Vidéki lebujsokban kapott hébe-hóba szerződést, inkább könyörületből. Egykor oly gyönyörűen éneklő szaxofonja már csak rekedten hörgött. Ági, a későn jött gyerek, még tanítóképzőbe járt.

A családot feltehetően Márton pap élettársa tartotta el, a maga tisztviselői fizetéséből. Csak élettársnak nevezhetem, mert a kapcsolat évtizedes volt. A család szemlesütve vett tudomást róla, s nem emlegette. Márton egy házacskát is vett az asszonynak, azt hiszem, Pestújhelyen. Többször voltak hármásban nyaralni Ágival Erdélyben, a Felvidéken. Hogyan egyeztette össze ezt a viszonyt Márton a papi hivatással, milyen ideológia segítségével magyarázta meg mamának és istenének, nem tudom. De biztos, hogy volt valamilyen ideológiája. Olyan alkat volt.

Zsuzsit aztán elütötte egy villamos; ott halt meg a kerekek alatt. A testvére ajtót muta-

tott Mártonnak a pestújhelyi házban, és csuhásnak nevezte. Végrendelet nem volt, ő örökölt.

Márton attól kezdve csak reverendában járt, bár nem lila cingulussal. Egyre gyakrabban emlegette istent, s egyre harciasabban védte egyházát. Szerencsére Ági akkor már tanított, úgyhogy egy kereső legalább volt a családban.

Csakhogymint az már lenni szokott, Ági szerelmes lett. Mégpedig egy elvált emberbe. Márton maga elé idézte bűnös hűgát, s kijelentette, hogy olyan erkölcstelen kapcsolatról, amit az egyház nem szentesíthet, szó sem lehet. Liszka néni buzgón helyeselt. Marci bácsi hallgatótt. Gyurka, a völegényjelölt egyenest a pápától kérte egyházi házassága felbontását. Erre kisebb egyházi méltóság nem volt jogosult. Válasz öszentségétől nem érkezett. Az ilyen ügyekben járatos Márton közölte, hogy az efféle eljárás általában egy-két évtizedet vesz igénybe, s a válasz rendszerint elutasító.

Ági és Gyurka ezt nem vélték reális perspektívának, s az anyakönyvvezetőnél összeházasodtak. Az esküvőn se a szülei, se a testvérei nem voltak jelen. Károly volt a tanúja. Mégis Liszka néniékhez költöztek, a cselédszobába. Nem lehetett másként, az öregeknek egy fillérjük sem volt Ági keresetén kívül. Mint említettem, Mártonnak sem.

Gyurka aranyos ember volt, kenyérre lehetett kenni. Nem lehetett tőle olyat kérni, amit ne teljesített volna. Életének egy nagy fájdalma volt. Adóhivatalnokként került a frontra, azt hiszem, hadnagyként. Harcolt mindenütt, ahol magyar katona harcolt. Százszor látta a halált, éhezett, fázott, koplalt, háromszor megsebesült, és közben még a felesége is elhagyta. – Mért vagyok én bűnös? – keseregte, ha egy kicsit többet ivott. – Mért rohadt disznó a magyar katona, akit kihajtottak a hómezőre, és ott döglött meg, vagy lefagyott a keze-lába?

Igyekeztem megmagyarázni neki, bűn és erény a politikában nem szándék és szenvedés alapján ítéltetik meg. Nem sok eredménnyel.

A Pantol család évekig élt egy lakásban, étkezett egy asztalnál. Gyurka mindennap tisztelettudóan köszöntötte Mártont, aki soha életében nem szólt hozzá. Átnézett rajta, mint a levegőn. Pedig őt is Gyurka tartotta el.

És milyen nehezen. Ágit klerikális kapcsolatai, vagyis a bátyja miatt rövidesen elbocsátották az állásából. A pedagógusok körében akkoriban igen fontos volt az ideológiai megbízhatóság. Gyurkát, aki a kerületi tanácsnál volt adótsiztviseelő, ugyanezen okból párttagból visszaminősítették tagjelöltnek. Csak azért úszta meg ilyen olcsón, mert két lakótárs, ugyancsak párttagok, bizonyították, hogy nincs beszélő viszonyban a klerikális reakciót képviselő sógorával. Attól kezdve rettegés volt az élete. A tanácsi dolgozók körében is igen fontos volt az ideológiai megbízhatóság. S Gyurka tartotta el az öttagú családot.

Márton pap 1954-ben halt meg. Este megvacsorázott, átnézett Gyurkán, lefeküdt, s reggel Liszka néni halva találta az ágyban. Nem is az ágyban, mert ágya nem volt, egy kinyitható fotelágyban aludt. Még a ravatalozóban feküdt, amikor nyomozók jöttek érte. Gyurkát, Ágit, Marci bácsit többször kihallgatták, a szakadatlanul sikoltozó Liszka nénit nem. Márton állítólag egy illegális cserkészcsapatot szervezett. Gyurkát végképp kizárták a pártból, nem maradhatott adóhivatalnok sem, az iktatóba került.

Családom számos tagja volt kommunista párttag az ötvenes években. A rákospalotaiak közül, úgy tudom, sokan, ami valamiképp rendben is volt, hiszen ők proletárok voltak, ha nem is igen adták tanújelét proletár-öntudatuknak. De párttag volt Nemzetvédelmi Keresztes anyám is. Azt hiszem, 1947-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba, amikor a különböző politikai pártok lasszóval fogták a választókat. Úgy gondolta, így feledtetheti múltbeli bűneit, s megmentheti óvónői állását. Ez sikerült is neki. Gondolom, elsősorban azért, mert erre az állásra kevesen áhítoztak. Egyébként egyike volt a keveseknek, akiket ismertem, aki szabályszerűen kilépett a Magyar Dolgozók Pártjából. 1956 tavaszán, hatvanhat éves korában, ami-

kor nyugdíjba ment, kérte, hogy idős korára való tekintettel szüntessék meg párttagságát. Ezt az óvoda alapszervezete meg is tette, s a felsőbb szervek jóváhagyták.

Mért lépett be anyám a kommunista pártba, tudom. Hogy miért lépett ki, csak sejtem. Azt hiszem, úgy vélte, miután összeadta hivatalos élete számoszlopát, illik aláhúzni, s feltüntetni a végeredményt. Ez, persze, csak feltételezés.

Anyámnak egyébként a felszabadulás után egy ideig sok baja volt. Nem a Nemzetvédelmi Kereszt miatt, amiről sose derült ki, hogy valamikor büszke tulajdonosa volt. Nem is antiszemizmus vagy ki tudja, miért internált apám miatt. Azért, mert nem jelentkezett időben a munkahelyén. Volt valami hivatalos időpont; aki addig nem jelentkezett, az feltehetően Nyugatra távozott a fasisztákkal, tehát igazolnia kellett magát.

Anyám hiába magyarázta, bizonygatta, hogy ebben az időben mi Tótokilapon lapultunk, s legfeljebb a százesztendős tölgyfánál jelentkezhetett volna, az állásából felfüggesztették. Jó ideig ideiglenes fővárosi alkalmazott volt, minden hónapban meg kellett újítania a szerződését. Anyám szakadatlanul zaklatta kérvényeivel a legkülönbözőbb hivatalokat. Hangsúlyozta proletár származását, nyomorúságos gyerekkorát, apámnak a fasiszta német bombázóktól elszenvedett halálos sérülését. Folyamodványaihoz csatolt mindenféle igazolást, Kőröshegyről, Endrédről, Károlytól, míg valahogy elérte, hogy újra véglegesítsék.

Élete végéig velem élt. Együtt egymást váltó három feleséggel. Nevelte különböző anyától származó mostohaunokáit. Kellően lesújtó véleménye volt a menyeiről, akik közül egyik sem érdemelt meg engem. Amelyiktől elváltam, azt azonnal megszerette, a védelmébe vette, a fejemre róttá ellene elkövetett bűneimet. Ezek általában igazak voltak.

Károlyon kívül egyedül ő tartotta a kapcsolatot a széthullott családdal. Levelezett az amerikaiakkal, a dél-amerikaiakkal, az afrikaiakkal, az ausztráliaiakkal. Unokái legnagyobb öröme, akik boldogan áztatták le a borítékokról a szakállas Washington, a hosszú lábú struccot, afrikai elnököt, aki köztársasági jogarra és párdücbőr kacagányra cserélte őrmesteri rangjelzését. Ismerte a család minden elágazásának sorsát, véleménye volt minden házasságról, válásról, gyerekről. Lassanként, amikor nem fojtogatta már olyan keményen, újra véleménye lett a világról is.

Ezt a véleményét jelentősen befolyásolta a világnak velem való kapcsolata. Parancsnoki egyenruhám, melyet én utáltam felvenni, büszkén keféltette, megtáplálta naftalinnal, az arany csikokról különösen jó véleménye volt. Annak ellenére, hogy hajósmesterségemet lenézte. Sose tudta megbocsátani, hogy nem végeztem egyetemet, még a középiskolát se fejeztem be. Orvos vagy tanár, ez lett volna a szíve vágya velem kapcsolatban.

Különböző kitüntetéseimet, szolgálati jelvényeimet, dicsérő okleveleimet azonnal elko-bozta. Joggal félt attól, ha nálam maradnak, rövidesen a szemébe kerülnek, mint az ő Nemzetvédelmi Keresztje. Amikor egyszer megjelent rólam az újságban egy hír, hogy megmentetem egy égő hajót, amiből annyi volt igaz, hogy a kellő időben adtam parancsot a fedélzetmesternek a tűzoltó készülékek használatára, titokban bekereteztette. Nekem pedig kijelentette, ezt is a népi demokráciának köszönhetem.

Főosztályvezető voltam már, két infarktusom miatt alkalmatlan hajót vezetni, de valahol az Al-Dunán jártam, az előkelő vendégkabinban, kiküldetésben, amikor jött a távmondát, azonnal menjek haza.

Anyám még megismert a fehér kórházi ágyon. Nevetett, mert megjöttem, azt mondta, az új házvezetőnő finom kelkáposztafőzeléket főz, tesz bele fokhagymát, az nagyon egészséges.

Olykor megismert még a következő napokban is. Volt egy-egy összefüggő mondata. A lánykora osont be a kórházterembe, a család, Károly, Stefí, édesanyám álltak az ágya mellett,

mondott nekik egy-egy szót, nagymamát kérte, legyen türelemmel, majd megsegíti az isten. Apámat sosem említette. Húgai, nővérei akkor már mind halottak voltak, mindenki a családból. Csak Károly nem, aki magatehetetlen betegként hevert a *haciendán*. Titkoltam előle anyám állapotát.

A nővérkét kérte, ne tegye be a fogsorát, mert fáj neki. Aztán Tátra-Lomnicot említette, ott szép a tenger. A véraláfutások egyre szaporodtak agyonszurkált karján. Az infúziós palack mindig ott lógott a fehér akasztófán, enni már napok óta nem tudott. Aztán bedeszkták az ágyát, le ne essen, ha hánya-veti magát a halál küszöbén.

– Semmi baja – mondta orvos barátom. – Ez a végelgyengülés.

– Segíts rajta – kértem, tudva azt, amit ő.

Nem nézett rám. Orvos volt, hivatása parancsainak engedelmeskedő. A fecskendőbe nem került több morfium. Kilencvenéves anyám, végelgyengülésben, eszméletlenül haldoklott tovább.

Rajtam kívül egyetlen családtag látta a kórházban, az egyik unokája. Üvöltve követelte, hogy meglátogathassa. Korábban néha kanasztáztak. A gyerek, akkor tizenöt éves, megállt az ágya mellett. Anyám egyfolytában beszélt. Ez nem volt meglepő, azelőtt is szopora volt a szava. A fiú nem volt képes megérteni, hogy nagyanyja nincs eszméleténél.

Anyám temetésén csak én voltam jelen. Nem értesítettem senkit a haláláról. Akarattal. A ravatalozót telerakattam virággal. Nem búcsúztatta senki. Még zene se szólt, kértem, ne kapcsolják be a magnetofont. Megtették, bár úgy néztek rám, mint egy bolondra.

Én úgy akartam, búcsúztassák kicsi anyámat nagy fejű dáliák, büszke tulipánok, nyújtott karú dáliák, lihegő szegfűk, elegáns rózsák, tenyérnyi margaréták. Legyen örök társa a nem hervadó fenyő, a bukszus, az aszparágusz, a páfrány.

Csikorgott az ócska süllyesztő, ahogy elvitte a koporsót a pincébe, ahol kivették belőle a holttestet, s vitték hamvasztani. Kicsi asszony volt az anyám, se boldog, se boldogtalan. Amikor meghalt, már nagyon kicsi volt. Nem kellett nagy tűz, hogy elfogyassza.

Károlynak akkor mondtam meg, hogy meghalt, amikor már elhamvasztották. Csudatavas volt, még a macskaszagú, elvadult *hacienda* is kivirágzott. A családfő s immár a család egyetlen élő tagja ült a törött rugójú karosszékben, ölében az ötkilós, herélt Cinci kandúrral. Simogatta a macskát, és folytak a könnyei. Elpusztult családját, utolsó testvérét búcsúztatta, Cincivel az ölében. A botja, ami nélkül akkor már csoszogni se tudott, olyan fáradtan lógott a szék karfáján, mint egy gyászlobogó.

– Elmegyek én is, kisöreg – mondta, enyhén piszkos zsebkendőjébe fújva az orrát.

Károly, mint mondtam, a felszabadulás után feketekereskedelemmel tartotta életben a vállalatát és szolgálta az országot. Ezenkívül tagja volt mindenfajta bizottságnak, mint ellenálló, mint antifasiszta, mint a Kisgazdapárt tagja. Hogyan lett proletárgyerekből üzletemberré vált nagybátyám kiscsuda, azt a háború utáni koalíciós évek magyarázzák.

Aztán lassanként más idő jött. Már nem bőröndben hordtuk haza a fizetést, hanem pénztárcában. A tetszhalott ipar, kezét-lábát veszve is, dolgozni kezdett. A síneken elindultak olyan vasúti szerelvények, melyekre jobb országokban az emberek a kutyájukat se ültették volna fel. Tanúsíthatom, nemegyszer utaztam az ütközőjükön. Nem kalandvágtyból, hanem mert másutt nem volt hely. A magyar paraszt sem zongorát akart már vásárolni a búzájáért, nem ebédlógarnitúrát egy fél disznóért. Az ablakokba üveg került, az utcákról eltűntek a romok, legalábbis nagy részük.

Olajos mag. Napraforgó. Makuka. Sokféle neve volt. Hogy zsír helyett főzésre is al-

kalmas, azt a magyar ember nemigen tudta. Károly vállalatát ez virágoztatta fel újra.

A zsír akkoriban olyan kincs volt, mint az arany. Így jött divatba az étolaj. Károly egyik volt munkaszolgálatosának Budapesten volt egy olajütője. Csak napraforgót kellett szerezni bele. Károly szerzett. Oda is szállította. Aztán megtanulta, milyen jó üzlet az olajos mag.

Elsősorban egy okos asszony segítségével, aki a Földművelési Minisztérium megfelelő osztályán dolgozott, de Károlynak valamiképp a csendestársa lett. És élete utolsó nagy szerelme. A Pártos & Guzikovszky rövidesen nemcsak a volt munkaszolgálatos olajütőjét látta el, hanem élen járt az olajos magvak bel- és külföldi szállítmányozásában.

Aliznak alighanem több üzleti érzéke volt, mint Guzikovszky Károlynak és Pártos Gusztávnak összevéve. Ez, az utóbbi esetben, nem kis dicséret. Bár talán csak a szimata volt jobb, jobban ismerte ki magát a kor útvesztőiben. Vagy egyszerűen szerencséje volt.

Hol tanulta, el sem tudom képzelni. Egy tábornok lánya volt, született dzsentrí. Legalábbis származása szerint, alkatilag nem. Fiatal korában férjhez ment egy huszártiszthez, aki igen hamar ellovagolt mellőle, vagy Aliz szállt le a közös lóról, nem tudom. Aliz élete végéig viselte az akkoriban rangot és védelmet nyújtó asszonynevet, ujján a karikagyűrűt, s a földműveléssel kezdett foglalkozni. Pontosabban a földművelők által létrehozott termékek értékesítésével.

Aliz nem volt szép, de én is beleszerettem volna. Rasz volt, csupa ideg, hennázott szőke, ahogy akkoriban divat volt, a csuklójának az íve is elegáns. Párizst, Berlint, Rómát úgy ismerte, mint én az Erzsébetvárost. Négy nyelven beszélt és levelezett, tökéletesen gépelt. Ember nem akadt, aki felül tudott volna kerekedni rajta észben, műveltségben, szakértelemben, vitakészségben.

A szemében volt valami szép nyugalom, ami jelezte, hogy ez az asszony tud szeretni, és hagyja magát szeretni.

Károly nagyon szerette.

Akkoriban a Pártos & Guzikovszky cégnél már nemcsak papírmunka folyt, nemcsak fuvarleveleket, vámbevallásokat töltöttek ki, hanem tucatjával dolgoztak árukísérők, rakodómunkások.

Utáltam az iskolát, kétségtelenül. Pénzünk se volt. Volt hát okom, hogy a karácsonyi szünetben elszegődjek egy uszályra, amely Károlyék vállalatának közreműködésével napraforgómagot szállított a Csallóközből Budapestre. Aztán ott ragadtam a hajózásnál, alighanem örökre.

Cseh uszály volt, fekete testű, a felépítménye sárga. A kormányos kétszobás, komfortos kis lakásban lakott, a fedélzet alatt. Sok év múlt el, amíg a magyar hajókon ilyen szállása lett a legénységnek.

December volt és köd. A hajókürt megszakítás nélkül bögött. Nappal se láttunk tíz méternél messzebbre, nemhogy éjszaka, s ha a parancsnok bekapcsolta a hatalmas fényszórót, csak a tejfehér gomolygást világította meg. Mert ment a hajó éjjel-nappal. Akkoriban nem voltak biztonsági előírások, szakszervezeti szabályok, illetve ha voltak, senki sem törődött velük. Csak azzal, hogy az áru minél hamarabb a kikötőbe érjen, s a hajó fordulhasson az új rakományért. Kormányos viszont csak egy volt az uszályon, a feleségét pedig épp az epéje kínozta. Így hát álltunk a kormány mellett mi is, órák hosszat. A kormányos, biztos, ami biztos, ott szendergett mellettünk a padon. Akkor éreztem először a kezemben a víz sodrását.

Mi a társammal rakománykísérők voltunk, a Pártos & Guzikovszky cég megbízásából. Mért kellett kísérni a rakományt, és miért kettőnknek, fogalmam sincs. Dolgunk hivatalosan nem volt semmi.

Miklós bácsinak, a társamnak a háború előtt filmgyára volt. Tönkrement, és sose tudott többé igazán lábra állni. Politikailag szabadelvű volt. Szálásiról azt mondta, ketrecben kellene mutogatni. Horthyt csak tökféjnek nevezte, Kiss Ferencet, Muráti Lilit szarházinak. A felesége költő volt, egyetlen verseskötete jelent meg a saját kiadásában, akárcsak Gyula bácsinak. Nekem dedikált példánya valahol ott hányódik a könyveim között, nem volt szívem kidobni. De kapott egy példányt a cseh uszálykormányos is, aki csak hajósnyelven beszélt magyarul, vagyis körülbelül ötven szót tudott, s ezek döntő többsége sosem szerepelt költeményekben.

A Pártos & Guzikovszky céget akkoriban valójában Aliz irányította, legalábbis szakmailag. Olyan határozottan és megfontoltan, mint kis, piros Fiat sportkocsiját. Károlynak se azelőtt, se azután nem volt autója, pedig bizonyára tellett volna. Ha sietett, taxit hívott. A cég költségén, de nem túl gyakran ahhoz, hogy kihívja üzlettársa rosszallását. Általában villamosozott.

Károly Alizban szövetségesre talált Pártos úrral szemben. Olyan üzletasszonyra, akinek a bohémságot súroló természete jobban illett nagybátyám alkatához, mint a szőröstül-bőröstül polgár Pártos Gusztáv szigorúsága. A nagyvonalúság költözött be akkoriban a vállalat irodahelyiségeibe. Bár lehet, hogy a nagyvonalúság a kor jellemzője volt, nemcsak Alizé, Károlyé.

A könnyelműség elleni harcban Pártos úr fő szövetségesé Stefi néni volt, a Wertheimkassza és az üzleti könyvek legfőbb öre. Ez a szelíd, aranyos asszony iszonyatosan tudott pörlekedni imádott bátyjával és munkaadójával a vállalatnál lézengő sok mihaszna miatt.

A mihaszna jelző nem az embereket minősítette. Rakománykísérői korszakomban engem is ezzel illetett Stefi néni, noha, azt hiszem, nagyon szeretett. A cég érdeke azonban számára is szent volt.

Nem úgy Károlynak. Akkoriban már tucatszám gyűjtögette védőszárnyai alá nemcsak a család különböző tagjait, mindenféle ismerősöket is, akik valamiért segítségre szorultak. Azokban az években ilyen meglehetősen sok akadt. A cégnél nemcsak Stefi néni dolgozott, Sári húga és öccse, Emma néni bátyja, Aliz sógora, nem tudom, hányan a Vojnichok közül, nemcsak én és hozzám hasonló mihaszna unokaöcsök, hanem talajt vesztett emberek egész hada. Volt közöttük tönkrement keresztény úr, mint uszálykísérő társam, egykori munkaszolgálatos, akinek mindene odaveszett, bélistázott főtisztviselő, rangját vesztett katonatiszt. Volt egy gróf is, kocsikísérő, az isten tudja, hogyan került a céghez, de biztos, hogy azelőtt sem volt egy fityingje sem. Bármilyen ritkaság, ez egy születésétől fogva szegény gróf volt. Károly, akárcsak negyvenöt előtt, a legnehezebb években, a felszabadulás után is úgy gyűjtötte a nyomorultakat, mint más a bélyeget. A bélyeggyűjtőkkel szemben ő erre csak ráfizetett, de ez nem érdekelte.

Az igaz, hogy egykori nyilas vagy szélsőjobboldali nem dolgozott a Pártos & Guzikovszkynál.

Tehát folyt le a napraforgómag a Dunán, egykori gyárosok lapátolták vagonokba, kvietált tisztviselők etették az olajütöket, volt földbirtokosok palackozták a szép sárga, de disznózsírhoz szokott orrunknak kicsit bűdös folyadékot. Nem emlékszem, hogy Károlynál valaha étolajjal főztek volna. Csak amikor már szegény volt. Akkor viszont meggyőződéssel hirdette, hogy sokkal egészségesebb a zsírnál.

A *hacienda* ekkor élte virágkorát. Pünkösdi királyság volt, két évig tartott, de mégis csak királyság. Tucatjával jöttek a vendégek, az asztalon hófehér damasztabrosz, ha leöntötték a jó szekszárdi bikavérrel, amit ugyancsak Károly egyik volt munkaszolgálatosa termelt, Emma néni gondosan sót hintett a foltra. Károly boldog volt. Sári és Aliz szerették egymást, legalábbis életük végéig nem hallottam tőlük egyetlen rossz szót sem a másikról.

Aztán jött a villámcsapás, az államosítás. Gomolyogtak már a felhők nagyon sötéten,

Pártos úr egyre gondterheltebb lett, de Károly nem akarta elhinni, hogy az ő kis cégükre is sor kerül. Általában sosem hitt a rosszban, csak a jóban.

Mindenesetre egy reggel mogorva emberek jelentek meg a Váci utcai irodában. Megvizsgálták a könyveket, melyeket Stefi néni természetesen mintaszerűen vezetett, lepecsételték a Wertheim-szekrényt, leltárt vettek fel a berendezésről, majd közölték Pártos úrral és Károllyal, többé a lábukat se tegyék be ide. A Pártos & Guzikovszky cég megszűnt létezni. Károlynak a napi költőpénzen kívül egy fitying sem volt a zsebében. Nem vásárolt titokban Napóleon-aranyat, dollárt, nem tartalékol semmit, nem volt külföldi bankszámlája, hiába intette többször is Pártos úr.

Aliz ebben is tökéletes társa volt. Ugyanúgy fejezte be csendestársi működését, ahogy kezdte. Volt egy kétszobás, udvari lakása a Kisfaludy közben, szép, öreg bútorokkal berendezve, néhány ékszere, semmi más. A piros sportkocsitól hamar megvált, aztán a minisztérium vált meg tőle mint osztályidegentől. Műszaki fordító lett, később idegenvezetéssel egészítette ki a jövedelmét. Panaszkodni ugyanúgy nem hallottam soha, mint Károlyt. Később egyre többet mondogatta, bármi történt is, ami a magyar faluból lett, az csoda.

A mihasznák szétszóródtak, ettől kezdve a magunk lábán kellett megállnunk. Így lettem én hajós. A Pártos & Guzikovszky cég állandó alkalmazottait átvette az állami szállítmányozási vállalat, melynek Stefi néni ugyanolyan lelkiismeretesen könyvelt, mint a saját testvéreinek, csak most már nem pörlekedett a főnökével a léhűtők sokasága ellen.

Károly vállalkozói kedvét nem törte meg az államosítás. Ezután születtek szebbnél szebb tervei.

Először elhatározta, hogy kendőket fest bedolgozóként egy kisiparosnak, aki ugyancsak a munkaszolgálatosa volt. Úgy tervezte, ha beletanul, önállósítja magát. Kétségtelenül nem hatolt még a tudatáig, hogy a következő időszak nem a magánvállalkozások kora lesz.

Ebben az időben kezdték meg a családi ékszerek vándorútjukat a zálogházakba. Mert a kendőfestéshez természetesen festék és ecset is kellett. Mindegyikből a legjobb, lehetőleg méregdrága külföldi. Károly csak első osztályú árut kívánt előállítani.

Ezután derült ki, hogy nagybátyám hiába rajzolt ügyesen, hiába festett százával akvarelleket erdei ösvényekről, napsütötte tisztásokról, felhők borította hegyekről, a kendőfestés mégiscsak szakma, amit meg kell tanulni. Így hát nemcsak a drága festék fogyott, a mókuször és borzecsetek koptak, a selyem is pocskolóddott, amit a kisiparos szállított végekben.

Mire Károly odáig jutott, hogy már csak minden második kendőt rontotta el, a kisiparost is államosították. És akkoriban már nagyon komolyan vették, hogy az emberek ne csak dolgozzanak, munkahelyük is legyen.

Károly művezető lett az Aszfaltútépítő Vállalatnál. Nem utat épített, gépészmérnök volt valamikor, a járműtelepen alkalmazták. A telep Kispesten volt, az út Pesthidegkútról odavissza négy óra. Károly nem panaszkodott. Reggel négykor kelt, este hétre ért haza. Az ő múltjával ilyen állásnak is örülni kellett. Az ő önéletrajzaiban is egyre nyomatékosabb lett a proletár származás, s egyre halványodott a magánvállalkozói múlt.

A tervezgetést természetesen nem hagyta abba. Lévéen, hogy neki egy perc szabad ideje nem volt, Sári lehetőségeit fontolgatta. Elvégre Sári mégiscsak zenetanár volt. Azt az ötletet, hogy a *haciendán* adjon órákat, sem lehetett megvalósítani. Nemcsak azért, mert Pesthidegkúton akkortájt senki sem akart zongorázni tanulni. Azért is, mert a hidegkúti házban legfeljebb egy citera fért volna el.

Akkor Károly úgy gondolta, járjon el Sári Pestre, házakhoz. Sári vállalta is, mint mindent, amit Károly akart. Sajnos kiderült, hogy a budapesti lakásokból mintha eltűntek volna a zongorák. Aki pedig mindenáron zongorázni akarta taníttatni a gyerekeit, beadta az állami

zeneiskolába, ahol erre ingyen vállalkoztak. A felnőttek, ki tudja, miért, nem óhajtottak meg tanulni zongorázni.

Sári szakértelmének felhasználása tehát csődöt mondott. Következett a nagy lehetőség, melyről Károly az élete végéig nem mondott le, a kert.

A *hacienda* földje akkoriban kukoricával és krumplival volt bevetve. Az se nagyon termett, hisz Károly hajnalban kelt, este ért haza, Sári nem bírta a kapálást, napszámot természetesen nem fogadhattak, s a gyomirtót akkoriban még nem ismerték. Annyi krumpli azért megtermett, amennyi nekik kellett, és valami kukorica is.

Erre alapozódott a terv. Disznót nem hizlalhattak. Az állam akkoriban drákói rendszabályokkal tiltotta ezt a műveletet. Moslák se volt, Sári se bírta volna cipelni a moslákos vödöröt.

Károly elhatározta, hogy csirkét tenyészt. Nem ám úgy, hogy legyen kirántani vagy a tyúklevésbe. Nem is piacra, mert annak idején piacozni sem volt szabad. Tyúkokat azért kívánt nevelni, hogy tojást tojjanak.

A terv roppant egyszerű és célszerű volt. Építeni kellett két tyúkólat, mert kicsiben kezdeni nem érdemes. Ezek néhány ékszer árán és Károly minden szombat-vasárnapi munkájával el is készültek. Akkor venni kellett kétszáz naposcsibét. Ez már nehezebb volt, mert az állam az efféle tranzakciót ugyancsak tiltotta. Aliz régi ismeretségeinek segítségével azért valahogy mégis sikerült. A pelyhes, sárga csibék beköltöztek a fürdőszobába, az üvegezett verandára, hogy meg ne fázzanak. Attól kezdve Károlyék a konyhában mosdottak, étkeztek. Károly elkerített egy jó nagy területet baromfiudvarnak, még eperfát is ültetett, mert annak a lehullott gyümölcsét szeretik a tyúkok.

Amikor a csirkék akkorára nőttek, hogy úgy ítéltetett, nem árt már nekik a szabad levegő, kitelepítették őket a tyúkólba. Már amelyik addig életben maradt. Mert hullottak jócskán, még pihés korukban. Károly azt mondta, a természetes elhullás be van kalkulálva a vállalkozásba.

Ahogy a csirkék nőttek-nödögéltek, kiderült, hogy igen sok közöttük a kakas. Vagy Károly felejtette el tojástermelői céljait közölni az eladóval, vagy az illető nem volt elég lelkiismeretes. Attól kezdve minden héten kakaspörköltet ettek. Nem is volt rossz, úgyse lehetett húst kapni akkoriban, csak kissé drága.

Aztán a csirkékből tyúk lett. Buzgón csipegették a szemet, nőttek, híztak, de tojni csak hébe-hóba tojtak. Hogy miért, azt Károly tudta a legkevésbé.

Tojás azért volt, s Károly kiépítette az üzlethálózatát. Mivel akkoriban ezt is tiltotta a törvény, természetesen illegálisan.

Az elképzelés ebből a szempontból is tökéletes volt. Károly minden reggel megrakja az aktatáskáját tojással, beviszi a járműtelepre, ott átadja beszervezett embereinek, akik viszik tovább a Ferencvárosba, a Józsefvárosba, az Erzsébetvárosba. Elsősorban nem megenni, hanem eladni. Akkoriban tojást se lehetett kapni.

Ügynökhálózatát Károly nőkből építette ki. Mindig jobban értett a nők nyelvén, a nők pedig jobban értettek a tojáskereskedéshez. Károly viszont gavallér volt, s az asszonyoknak, lányoknak természetesen olcsón adta a tojást. Az is kiderült közben, hogy az aktatáska a zsúfolt villamoson nem a legalkalmasabb a tojásszállításra. Kosárban viszont nem vihette, az feltűnő lett volna.

Sári, aki gondos könyvelést vezetett, a gazdasági év végén fillérre kimutatta, mennyit fizettek rá erre az üzletre. Meglehetősen nagy összeg volt, az ő pénzügyi helyzetükhöz képest.

Károlyra, vállalkozásai során, a tények nemigen hatottak. Kijelentette, hogy minden

kezdhet nehéz, s a tanulópenzt meg kell fizetni. Ekkor valaki azt ajánlotta, ha éjjel is világítanak az ólban, a tyúkok többet tojnak. Károly mindig híve volt az újításoknak. Azonnal bevezette a kalyibákba a villanyt. A szerelés, azt hiszem, nem felelt meg a balesetvédelmi szabályoknak.

A tyúkok attól kezdve éjjel villanyfénynél gubbasztottak a rudakon. Tojni még annyit se tojtak, mint addig. Károly szerint olyan fajtából származtak, amelyek nem szereti a fényt: le kell cserélni az egész állományt.

Ekkor következett Emma néni. Az elmúlt évek kissé megviselték. Nem őt, az nem volt számára fontos, a családját. Az egyik iker, mint tudjuk, elhajózott Amerikába egykori titkosügynök férjével. A másik épp hogy csak tengette az életét férje tisztviselői fizetéséből három gyermekével. Sári sorsát ismerjük. A fiatalabb fiú nem volt már se katonatiszt, se jogász, hanem teherautó-vezető. S a család esze, szeme fénye már nem államtitkár, hanem bázongorista. Mikor egy reggel besétált a hivatalába, az altiszt közölte vele, hogy valaki más ül az asztalánál.

János bukása nem ekkor kezdődött. Még 1947-ben, amikor szeme fénye, egyetlen lánya megszökött egy fiúval, gimnáziumi osztálytársával, s meg sem álltak Belgiumig. Miért épp oda igyekeztek, nem tudom. Zsófi mindenestre ma a Belga Királyság egyik magas rangú diplomatájának a felesége. A férj nem azonos az egykori csábítóval.

Jánost szíven ütötte, hogy elvesztette a lányát. Hivatali pályáját se segítette, hogy gyermeke illegálisan távozott az országból. Bár szociáldemokratáként amúgy sem maradhatt volna államtitkár. Közvetlen főnöke, pártjából való minisztere a börtönben halt meg.

Jánost egyébként a politika ugyanúgy nem érdekelte, mint előzőleg a katonaság vagy a jogi pálya. Ő zeneszerző volt. Azt is mondhatnám, slágeríró, de egyik szerzeményéből se lett sláger. Pedig fennmaradt néhány hanglemeze, kottája. Államtitkár korában adatta ki őket. Talán ez is segített, hogy viszonylag sértetlenül vészelt át a nehéz éveket. Ki vesz komolyan egy államtitkárt, aki tangót, angolkeringőt komponál? Mindenesetre elég jól zongorázott ahhoz, hogy államtitkársága után ezzel keresse meg a kenyerét, harmadrangú eszpresszóban.

Röviddel azután, hogy János kikerült a bársonyszékből, megszűnt férj is lenni. A felesége, akiről említettem, hogy egy híres és gazdag író lánya volt, nemcsak a hálószoba ajtaját csukta be előtte. Hogyan kapott kivándorló-útlevelet 1950-ben, amikor ez a papiros jóval többet ért az aragnál, rejtély. Talán némi szerepet játszott ebben a pazar budai villa, melyet az apa nevére való tekintettel nem államosítottak, és amely most egész berendezésével együtt a magyar állam tulajdona lett, miként az író nyugati jogdíjai is.

János tehát gyerek, feleség, állás és lakás nélkül maradt. Könnyű ma azt mondani, örüljön, hogy nem ismerte meg belülről a börtönt. Emma néni akkoriban nem áldásként, hanem sorscsapásként értékelte a fiával történeteket.

És föllázadt a tyúkok ellen.

Tervszerűen előkészített lázadás volt. Emma néni Sárit is eltávolította a házból, nehogy Károly pártját fogja. A lázadásnak tehát Emma nénin és Károlyon kívül nem volt fültanúja, mégis tudott róla az egész család. Mármost akik addigra még megmaradtak.

Emma néni jól ismerte Károlyt. Tudta, az olyasfajta érvek, hogy a tyúkokra ráfizetnek, nem hatnak Károlyra. Közölte tehát, hogy Sári sír. Sír, mert mindennap be kell másznia az ólakba, az elhullott tollak közé, amelyektől undorodik, összekaparni a csirkerűrüléket, amitől hánynia kell. Bizonyos, hogy Emma néni a tyúkszar kifejezést nem használta.

Károly összeomlott. Természetesen tudta is, hogy a tyúkok által elfogyasztott eledel más formában eltávozik a testükből. Ezt azonban szokott nagyvonalúságával figyelmen kívül

hagyta. De azt, hogy Sári sír, nem tudta elviselni.

Emma néni ravaszul eltervelt lázadása teljes sikert aratott. Attól kezdve a *haciendán* csak néhány csirke kapirgált. Annyi, amennyi a csirkepaprikáshoz kellett. Később ezeket is elpusztította a mirelit csirke tisztességtelen konkurenciája. Károly ugyan először kijelentette, meg nem eszik egy ilyen fagyasztott dögöt, de később, mikor már csak ezt evett, más húsrá nem telt neki, kijelentette, hogy kitűnő.

Károly alig várta a napot, amikor nyugdíjba mehet. Nem a négyórás utazás, a nem éppen magas színvonalú munka miatt. Hanem hogy legyen ideje alkotó erejét a kertre fordítani. A korai nyugdíjazásnak, kevés szolgálati évnek volt köszönhető, hogy Károly nyugdíja 1980-ban, amikor meghalt, nem érte el a kétezer forintot. Elképzelhető, mennyi lehetett 1959-ben, amikor nyugdíjba ment. Ez azonban Károlyt nem érdekelte. Ott a *hacienda*, abból majd meggazdagodik.

A gazdagság Károlynak akkortájt már rég nem a pezsgős mulatozásokat, éjszakai lokálokot jelentette. Azt, hogy mindennap legyen mit ennie, tudjon enni adni a kutyáinak, macskáinak, teljen olykor húsrá, nagy ritkán egy eszpresszóban feketekávéra, netán egy gin-fizzre is. Bár lehet, hogy az utóbbi Károly számára akkoriban már álmoként se szerepelt.

A kert, mint említettem, amíg Károly művezető volt, kukoricát és krumplit termett. Termettek valamit az elhanyagolt gyümölcsfák is, ha nem is metszették, permetezték, kapálták őket. Annyit, amennyi Károlyék fogyasztását fedezte.

A terv kész volt: Károly nyugdíjba megy, s felvirágoztatja a gyümölcsöst. Akkoriban már nem volt olyan szigorú a törvény, lehetett piacozni. A sok gyümölcsöt, amit Károly megtermel, Sári majd eladja.

Károly valóban hajnaltól napestig dolgozott, de a fák csak ímmel-ámmal teremtek. Sári azért hajnalonta olykor bebusozott a piacra egy-egy nehéz kosárral, s árulta a cseresznyét, a barackot, mint a kofák.

Nem az önérzete sínylette meg; Sári önérzete Károly volt. De nem bírta erővel még ezt sem. S a mérleg az év végén ismét passzívumot mutatott. Ékszer pedig már rég nem volt, az említett jegygyűrűkön kívül.

A gyümölcs, mondta Károly, kényes és igényes. Igen nagy szakértelmet és sok munkát igényel, nem is igazán kifizetődő. Sokkal inkább a zöltség.

Károly hosszú ágyásokat ásott, két cövek közt kifeszített spárgával jelölte a széleiket, hogy egyenesek legyenek, s a kukorica, a krumpli helyére sárgarépa, retek, karfiol, karalábé, zeller került. És paprika, paradicsom, ágyszámra. A tök indái kimásztak a *haciendáról*, sárga virágja virított, még a Sári számára fenntartott kicsi virágoskertbe is nagy szemű Juliska-bab került. Elvégre szép az is.

Répa, gyökér, paprika annyi termett, hogy nem lehetett eladni. De a karfiol megrozsdásodott, pudvás lett a retek, a karalábé fás, a spárga sose lett kisujjnyi vastag, a mák csak virágzott, nem termett. A kelkáposzta magba szaladt, nem akart feje lenni, a babban alig volt szem.

Ebbe is beletelt néhány év. Károly térde, dereka egyre nehezebben hajlott, Sári szép haja megöszült, Emma néni délceg termete megroskadott. Hogy miből éltek valójában, arról majd később.

Aliz egyszer azt mondta az egyholdas *haciendáról*, ahhoz nagy, hogy egy ember művelje meg, ahhoz meg kicsi, hogy érdemes legyen napszámot fogadni. Semmit sem értek a mezőgazdasághoz, de azt hiszem, igaza volt.

A mák azonban szöget ütött Károly deresedő fejében. Hogy milyen szép a virága. Pedig nem is virág.

Következett a virágkorszak. Eltűnt a Juliska-bab, a karfiol, a karalábé. Csak néhány fő paprika, paradicsom maradt, amennyi a háztartáshoz kellett. Virág lepte el az egész *haciendát*, kivéve körülbelül a felét, amit Károlynak már nem volt ereje megművelni. Ott szép, dús gaz termett, vitte a szél a magvait a virágágyásokba.

Hozzáértők azt mondták, a *hacienda* virágkertészetre volt a legkevésbé alkalmas. Korán jött a fagy, későn a tavasz, hideg szelek fújtak, hol aszály volt, hol hetekig nem sütött ki a nap. A hatalmas szegfűágyásokban néhány tucat piros, fehér fej kókadozott, a rózsabokrok megtetvesedtek, a krizantém elfagyott, csak pünkösdi rózsza volt szekérnyi, mindig akkor, amikor a piacon ingyen se kellett.

Károly először a legveszedelmesebb ellenséggel, a szárazsággal vette fel a harcot. Akkor már volt vízvezeték a *haciendán*. Az ócskavastelepen vett rozsdás csövekkel fonta be a kertet. Csapot szerelt rá minden száz méteren, tudjon slauggal öntözni. A kannát már nem bírta.

Az ócska csövek megrepedtek, elszivárgott a víz. A csapok eresztettek, körülöttük térdig ért a sár. Az előregedett gumislaugok mindennap más és más helyen permetezték a vizet, ahol éppen kipukkadtak.

De nem ez volt a legnagyobb baj. Hanem hogy szárazság idején víz se volt a vezetékben, legfeljebb annyi, amennyivel főzni lehetett.

Ekkor Károly ciszternát ásott. Rézsűsen, hogy a csatornából belefolyjon a víz, s a hólé is összegyűljön benne. Látott ő ilyet Olaszországban, még az első háborúban. Természetesen ki is betonozta. Később majd vesz egy szivattyúmotort, s lesz víz a virágoknak a legnagyobb szárazságban is.

Motorra sose tellett, a víz se nagyon gyűlt a ciszternában, úgy látszik, Olaszországban valahogy másképp csinálták. Viszont egyszer egy részeg beleesett a gödörbe, jó, hogy kezét-lábát nem törte. Akkor Károly bedeszálta a ciszternát, befödte földdel, és elfelejtette örökre.

Mivel a nagyüzemi virágtermelés nem vált be, Károly áttért az előfizetéses virágszolgáltatásra. Azt hiszem, ebben úttörő volt. Aki befizetett egyhavi összeget, minden héten kapott egy csokor virágot, Károly által személyesen szállítva. Kiszámította, ha eléri a negyven előfizetőt, a pénzénél van. Aztán következik majd a haszon.

Sári akkor már nem könnyvelt, Emma néni nem lázadt. Igyekeztek valahogy elérni, hogy legyen mit enniük. Károly nemes dáliái mögött ismét krumplibokrok lapultak, anya és leánya gondozásában. Károly úgy tett, mintha nem is látná a burgonyát.

Később, egy őszinte pillanatában elmondta, harminckét előfizetőnél többre sose tudott szert tenni. Tehát, gondolom, huszonötven voltak. Pedig aki ismerőse tehette, előfizetett.

Aztán megértettem, miért olyan fontos Károlynak ez a vállalkozási forma. Olyan előfizetőt, aki azt kérte, tegye le a csokrot a házmesternél, nem szívesen vállalt, hamar le is mondta, hogy kiesik az útjából. Ahol várta valaki otthon, oda ötszáz métert is elgyalogolt. Nem a csésze kávéért, amivel várták, a jó szóért, a társaságért. Ilyenkor a régi gavallér volt, aki mindig ajándékot hozott, néhány szem szilvát, egy véletlenül szépre sikeredett körtét, őszibarackot. Itta a kávéját, és társalgott.

De ahogy múlt az idő, az előfizetők csappantak. Ha szaporodtak volna, se bírja, mert a lába egyre gyöngült, alig tudott már felcsoszogni a második emeletre vagy egy meredekebb utcán.

Akkortájt jött divatba a primőr. Ez igen, mondta Károly. Ez kell, ami különleges, nem tucatáru. Azt hiszem, akkor érezték meg utoljára ösztönei világunk változását. Erővel, pénzzel már nem bírta.

Mindenesetre épített egy üvegházat. A saját kezével. Ő ásta ki az alapját, hulladék deszkából ablakkereteket készített, beüvegezte, fölállított egy dobkályhát, csővezetéken vezetve be a meleget az üvegháznak nevezett tákolmányba. A kályhát éjjel is meg kellett rakni, hogy le ne szálljon a hőmérő piros higanyszála a megengedett alá. Ebben az időszakban Károly minden este éjjel kettőre állította be a csörgőórát.

Mire kiderült, hogy nem hoz pénzt sem a primőr paprika, sem a virágpalánta, sem az örökzöldek, szerencsére jött az új módi, a fólia. Károly csöveket vásárolt váznak, nyilont vég-számba. De a krizantém a fólia alatt sem akart tenyérnyi lenni halottak napjára, legfeljebb vágott virágnak lehetett eladni, fillérékért. A szegfű akkor virágzott, amikor már tele volt vele a piac.

Akkor már elment Sári, elment Emma néni is. Károly magába roskadva ült a karosszékben.

– Megöregedtem, kisöreg – mondta.

– Egy fenét – válaszoltam.

Nem lehettem valami meggyőző, mert Károly rövidesen megkért, adjak fel egy hirdést, hogy bérbe adja a *haciendát*, üvegházastul, fóliástul, gyümölcsfástul. Egy fiatal, szak-képzett kertész ebből vagyont kereshet, jelentette ki.

Kertész akadt, több is, majd minden évben másik. Károly mindig megesküdt, hogy az új az igazi, a régi lusta volt, részeges, nem értett hozzá. A kertészek a kicsi bért hol fizették, hol nem. Károly gavallér volt; ha azt mondták, nehézségeik vannak, hitelezett.

Akkor már sok éve abból élt, hogy bérbe adott mindent, amit csak lehetett. Az egykori finn házban tizenöt éve volt lakó. Ő esett bele a ciszternába. Került albérlő a valamikori disznóólba is, kétszáz forintért, a fáskamrába, a tyúkolba, a cselédszobába is. A társadalom aljából, természetesen, ha nem gyűlölném ezt a kifejezést. Ki lakik manapság egy tetves tyúkolban?

Tanúsíthatom, laknak. Nem is akárki emberek. A disznóól előtt például egy Trabant parkolt, azon járt a tulajdonosa dolgozni, mindig részegen.

Ezekben a rongybugyrokban mindig részegek laktak. Amikor hazajöttek a munkából, mert dolgozniuk a szeszért mégiscsak kellett, bevették magukat a vackukra, beszopták a borosüveg áldott csecsét, hogy azt álmodhassák, ők is emberek. Ha akarták, lehetek volna atom-fizikusok is, miniszterek, úrhajósok, gépkocsivezetők. Csak éppen nem akarták.

Károly volt a törzsfőnök. Eligazította egymás közötti vitáikat, megszabta, kinek meddig terjed a parcellája, utasítást adott, hogy a harapós dögöt, amelyiket a tyúkol lakója valahonnan beszerzett, nem kell eltávolítani a *haciendáról*, de meg kell láncolni. Titokban, ha senki nem volt otthon, ő is etette a félelmetes korcsot.

Lakbért az albérlők is hol fizettek, hol nem. Károly számos felszólító levelet írt, másolattal, egyik ügyvéd barátja felvilágosította, hogy így szükséges. Azért rendszerint megkapta a házbért, hiszen lakói nem voltak elvetemültek, csak alkoholisták. Onnan gondolom, hogy legalább a nagyját megkapta, különben éhen halt volna. Igaz, az albérlők az ő áramát fogyasztották, s a tyúkolban volt mosógép, a disznóólban frizsider, a finn házban televízió. A vízdíjat is ő fizette. A tanács többször is felszólította, szüntesse meg ezeket a nyomortanyákat, de ügyvéd barátja felvilágosította, nem tehetnek ellene semmit, mert akkor a tanácsnak kellene lakást biztosítania páriáinak.

Aztán elment Aliz is. Olyan büszkén és stílszerűen, ahogy élt. Akkor Sári már rég nem élt, Emma néni sem, senki a Szűcs testvérek közül, Károly testvérei közül is csak anyám. Rég elment Przsanovszky lovag és tündérszép felesége, a Vojnichok szétszóródtak, ki tudja, hová.

Emma néni bátyja, a csokornyakkendős Aladár bácsi leugrott az ötödik emeletről. Azt mondják, vállig fúródott a virágágyásba. A családi legendárium szerint azért végzett magával, mert gyógyíthatatlan agyér-elmeszesedése volt, s meg akarta kímélni a feleségét egy magatehetetlen embertől. Elvégre gyógyszerész volt, tudta, mi vár rá. Családom, miként a századom, hitt a szakértelem mindent megvilágosító erejében.

Anyám úgy tudta, Sári halála után megromlott a viszony Károly és Aliz között. Egyszer azt mondta, Aliz sértődött meg halálosan, mivel az immár szabaddá lett Károly nem veszi feleségül. Máskor meg azt, Károly szíve vérzik, mert Aliz nem akarja szép lakását felcserélni a hidegkúti szemétdombról.

Aliz mindenesetre szépen megágyazott magának kényelmesen hálósobájában, abban az ágyban, ahol valamikor Károlyt fogadta. Csipkés, hófehér ágyneművel. Sötétkék hálóingbe bújt. Nem szerette a rózsaszínt, a világoskéket. Az ágya mellé, a kis biedermeier asztalra egy üveg francia konyakot tett, melléje metszett kristály pohárkát. Csak egy kortyot ivott belőle. Két nap múlva találták meg a testét és a búcsúlevelét, melyet nem címzett senkinek. Egy mondat volt csak: „Az ember addig éljen, amíg értelme van.”

A temetés után kocsin vittem haza Károlyt. November volt, dércsípte krizantémok kókadotnak a meghasadt föliák alatt. Károly a karomba kapaszkodva botorkált végig a hosszú úton, a szétrohadt kaputól a házmesterházig. A temetésen nem zokogott, jajgatott, mint Sári halála után. A szeme már a semmit nézte.

Amikor nagy nehezen kinyitottam a rozsdás lakatot, a zárat, Károly lerogyott a karosszékre. Akkor élt még a vak kutya, orrával megkereste a lábát, rátette a fejét. Nagyon büdös volt.

Megraktam a tüzet a nagy cserépkályhában, Károly büszkeségében, és hoztam egy üveg konyakot. Két metszett pohárkát is, a kínaezüst tálcán, ami megmenekült a zálogháztól, mert ingyen se kellett. Némán koccintottunk, Károly visszatette az egykori szervizből maradt poharat a tálcára. Én töltöttem magamnak még egyet, semmibe véve a közlekedési szabályokat. Ahogy múlik az idő, egyre kevésbé ragaszkodom a törvény betűjéhez.

– Nem akarod megnézni a televíziót? – kérdeztem Károlyt.

Károly esküdt ellensége volt ennek a szerkezetnek. Azt mondta, az emberiség átka, pazarolja a drága időt.

Egészen addig, amíg a második feleségem vásárolt neki egy készüléket, részletre. Attól kezdve Károlyt esténként nem lehetett elmozdítani a televízióval szemben levő fotelból.

Károly nem válaszolt. Akkor láttam, hogy alszik.

Volt egy jegenye a zuhatag fölött. Azt mondják, ott volt a legerősebb a Duna sodra, a Feketeerdőtől a Fekete-tengerig. Nem mértem meg soha, de elhiszem.

Ki hozta szokásba és mikor, nem tudni. De nem volt az parancsnok, embernek se számított, aki nem bögette meg a kürtöt, amikor a jegenyéhez közeledett. Hosszan üvöltött a ködkürt, természetesen szabályellenesen. Ilyen jelzés nincs a hajózási szabályzatban. És a szabályzat szerint amilyen jelzés nincs, olyat használni tilos.

Nem volt az a lusta matróz, akinek a keze nyomán ilyenkor ne ragyogtak volna a rézvetretek. Olyan részeges gépész se, aki ne húzta volna meg a tömítések csavarjait. A fedélzet csillogott, mint a gyúródeszka.

Akkor szembefordították a hajót a jegenyével. Szembe a Duna őrző sodrával, a folyóba zuhanó hegyekkel.

Bőgött, örvénylett, tajtékzott a Duna. Széchenyi mérnökei igyekeztek szelídíteni. Némi

sikerrel, de azért egy évszázad múlva is bele-beleharapott a hajókba. A hegymenetben jövő vontatót segédgőzös támogatta, különben nem tudott volna terhével áttörni a zuhatagon. A legtöbben utálták ezt a szolgálatot. Én jobban szerettem, mint a poloskás Szent Lászlót.

Az uszályokat előzőleg lekötötték. Ott álltak horgonyon a part mellett, limányban. Rajtuk ünneplőben a személyzet. Sötétkék egyenruhában, fehér ingben, nylon nyakkendőben a hajósok, fejükön tányérsapkával. Az asszonyok fehér blúzban, fekete szoknyában, szalaggal a hajukban. A gyerekek megmosdatva.

Csak a gőzös indult neki a jegenyének. Vontatmánnyal nem bírta volna. Amikor az orra egy vonalba ért a húszemeletes fával, a parancsnok vette kezébe a kormányt. A kormányos csak állt mellette, vigyázzban, ünneplőben, mint mindenki a hajón.

A parancsnok, aransujtásos egyenruhában, aransíkos sapkában, bemérete a jegenyét, a hajót, a szelet, a sodrást. Műszer nélkül, természetesen.

Versenybíróra nem volt szükség. Nézte a harcot minden ember a hajóról, a lehorgonyzott uszályokról, a parti ösvényről, ha valaki éppen arra járt. Még a géppisztolyos, farkaskutyás határőrök is megálltak ilyenkor. Nézték a fákról a kíváncsi kormoránok, ellenőrizni oda-repült egy-egy szürkegém, jégfehér kócsag.

Dübörögtek a gépek, az erősek és a rozogák. Üvöltött a folyó, a gőzös minden porcikája reszketett. Akkor is, ha a fenéklemezeket Kruppék kovácsolták, csatahajónak.

Amikor a gőzös pontosan egy vonalba ért a jegenyével, a parancsnok bólintott. Akkor a fedélzetmester kongatni kezdett. Vert a tükörfényesre sikált hajóharang, belevésve a hajó neve, születési éve. A parancsnok egyik kezével fogta a kormányt. A másikkal adagolta a gőzt, a gázt, melyik hajót mi hajtotta. Egyetlen fokot sem lehetett eltérni, se jobbra, se balra. Ha kisebb volt a nyomás a kellesténél, máris pörgette a sodrás a hajó orrát. Ha nagy a sebesség, túlfutottunk a jegenyén néhány hüvelykkel.

Volt, aki másfél percig is egy helyben tudta tartani a hatalmas gőzöst. Az időt nem mérte senki. Kongatott a fedélzetmester, és mindenki tudta, hány másodperc egy harangütés.

Tudták ezt persze a központban is. Nem minden hajós szófukar. Röpgyűléseket hívtak össze, megírták a faliújságban, fegyelmi járt érte, mert balesetveszélyes, s fölöslegesen pazaroljuk az üzemanyagot. Tudták a román, a csehszlovák, a bolgár, a szovjet, az osztrák, a német központban is, minden központban, amelyiknek gőzösei túrták a zuhatagot. Az égbe nyúló jegenyénél megállni tilos volt minden ország minden parancsnokának.

– Nem bikaviadal ez, kérem, kereskedelmi hajózás – mondta egyszer a főnököm, miután közölte, hogy megvonták az éves prémiumomat.

Jól hangzanék, ha azt mondanám, olyan parancsnokot nem alkalmazott hajózási vállalat, aki nem mérkőzött meg a langaléta jegenyével. Alkalmazott. Még sokra is vihette. Akár főosztályvezető is lehetett belőle a központban.

De parancsnok az ilyen nem volt sokáig a Dunán. Azon a gőzöson sótlanul főzött a szakács, a kormányos nem tudta, merre van észak, a matróz beleesett a vízbe télvíz idején, a gépekből csorgott az olaj, a géptiszt csak széttárta a karját, mutatva, hogy a végzet ellen ő is tehetetlen.

Aki nem mérkőzött meg a jegenyével, nem volt parancsnok. Így mondta a Duna, minden nyelven. Ezt követelték a gépek: csak ott adták a tudásuk javát. A hajótest is csak ott mutatta meg, mennyit ér, suta volt-e a tervező, farnehéz-e a hajó, kiemeli-e az orrát. Ott vizsgázt minden matróz, gépész, fűtő, ott vizsgáztak az uszálykormányosok a parton, a szakácsok, a tisztok, a fedélzetmesterek. Valamilyen papírja mindegyiknek volt, az illetékes hatóságoktól kiállítva, megfelelő pecséttel. De akit nem vizsgáztatott le a jegenye, az nem volt zuhatagi

hajós. Elég sokan közlekedtek a Dunán a fa egyedül érvényes engedélye nélkül.

Járok az egykori zuhatagon ma is. Már nem vagyok parancsnok, s a zuhatag szelídebb egy halastónál.

Főosztályvezető vagyok, mint mondtam, előkelő utas a kényelmes vendégkabinban, hivatalos kiküldetésben. Két infarktusom után parancsnoknak alkalmatlan. A kormányt nem vehetem kézbe, csak néhány millió forintot. Nem felelhetek hat-nyolc emberért, csak kétszázért. A prémiumomat se vonják meg a jegenye miatt.

Nincs már zuhatag se. Betongáttal fojtották meg a Dunát a Vaskapunál. Kötelet vetettek a torkára sok ezer köbméter betonból. Kibuggyant a folyó teste, mint a vízi hulláé, sok kilométer szélesre.

A parti falvakat maga alá temette. Mély lett a víz, ahol tizenöt éve ólmos zsinórral mértük, átjutunk-e a zátony fölött. Aki lenéz, láthat egy templomtornyot. Nem robbantották föl a románok, ahogy a falut sem: A víz alól köszönnek a házak. A hajósok ezt nem szeretik. Nemcsak, mert elakad a horgony egy ablakban, kemencében. Úgy vélik, a víz az víz, a falu meg falu.

Csak a temetők maradtak meg a parton. Azok voltak a legmagasabban. El ne vigye a megáradó folyó a halottakat.

A jegenye régen eltűnt. Egy kormányos mesélte a Matróz-csárdában, hogy látta kidőlni. Amikor a víz benyúlt a gyökerei alá, megemelte a székesegyház magasságú levélépítményt, a jegenye még gondolkodott. De eresztették rá tovább a vizet, egyik gyökerét tépték ki a másik után a földből, ahogy a polip karjait vágják le. Akkor felemelte a fejét a fa. Fényes nappal volt, nem érte el a csillagokat, hát csak a reimsi székesegyháznak, kölni dómnak köszönt valahonnan felülről. Aztán szép komótosan belefeküdt a Dunába.

Azt mondta a Matróz-csárdában a kormányos, aki minden korsó sörbe egy deci rumot töltött, ő még látta a sulinai ágban. Ott horgonyzott le a jegenye, százméteres gyökereivel, az ember nem járta nádrengetegben. Nem akar a Dunából a tengerre menni. Minden hajós megsüvegeeli.

Tulajdonképpen elképzelhető. Egy jegenye édesvízben száz évig is elvan. A tengerben?

Azt egy matróz mesélte, de ő is úgy hallotta valakitől: amikor telihold van, olyan fényes, hogy a szem pontosan látja az egyfoknyi eltérést is, a régi parancsnokok összegyűlnek a zuhatagon. A jegenye ilyenkor felúszik a helyére, kiveti százgyökeres horgonyait, kihúzza magát. Abban a pillanatban felüvölt a Duna, felmorajlanak a gépek, reszket a vontatók teste, mint régen.

Ott van ilyenkor Oltványi Pista, aki egyszer úgy gondolta, felszántja a hajója orrával a mohácsi kikötőt. A kurvapeccér Brandenburg; minden kikötőben két nője volt, végig az egész Dunán, egy lefelé, egy fölfelé. Baharics Józsiáról dől az izzadság, mindig izgulós volt. Ott vagyok állítólag én is. Ott száll a fedélzet felett Temesvári Rudi hófehér haja, az egyetlen parancsnoké, aki énekelni mert a jegenyének. Ott a halált megvető Tóth Pista, aki törte a jeges vizet a nagy áradáskor, hogy kihozzon egy kocát a mohácsi szigetről. Amikor a hajója összetört, két hétre elbujdosott, a biztonság kedvéért egy kocsmába. És ott van Hegedűs Huba, a kapitány, mindnyájunk tanítómestere, aki nem látszott ki a híd korlátja mögül. A hajóácsnak számoltyt kellett faragnia a lába alá, mégiscsak lássa a Duna, kivel van dolga, kinek köszönjön.

Ilyenkor, telihold idején, amikor a régi parancsnokok mérkőznek az öreg jegenyével, télen se fagy be a víz. Malomkeréknyi hajócsavarok kavargják, törik a fagyot, meleget köpülnek. Forr a víz, majd előnti Babakáj szikláját. Pedig azzal egy atombomba se bírna, úgy bele-nőtt a földbe, mondta egyszer egy hajószakácsom. Később visszament úriszabónak, s mindig

szűkre varrta a nadrágjaimat.

Azt mondta a matróz, aki csak nagyfröccsöt ivott nagyfröccsel, ilyenkor jönnek a karcú vontatók. Olyan a testük, mint a süllőé, úszni született. Jönnek az ormótlan, irtózatosszerű tolóhajók is, bulldogorruk túrja a vizet. Jönnek a selejtezésre húsz éve megérett kicsi vontatók, épp hogy elrángigálnak egy sóderes uszályt. Odaúsznak a százkarú kotrók, a hepciáskodó markolók, hogy aztán megszegyenülten bújjanak a part mellé. Ahol az uszályok, a bárkák horgonyoznak, százával. Sertés rőfög az egyikken, a másikon tyúkok kárálnak, a ládákból répa terem és muskátli.

Az öreg uszálykormányosok pipázva könyökölnek ki a zsalugáteres ablakokon, s néha sercintenek. Olyan öregek mégse lehetnek; asszonyuk karján ott ring a kicsi, bög, mint a hajókürt. Valamikor Károly napraforgós uszályán az öreg kormányos még nem volt negyvenéves. Igaz, én meg tizenhét.

De mindegy, hogy öreg vagy fiatal, nagy avagy kicsi, mindenki csak azt lesi, tartja-e a parancsnok a hajót, orrával pontosan egy vonalban a jegenyével. Jaj neki, ha fölöslegesen pörgeti fel a gépet, ejti le a fordulatot. Nem fullad bele akkor se senki, a hajó se borul fel, a Duna nem tenger, nem indulnak mentőhajók tucatnyi országból, nem figyeli a parancsnok napcserezett arcát a televízióban a fél világ, kemény kezéről nem álmodnak ringó csípőjű nők. Mi csak dunai hajósok vagyunk, voltunk, leszünk. Egyszerű emberek, ki törődne velünk?

Még el tudom mondani, hogy a Matróz-csárdában a legtöbb kormányos részeg. Sörbe töltött rummal követik álmaik sodorvonalát. A fröccsöt fröccsel ivó matrózok már tudják, hogy nem lesz parancsnok belőlük. A parancsnokok pedig, akik a teliholdas éjszakákon mérköznek a jegenyével, többnyire halottak, vagy nyugdíjasként kiskertjüket művelik. Ha a Dunáról esik szó, sóhajtanak vagy köpnek.

Tudom még azt is, hogy a kísértethajók egy részét rég feldarabolták már lángpisztollyal a lágymányosi hajótemetőben, az undok regensburgi dokkban, Bráilában. A többit csikorgó daruk rakják meg neonfényes kikötőkben. Konténereket tesznek az ölükbe, sípszóra, dudára. Többek között az én utasításomra. Kesztyűben húz manapság drótkötelet minden hajós a Dunán.

Mit mondjak még? Azon kívül, hogy a hajósok részegesek, s szeretnek álmodozni, mint minden ember? Hogy volt egy világ, ami nem lesz soha többé, hát fölépítik a képzeletükben? Vagy sirassam én is, ami volt?

Hajóm már nincs, csak csónakom. De hajóbékám mindig van, ahhoz ragaszkodom. A mostani, Kelemen nevezetű, nyálkás tappancaival rátapad a befőttesüveg falára. Messzire néz.

Angyalok öleljenek minden vizet, legyen több, tisztább belőle. Legalább a fiaimnak, vagy ha lesznek, az unokáimnak. Bár nekik, valószínűleg, már az ég kell.

Se okom, se jogom, se lehetőségem leszármazottaimat megóvni az általam képzelt csalódásoktól. Arra se biztathatom őket, alapítsanak családot.

Családom, mint a füst, úszik országunk fölött. Története a pernye. Regénye ez a néhány oldal.

Majd jönnek helyettünk mások, mondom a hajósok derülítésével. Mindig jön újabb hajó.

De láttam már halott folyót, nem is egyet. Olajtól, békalencsétől fuldokolva. Utolsó kiáltással is levegőért, tiszta levegőért könyörögtek.

Kiben bíztak? És miért?

Öreg harcsák járnak még az iszapban. Mázsás testük, sodrott bajszuk talán tudja a tör-

vényt.

De ez a törvény kell a világnak? S lehetek én, ha nem is bíró, hites esküdt?

Jobb, ha abbahagyjuk.

A kilencágú ostor tépte olykor az én húsomat is. Nem kalózként, gályarabként. Országom, földrészem, világom teljes jogú polgáraként.

Mostanában nem csattog rajtam a megcsomózott szíj. Főosztályvezető vagyok, illik vigyázni a zakómra. De hajós voltam sokáig. Tudom, hogy megvan a korbács. Van ember is, aki suhogtassa.

Túléljük őket, remélem. Ha nem, megfizetünk érte, kegyetlenül.

Addig is ússzatok, társaim, süllőhöz simulva, sellőt simogatva.

Kegyes a víz, mint a hirtelen halál.

Vége

1984.

